

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETO
APLINKOS POLITIKOS IR VALDYMO KATEDRA

NERINGA URBONIENĖ
(DARNAUS VYSTYMOŠI VADYBA IR ADMINISTRAVIMAS)

KUPIŠKIO RAJONO DARNAUS VYSTYMOŠI YPATUMAI
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. dr. Imantas Lazdinis

Vilnius, 2009

TURINYS

ĮVADAS	3
1. DARNAUS VYSTYMOŠI SAMPRATA IR RAIDA	6
1.1. Darnaus vystymosi koncepcijos raida	6
1.2. Darnus vystymasis Lietuvoje	13
1.3. Darnus vystymasis Lietuvoje vietos lygmeniu.....	19
2. KUPIŠKIO RAJONO ANALIZĖ	23
2.1. Gamtinė ir geografinė charakteristika	23
2.2. Kupiškio rajono socialinio vystymosi tendencijos.....	24
2.2.1. Demografinė situacija	24
2.2.2. Sveikatos apsauga	26
2.2.3. Skurdas ir socialinė atskirtis	27
2.2.4. Savižudybių statistika	29
2.2.5. Užimtumas	30
2.2.6. Švietimas.....	33
2.3. Kupiškio rajono ekonominio vystymosi tendencijos	35
2.3.1. Verslo situacija.....	35
2.3.2. Tiesioginės užsienio investicijos.....	38
2.3.3. Žemės ūkis	39
2.3.4. Miškų ūkis.....	40
2.3.5. Rekreacija ir turizmas	41
2.4. Aplinkos kokybės būklė	44
2.4.1. Vandens ir nuotekų tvarkymas.....	44
2.4.2. Aplinkos oro apsauga.....	45
2.4.3. Atliekų tvarkymas	47
2.4.4. Kraštovaizdis ir biologinė įvairovė.....	47
2.5. Kupiškio rajono savivaldybės strateginis valdymas.....	49
2.6. Įgyvendinti ir įgyvendinami projektai.....	51
3. REZULTATŲ ANALIZĖ	53
IŠVADOS.....	62
REKOMENDACIJOS IR PASIŪLYMAI	64
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	65
SANTRAUKA	69
SUMMARY	70
PRIEDAI	71

IVADAS

Diskusijos apie ekonominio augimo ir aplinkos santykį yra ilgametės, jau prieš kelis šimtus metų mokslininkai skirtingai interpretavo ekonominį augimą (Čiegis R., Kaunas, 2002, P. 28). Darnaus vystymosi koncepcijos kilmę lėmė vis intensyvėjantis gamtos išteklių naudojimas ir aplinkos teršimas, kuri paskatino ekonomikos vystymasis, nesuderinamas su švaria ir sveika aplinka.

Darnus vystymasis yra vystymosi būdas, apimantis tris pagrindines sritis: ekonominę, socialinę bei aplinkosauginę, bei leidžiantis nenutrūkstamai gerinti dabartinio gyvenimo kokybę ne taip intensyviai naudojant išteklius ir drauge nemažinantis ateities kartų galimybes tenkinti savuosius poreikius. Visos Europos Sąjungos šalys narės, tarp jų ir Lietuva, yra įsipareigojusios įdiegti darnaus vystymosi principus. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija numato darnios šalies plėtojimo principus.

Darnus vystymasis realizuojamas įvairiuose lygmenyse: globaliu, šalies, rajono ar miesto, įgyvendinamas pagal darnaus vystymosi politiką – strateginį dokumentą, parengtą pagal darnaus vystymosi koncepciją ir Vietos darbotvarkės 21 principus. Savivaldybės darnaus vystymosi strategija, rengiama pagal Vietos darbotvarkės 21 principus, leidžia pažvelgti į savivaldybę kaip į visumą ir suplanuoti jos raidą kelių dešimtmečių perspektyvoje.

Kupiškio rajonas yra vienas iš mažiausiųjų Lietuvoje, apskrities teritorijoje turintis mažiausią pramoninį potencialą, orientuotas į žemės ūkio veiklą. Verslo situacija rajone sudėtinga, nėra stambių pramonės įmonių, dominuoja mažmeninė prekyba. Rajone menkos įsidarbinimo galimybės, vyrauja pensinio amžiaus gyventojai, didžiausias savižudybių skaičius ir t.t. Kita vertus, būdinga santykinai mažesnė oro tarša, pakankami natūralaus kraštovaizdžio ištekliai, didelės galimybės plėtoti turizmą ir kt. Ne visi prieš keletą metų pradėti projektai įgyvendinami iki galo, nors buvo tikimasi, kad bus sukurta papildomų darbo vietų ir prisidėta prie turizmo plėtros. Užimtumo, įmonių veiklos pertvarkymo, kitas aktualias problemas turėtų spręsti savivaldybė. Darnaus vystymosi koncepcijos nuostatos rajone įgyvendinamos lėtai, nepastebėta darnaus vystymosi politikos valdymo sistemos kūrimo bei veiklos vertinimo rodiklių sistemos.

Darnaus vystymosi įgyvendinimo bei valdymo problemos tiriamos šių tarptautinių organizacijų leidiniuose: Jungtinių Tautų Darnaus vystymosi komisijos, Europos aplinkos apsaugos agentūros ir kt.

Tarp Lietuvos mokslininkų plačiausiai darnaus vystymosi teorinius klausimus yra išnagrinėjęs R. Čiegis (1997, 2002, 2004, 2008), darnaus vystymosi valdymo aspektus nagrinėja

J. Čepinskis (2001), o vystymosi vertinimo klausimus analizuoja V. Rudzkienė, M. Burinskienė (2007), S. Žičkienė (2000) ir kt.

Mokslinės studijos apie šalies, regionų ir rajonų darnaus vystymosi vertinimą yra nebaigtos, dažniausiai atliekamos didžiųjų miestų vystymosi analizės. Magistriniu darbu norima atskleisti mažo rajono problemas, darnaus vystymosi ypatumus, bei pateikti pasiūlymų vystymosi tobulinimui.

Temos aktualumas – Kupiškio rajonas – Panevėžio apskrities teritorijoje mažiausią pramoninį potencialą turintis rajonas, orientuotas į žemės ūkio veiklą. Nedarbas – viena iš aktualiausių šių dienų rajono problemų. Nedarbantis žmogus susiduria su daugybe įvairiausių sunkumų – praranda pragyvenimo šaltinį, jį apima beviltiškumo, nesaugumo dėl neužtikrintos ateities jausmai, galbūt tai prisideda ir prie didelio savižudybių skaičiaus.

Temos naujumas – atskirų regionų, didžiųjų Lietuvos miestų darnaus vystymosi analizės yra atliekamos, tačiau Kupiškio rajono darnaus vystymosi analizė nėra atlikta, tai dar nenagrinėta tema.

Tyrimo objektas – Kupiškio rajono darnaus vystymosi vertinimas.

Darbo tikslas – išanalizuoti Kupiškio rajono darnaus vystymosi ypatumus.

Uždaviniai:

- Išnagrinėti darnaus vystymosi koncepcijos raidos teorinius aspektus;
- Nustatyti Kupiškio rajono darnaus vystymosi tendencijas, jų priežastis, išryškinti pagrindines rajono vystymosi problemas;
- Darnaus vystymosi požiūriu išanalizuoti Kupiškio rajono savivaldybės valdymą.

Problema – kokios pagrindinės priežastys, lemiančios aukštą nedarbo lygį rajone.

Hipotezė – rajono savivaldybės darnaus vystymosi politika įgyvendinama iš dalies.

Tyrimo metodai:

- Mokslinės literatūros analizė;
- Dokumentų analizė;
- Lyginimo metodas;
- Statistinių duomenų analizė;
- Ekspertinė apklausa.

Darbo struktūra:

Darbas susideda iš įvado, trijų dalių, išvadų bei pasiūlymų. Pirmojoje darbo dalyje atskleidžiama darnaus vystymosi koncepcijos raida, darnaus vystymosi įgyvendinimo situacija Lietuvoje bei Vietos darbotvarkės 21 procesas Lietuvos savivaldybėse.

Antroje darbo dalyje atliekama Kupiškio rajono ekonominės, socialinės, aplinkos esamos būklės analizė, siekiant nustatyti esamą situaciją ir identifikuoti svarbiausias problemas. Atlikta analizė atskleidė, kad Kupiškio rajonas labiausiai kenčia nuo socialinių ir ekonominių problemų.

Trečiojoje darbo dalyje atliekama ekspertinės apklausos rezultatų analizė. Apibendrinama, kaip esamą situaciją vertina ekspertai, kas jų nuomone jau padaryta sprendžiant aktualiausias problemas ir kaip jas siūloma spręsti. Statistinių duomenų analizės metu nustatytos rajono problemos sutampa su ekspertų įvardintomis svarbiausiomis problemomis.

Darbe naudojami sutrumpinimai:

AM – Aplinkos ministerija;

ES – Europos Sąjunga;

ECAT – Aplinkos valdymo ir technologijų centras;

JT – Jungtinės Tautos;

LR – Lietuvos Respublika;

LRV – Lietuvos Respublikos Vyriausybė;

NDVS – Nacionalinė darnaus vystymosi strategija;

REC – Regional Environmental Centre;

VD21 – Vietos Darbotvarkė 21;

RAAD – Regiono aplinkos apsaugos departamentas;

D21 – Darbotvarkė 21.

1. DARNAUS VYSTYMOŠI SAMPRATA IR RAIDA

1.1. Darnaus vystymosi koncepcijos raida

Darnaus vystymosi koncepcija gimė kaip reakcija į naujus socialinius – ekonominius vystymosi poreikius. Diskusijos apie ekonominio augimo ir aplinkos santykį yra ilgametės, sudėtingos ir greičiausiai neišsprendžiamos. Šių ginčų pradžia yra siejama dar su 1776 m. pasirodžiusiu Adamo Smito (Adam Smith) veikalu „Tautų turto prigimties ir priežasčių tyrimas“ (Čiegis R., 2002, Kaunas, P. 28). Adamo Smito, šiuolaikinės ekonomikos teorijos pradininko, idėjos teigė, kad „(...) iš pirmo žvilgsnio laisvoji rinka iš tikrųjų yra save reguliuojantis mechanizmas, automatiškai gaminantis tiek ir tokių gėrybių, kurios labiausiai pageidautinos ir reikalingos bendruomenei“ (Hart M. H., Kaunas, 2003, P. 123). Tai reiškia, kad ekonomikoje egzistuoja harmonija, viskas vystosi savaime, teigiama apie „(...) būtinybę užtikrinti nepertraukiamą ekonominio augimo procesą, suteikiantį darbo vargingiesiems ir teikiantį žmonėms laimę bei pasitenkinimą“ (Čiegis R., Kaunas, 2002, P. 28). Tačiau Tomo Maltuso (Thom Maltus) idėjos, išdėstytos jo 1798 m. parašytoje knygoje „Apybraiža apie gyventojų skaičiaus principą, kaip būsimosios visuomenės tobulinimo veiksnį“ prieštaravo A. Smito veikale išsakytomis idėjoms apie būtinybę užtikrinti nepertraukiamą ekonominio augimo procesą. T. Maltusas buvo pirmasis ekonomistas, kuris atkreipė dėmesį į gamtos išteklių baigtinumą ir ekonomikos augimo padarinius. T. Maltuso idėja buvo ta, kad gyventojų skaičius gausėja sparčiau nei maisto išteklių. Vienintele gyventojų gausėjimo kliūtimi jis numatė tik skurdą - „augančiam gyventojų skaičiui dirbant fiksuotą žemės kiekį, ribinis darbo našumas mažės, o žemės ūkio produktų apimtis nepajėgs augti tokiais pačiais tempais, kaip ir gyventojų skaičius“ (Čiegis R., Kaunas, 2002, P. 28). Dėl šios priežasties maisto dalis, tenkanti vienam žmogui, sumažės tiek, kad badas sumažins gyventojų skaičių iki tokio lygio, kurį pajėgs išmaitinti esanti žemės. Nors T. Maltuso pateiktas gerai argumentuotas modelis atrodė patikimas, tačiau jame nebuvo numatyta, kad technologinių pažanga leis padidinti maisto produktų gamybą, o mažėjančio rezultatyvumo dėsnis galioja tik esant nekintamai technologijų būklei. Dauguma ekonomistų (T. Maltus, D. Ricardo, J. Mill) suprato ir laikėsi nuomonės, kad žmonijos turimi gamtos išteklių yra riboti ir tai įtakoja ekonominės veiklos mastus, todėl ilgalaikis ekonomikos augimas yra nerealus (Čiegis R., Kaunas, 2002, P. 29). John Stuart Mill vienas iš pirmųjų tarp ekonomistų pasisakė už būtinumą saugoti bioįvairovę bei stoji prieš viso gamtinio kapitalo pavertimą žmogaus padarytu kapitalu, pasisakė už harmoningesnį gyvenimo būdą.

Neoklasikinėje teorijoje taip pat nebuvo pakankamai įvertinti ryšiai tarp gamybos, vartojimo, gerovės ir gamtos būklės. Sureikšminus rinkos, kaip visuotinio regulatoriaus vaidmenį, gamtos išteklių vertinti tiek, kiek jų vertė atsispindi prekių kainose, nesigilinant į suvartojamų gamtinių išteklių pobūdį (atsikuriantys, neatsikuriantys) bei gamtinę aplinką kaip visuomeninę vertybę (Šileika A., Žičkienė S., 2001, P. 4). Dar ilgą laiką visuomenės plėtra buvo neatskiriama susijusi su vis didėjančiu poveikiu aplinkai. Vyravo visuotinė nuostata, kad tik auganti gamyba yra visuomenės gerovės garantas, o rūkstantys gamyklų kaminai – akivaizdžiausias šios gerovės simbolis (Subalansuotosios plėtros įgyvendinimo ataskaita/red. Juknys R., Vilnius, 2002, P. 11).

Dvidešimtojo amžiaus septintojo dešimtmečio pabaigoje aplinkos užterštumas jau pasiekė tokį lygį, kad toliau šiai problemai neskirti jokio realaus dėmesio buvo nebeįmanoma. Dėl mokslinės – techninės pažangos gamybos ir gamtos išteklių sunaudojimo tempai šoktelėjo dvigubai, o augantis žmonių skaičius įgavo demografinio sprogo lygį. Kaip teigia Čiegis R. – tapo akivaizdu, kad jeigu visos planetos mastu nebus imtasi ryžtingų veiksmų mažinant prieštaravimus sistemoje „žmogus – visuomenė – gamta“, žmonija neišvengiamai susidurs su ekologine krize (Čiegis R., 2002, Nr. 21, P.77). Istorinį vaidmenį čia suvaidino Romos klubas, kurio pastangomis pavyko atkreipti visuomenės dėmesį į artėjančią ekologinę katastrofą ir paskatinti politikus imtis realių veiksmų. Romos klubas buvo įsteigtas 1968 metais, kai žymus italų ekonomistas ir verslininkas dr. Aurelijus Pečėjus (Aurelio Peccei) sukviėtė žinomų mokslininkų, politikų ir verslininkų grupę į Romą aptarti susidariusią padėtį ir galimybes išvengti artėjančio pavojaus. Darnaus vystymosi koncepcijos ištakos sietinos su Romos klubo finansuotų tyrimų rezultatais, parodžiusiais, kad jei ir toliau žmonių skaičius, gamtinių išteklių naudojimas ir pramonės gamyba didės tais pačiais tempais, tai jau dvidešimt pirmojo amžiaus pradžioje aplinkos teršimas pasieks katastrofišką lygį ir mūsų laukia neišvengiama ekologinė krizė (Juknys R., Kaunas, 2005, P.26-27). Romos klubo paskelbtų ataskaitų (D. Medouzo ir kt. „Augimo ribos“ (Meadows et.al., 1972), M. Mesarovičiaus, E. Pestelio „Žmonija posūkio taške“) pagrindinė idėja buvo tokia: rimtai peržiūrėti visuomenės vystymosi prioritetus ir atsisakyti beatodairiško ekonominio augimo, kaip vienintelio ir svarbiausio prioriteto, daugiau dėmesio ir lėšų skirti išteklių naudojimui ir aplinkos teršimo reguliavimui. Po paskelbtų liūdnų Romos klubo prognozių susiformavo visuomenės egzistavimo arba išlikimo koncepcija, kuri supriešino ekonominį vystymąsi su aplinkos apsauga ir skelbė: jei norime turėti pakankamai švarią aplinką, išsaugoti gyvąją gamtą ir išlikti patys, turime atsisakyti ekonominės pažangos ir labai apriboti gamtos išteklių naudojimą bei savo norus turėti vis daugiau civilizacijos sukurtų gėrybių. Nors išliekančios visuomenės idėjos, kurios akivaizdžiai prieštaravo pačiai žmogaus

prigimčiai ir objektyviems visuomenės vystymosi dėsniams, nebuvo įgyvendintos, tačiau per šias idėjas buvo pradėta intensyviai ieškoti išeities ir būdų, kaip, nestabdant ekonomikos vystymosi, išspręsti gilėjančias aplinkos problemas (Juknys R., Kaunas, 2005, P.80-81).

Pažymėtina, kad svarbų vaidmenį, sprendžiant šią globalią problemą, suvaidino 1972 m. Stokholme įvykusi pirmoji Jungtinių Tautų konferencija aplinkos apsaugos klausimais, kurioje pirmą kartą aplinkos problemos apžvelgtos pasauliniame kontekste. Nepaisant kilusių prieštaravimų tarp skirtingo išsivystymo lygio šalių, Stokholmo konferencijoje pirmą kartą išsakyta mintis, kad ekologijos klausimus ir jų sprendimą būtina sieti su ekonomikos bei visuomenės vystymusi (Čiegis R., Kaunas, 2002, P. 36). Tapo suprantama, kad gamtos išteklių yra riboti, o kai kurie ekonominės plėtros veiksniai sukelia negrįžtamus neigiamus gamtinės aplinkos pokyčius, kurie tampriai susiję su kylančiomis socialinėmis problemomis. Jungtinių Tautų konferencijoje buvo suformuluota nuostata, kad ekonominis vystymasis turi vykti kuo efektyviau naudojant gamtos išteklius ir atsižvelgiant į daromą poveikį aplinkai. Be to, buvo nutarta prie Jungtinių Tautų įsteigti nuolat veikiančią instituciją – Jungtinių Tautų aplinkos programą (United Nations Environment Programme (UNEP)), kuri tolimesnėje aplinkos apsaugos politikos plėtroje suvaidino svarbų vaidmenį (Subalansuotosios plėtros įgyvendinimo ataskaita/red. Juknys R., Vilnius, 2002, P. 11).

Vėlesniais metais vis dar vyko diskusijos ir debatai apie tai, kaip išspręsti aplinkos būklės ir socialinės pažangos problemas. Herman Daly vienas iš pirmųjų savo darbuose bandė įtraukti į tradicinę neoklasikinę teoriją būtinumą išsaugoti nepažeistą aplinką ir sukurti socialinės – ekonominės sistemos modelį, kuris įvertintų ekologinius veiksnius. H. Daly įtikinamai argumentavo, kad „begalinis augimas ribotoje sistemoje negalimas, t. y., kad ekonominis augimas už biosferos talpumo (gebėjimo asimiliuoti teršalus ir atsikurti) ribų neišvengiamai sukeltų aplinkos žlugimą“ (Čiegis R., Šiauliai, 2008, P. 23). Pagrindinė H. Daly išvada, kad ekonominė veikla turi būti protingų mastų, atsižvelgiant į ekologinių sistemų ekologinį talpumą. Vis plačiau buvo pripažinta, kad reikia ieškoti alternatyvių vystymosi būdų, nesukeliančių neigiamo poveikio aplinkai, t.y. vystymosi, kuris būtų darnus ir neviršytų aplinkos galimybių bei ribų, suprantant, kad ekologiniai ir ekonominiai tikslai sutampa. (Čiegis R., Kaunas, 1997, P. 25).

1980 metais trijų tarptautinių institucijų – Tarptautinės gamtos apsaugos sąjungos (IUCN), Jungtinių tautų aplinkos programos (UNEP) ir Laukinės gamtos fondo (WWF) vardu buvo paskelbtas labai svarbus dokumentas – Pasaulio apsaugos strategija, kuris padėjo darnaus vystymosi strategijos pagrindus. Šiame dokumente aiškiai deklaruota, kad vystymasis ir apsauga nėra prieštaringi dalykai, ir kad racionalus gamtos išteklių naudojimas yra neatskiriama ne tik

visuomenės, bet ir gamtos apsaugos dalis (Juknys R., Vėbra E. /red. Lazdinis I., Vilnius, 2006, P.6)

Darnaus vystymosi pagrindinės nuostatos konkrečiau buvo suformuluotos JT Aplinkos ir vystymosi komisijos 1984 metais, kurios vadove buvo paskirta tuometinė Norvegijos aplinkos ministrė ir žinoma visuomenės veikėja Gro Harlem Brundtland. Siekiant konkretizuoti tolimesnio vystymosi kelius ir būdus komisija parengė pranešimą „Mūsų bendra ateitis“, suvaidinusi svarbiausią vaidmenį darnaus vystymosi koncepcijai, kuriame akcentuota ekonominio augimo ir aplinkos vienas kito papildymo idėja, vietoj anksčiau vyravusios nuostatos augimas arba aplinka. Kaip teigia Čiegis R. „ši koncepcija neprieštarauja klasikinei ekonominio augimo teorijai (...) tik darniam vystymui būtina nauja ekonomika, pripažįstanti biosferos raidos procesus ir ribas, garantuojanti ekonominės ir ekologinės sistemų pusiausvyrą bei balansą“ (Čiegis R., 2008, Šiauliai, P. 28). Šioje konferencijoje buvo nurodytos ir esminės darnaus vystymosi paradigmos charakteristikos: a) apsaugos ir plėtros integravimas; b) esminių (bazinių) žmonių poreikių tenkinimas; c) galimybės užtikrinti kitus nematerialius žmonių poreikius; d) judėjimas teisingumo ir socialinio teisėtumo link; e) kultūrinės įvairovės gerbimas ir palaikymas; f) socialinio apsisprendimo užtikrinimas ir pasiklovimo savimi ugdymas; g) ekologinio integralumo palaikymas (Čiegis R., 2008, Šiauliai, P.29). Taip pat šiame pranešime buvo suformuotas darnaus vystymosi apibrėžimas, anot Čiegio R. geriausiai išreiškiantis darnaus vystymosi idėją: „darnus vystymasis – tai toks vystymasis, kuris leidžia patenkinti dabartinius visuomenės poreikius, nemažinant ateinančių kartų galimybių tenkinti savo poreikius“ (Čiegis R., 2008, Šiauliai, P.34). Dėl nepakankamo konkretumo ir nevienareikšmiškų interpretacijų šis terminas buvo kritikuotas, tačiau iki šiol išlieka pagrindiniu ir plačiausiai naudojamu darnaus vystymosi apibrėžimu. Pranešime ypatingai akcentuota, kad darnus vystymasis turi būti pagrįstas ne tik ekonominių ir aplinkosauginių interesų derinimu, bet ir garantuoti valstybės vidaus bei tarpvalstybinių santykių socialinį veiksmingumą. Taip vadinamoje G. H. Brundtland ataskaitoje labai aiškiai akcentuota, kad darnaus vystymosi idėjos centre yra pats žmogus, o jo gerovė yra pagrindinis tiek ekonomikos, tiek aplinkosaugos tikslas.

Darnaus vystymosi genezėje galima išskirti dar keletą momentų, kurie įtakojo tolesnę darnaus vystymosi raidą. Tai 1992 m. Rio de Žaneire įvykusi antroji Jungtinių Tautų aukščiausio lygio konferencija, kurios metu aptartos aplinkosauginių interesų integravimo į visuomeninį, privatų sektorius bei visas žmogaus veiklos sritis galimybės. Suprasdami, kad ekonomikos plėtros sustabdyti neįmanoma, konferencijos dalyviai svarstė, kaip pakeisti gyvenimo būdą 21-ame amžiuje, kad išsaugotume Žemę ateities kartoms. Šioje konferencijoje buvo priimta darnaus vystymosi įgyvendinimo veiksmų programa Darbotvarkė 21 – detalūs metmenys (visuotinė

veiksmų programa), kaip turėtų būti įdiegtas darnus vystymasis visose gyvenimo srityse ir visais lygiais, įvertinant ekonominius, socialinius, ekologinius, teritorinius bei politinius ir institucinius aspektus (Čiegis R., Kaunas, 1999, P.16-19). Tai pasaulinės veiklos projektas, kuriuo siekiama, kad visose pasaulio šalyse ir kiekvienos valstybės visa apimančiose srityse – aplinkosaugos, švietimo, mokslo, ekonomikos, socialinio aprūpinimo, politikos - būtų taikomi pagrindiniai darnaus vystymosi principai. Šiuo siekiu įtvirtinama nuostata, kad tik per kiekvieno žmogaus gerovę, saugumą, jo išsilavinimą, santykį su aplinka bus pasiektas visapusiškas valstybės ir pasaulio darnus augimas ir vystymasis. Darbotvarkės 21 dokumento tikslas yra parengti pasaulį kito šimtmečio išbandymams (REC biuras Lietuvoje, 2001, P.19). Šiam dokumentui pritarė ir įsipareigojo jį įgyvendinti 173 valstybių atstovai, tame tarpe ir Lietuvos, pasirašė „Darbotvarkę 21-jam amžiui“ (Agenda 21) – tarptautinę darnaus vystymosi įdiegimo programą, kurią sudaro 4 skyriai (40 skirsnių), nurodantys kelią, koku būdu galėtų būti pasiektas darnus vystymasis. Darnus vystymasis grindžiamas visų valstybių, socialinių grupių, asmenų atsakomybe už gamtą bei žmoniją ir įgyvendinama jų bendromis pastangomis. Šioje konferencijoje darnus vystymasis buvo įteisintas kaip pagrindinė ilgalaikė visuomenės vystymosi strategija. Be XXI amžiaus darbotvarkės, buvo priimti dar du svarbūs dokumentai: Biologinės įvairovės išsaugojimo konvencija ir Klimato kaitos konvencija (Juknys R., Kaunas, 2005, P.84). Buvo pripažinta, kad būtent biologinės įvairovės mažėjimas ir klimato atšilimas yra vienos iš svarbiausių pasaulinių aplinkos problemų.

Po penkerių metų (1997 m.) Rio de Žaneire vėl įvyko JT aplinkos ir plėtros konferencija (Rio+5), kurioje buvo aptarta, kaip įgyvendinami 1992 m. užsibrėžti tikslai bei „Darbotvarkė 21-jam amžiui“. Konferencijoje buvo konstatuota, kad didžiosioms pasaulio šalims visiškai nepavyko įvykdyti pažadų, duotų 1992 m. Rio Žemės konferencijoje, pripažinta, kad situacija blogesnė nei buvo.

Tos pačios diskusijos persikelia ir į Rio+10 konferenciją, įvykusią 2002 m. Johanesburge. Susitikime buvo konstatuota, kad per praėjusius nuo Rio de Žaneiro susitikimo 10 metų buvo padaryta nemaža pažanga propaguojant darnaus vystymosi idėjas, tačiau realiai buvo nuveikta gerokai mažiau, nei planuota (Vaišnoras A./red. Lazdinis I., Vilnius, 2006). Iki šiol valstybės padarė menką pažangą, įgyvendindamos įsipareigojimus, kuriuos jos prisiėmė siekdamos darnaus vystymosi. Buvo prieita išvados, kad darnus vystymasis reikalauja neatidėliotinių veiksmų ir šalių susivienijimo vieno tikslo vardan. Johanesburgo viršūnių susitikime buvo priimti du svarbūs dokumentai: Johanesburgo įgyvendinimo planas ir Johanesburgo darnaus vystymosi deklaracija. Johanesburgo plane užfiksuoti konkretūs įsipareigojimai šioms penkioms prioritetinėms sritims: vandens naudojimas ir sanitarinių sąlygų

gerinimas; energetika; sveikata ir toksinių medžiagų naudojimas; žemės ūkis; biologinė įvairovė bei ekosistemų valdymas (Juknys R., Kaunas, 2005, P.84). Johanesburgo darnaus vystymosi deklaracijoje valstybės patvirtino išsipareigojimą skatinti ekonomikos bei socialinį vystimąsi ir saugoti aplinką įvairiais lygmenimis – vietiniu, nacionaliniu, regiono ir pasaulio.

Itin svarbų vaidmenį formuojant bendrą ES darnaus vystymosi strategiją suvaidino 2000-ųjų metų Lisabonos pasitarimas, kuriame buvo suformuluotas pagrindinis ilgalaikis Europos Sąjungos strateginis tikslas: tapti konkurencingiausios ir sparčiausiai besivystančios, žiniomis pagrįstos ekonomikos visuomene, užtikrinančia darnų ekonomikos augimą, didesnę užimtumą ir glaudesnius socialinius ryšius.

2001 m. birželio 15-16 d. Geteborge vykusiame Europos Tarybos posėdyje buvo nutarta parengti Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategiją (Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategija: nuo ekonomikos plėtros – link darnaus vystymosi, 2001 m.). Strategijoje įvardinti 6 darnaus vystymosi prioritetai: 1) klimato kaitos sušvelninimas; 2) transporto poveikio aplinkai mažinimas; 3) pavojaus žmonių sveikatai mažinimas; 4) efektyvesnis gamtos išteklių naudojimas; 5) skurdo ir socialinės atskirties mažinimas; 6) visuomenės senėjimo problemų sprendimas. ES darnaus vystymosi strategija aplinkos apsaugos kontekstu papildė Lisabonos strategiją - ES strategijos gairės iki 2010 m. – kurios tikslas – kurti žiniomis grindžiamą ekonomiką, užtikrinančią žmonių užimtumą, ekonomikos reformą bei socialinę sanglaudą. ES darnaus vystymosi strategija taip pat derinama su 2001-2010 m. VI-tąja aplinkos apsaugos programa „Mūsų ateitis – mūsų pasirinkimas“.

2005 metais, drauge su Lisabonos strategijos įgyvendinimo pažangos vertinimu, pradėtos ir ES darnaus vystymosi strategijos atnaujinimo diskusijos. 2006 m. birželio 26 d. atnaujinta ES darnaus vystymosi strategija. Atsižvelgiant į kylančias aplinkos problemas, ES ekonominius ir socialinius iššūkius bei vis didėjančią konkurencinį spaudimą ir naujus tarptautinius išsipareigojimus, atnaujintoje Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategijoje suformuluoti tokie septyni darnaus vystymosi prioritetai: 1) klimato kaita ir švari energija; 2) darnus transportas; 3) darnus vartojimas ir gamyba; 4) gamtos išteklių apsauga ir tvarkymas; 5) visuomenės sveikata; 6) socialinė įtrauktis, demografija ir migracija; 7) skurdas pasaulyje ir darnaus vystymosi iššūkiai.

Palyginę su Goteborge 2001 metais priimtos ES darnaus vystymosi strategijos prioritetais, matome, kad dauguma prioritetų išliko beveik tie patys, tik buvo dalinai modifikuoti, tačiau atnaujintoje strategijoje suformuluoti ir du nauji prioritetai, tai darnus vartojimas ir gamyba bei skurdas pasaulyje ir darnaus vystymosi iššūkiai. Šie du nauji prioritetai atspindi du labai svarbius naujus akcentus darnaus vystymosi srityje. (Europos Sąjungos tvaraus vystymosi

strategijos (ES TVS) peržiūra - Atnaujinta strategija//prisijungimo laikas: 2009-06-29). Atnaujintoje ES darnaus vystymosi strategijoje labiau akcentuojamos politikos įgyvendinimo horizontaliosios priemonės bei prie žinių visuomenės prisidedančios kompleksinės politikos kryptys: švietimas ir kvalifikacijos tobulinimas, moksliniai tyrimai ir taikomoji veikla siekiant darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimo praktikoje. Analizuojant pastebėta, kad atnaujintoje Strategijoje numatyta nemažai veiksnių nedarnių vartojimo ir gamybos modelių pakeitimui darnesniais, tačiau neintegruotos politikos formavimo tvarkai pakeisti, pasigendama kardinesnių sprendimų. Vietoje jų bandoma ieškoti argumentų, kaip suderinti Darnaus vystymosi ir Lisabonos strategijų prioritetus, nors akivaizdu, kad Lisabonos strategija pagal savo esmę ir prasmę – tai dalis Darnaus vystymosi strategijos. Racionaliai apjungus šias strategijas, veiksmingiau būtų galima panaudoti tiek žmogiškuosius, tiek finansinius išteklius, sumažėtų tarpsektoriniai barjerai, kurie ir toliau lieka viena pagrindinių sėkmingo darnaus vystymosi idėjų įgyvendinimo kliūčių. Ateityje, matyt, nebereikėtų kurti ir atskirų ES Aplinkos veiksnių programų, o jas irgi integruoti į Darnaus vystymosi strategiją.

Atsižvelgiant į išdėstytas diskusijas, galima teigti, kad jau prieš kelis šimtus metų mokslininkai skirtingai interpretavo ekonominį augimą. Aiškėja skirtingos išvados, ekonominio augimo šalininkai augimą suvokia kaip produkcijos didėjimą, o tuo tarpu jų priešininkai augimą sieja su pusiausvyros gamtoje palaikymu ir išvelgia gamybos augimo neigiamą poveikį aplinkai. Darnaus vystymosi teorijos šalininkų nuomone ekonominis augimas turi būti suprantamas kaip daugialypė samprata, skatinanti jausti atsakomybę už viską, kas vyksta aplink. Kaip atsvara vartotojiškam požiūriui į gamtą ir atsirado darnaus vystymosi koncepcija, pagal kurią spartus ekonomikos vystymasis visiškai nesuderinamas su švaria ir sveika aplinka. Apibendrinant pažangą, padarytą įgyvendinant pagrindines darnaus vystymosi koncepcijos nuostatas, tenka pripažinti, kad iki šiol darnaus vystymosi idėja teikia žymiai daugiau vilčių nei realių rezultatų. Atsižvelgiant į tai, kad darnaus vystymasis yra pasaulinio masto procesas, tad laikotarpis, praėjęs po Rio konferencijos, yra nepakankamas, norint pakreipti viso pasaulio raidą darnaus vystymosi kryptimi. Nors jau dabar darnaus vystymosi koncepcija yra tapusi strateginio planavimo ir sprendimų priėmimo pagrindu tiek vietiniame, tiek regioniniame bei pasauliniame lygmenyse, reikės kiekvieno žmogaus ir visų mūsų bendrų pastangų norint sėkmingai įgyvendinti priimtus sprendimus ir sukurtas strategijas.

1.2. Darnus vystymasis Lietuvoje

Darnaus vystymosi užuomazgos Lietuvoje prasidėjo nuo 1990 m. atkūrus šalies nepriklausomybę. Po nepriklausomybės atkūrimo buvo pradėti kurti nauji įstatymai, teisės aktai, nes „darnaus vystymosi sėkmingas ir efektyvus diegimas galimas tik juridškai įteisinus tai kaip svarbiausią visuomenės ir plėtros pertvarkos uždavinį“ (Čepinskis J., Smilga E., Žirgūtis V. Vilnius, 2002, P. 65).

Tad galima sakyti, kad darnaus vystymosi Lietuvoje pagrindus padėjo 1992 m. parengta Lietuvos aplinkos apsaugos programa, kuri anot Vėbros E. „(...) apibrėžė pagrindines to meto aplinkos problemas šalyje, numatė jų sprendimo būdus bei eiliškumą“ (Vėbra E./ sud. Lazdinis I., Vilnius, 2008, P.9). Ši programa buvo pagrįsta tausojančiu gamtinių išteklių naudojimu ir reikalavimu, kad bet kokia ūkinė veikla būtų suderinta su aplinkosaugos reikalavimais. Tais pačiais metais Lietuva įsitraukė į Baltijos jūros regiono šeimą ir pasirašė Baltijos jūros baseino jūrinės aplinkos apsaugos (Helsinkio) konvenciją bei kartu su kitomis Baltijos jūros regiono šalimis ėmė įgyvendinti Baltijos jūros jungtinę aplinkos veiksmų programą. Taip pat pasirašė dvi Jungtinių Tautų Ekonominės komisijos Europai konvencijas - Tarpvalstybinių vandentakių ir tarptautinių ežerų apsaugos ir naudojimo bei Pramonės avarių tarpvalstybinių efektų (Subalansuotosios plėtros įgyvendinimo ataskaita/red. R. Juknys, Vilnius, 2002, P.16-17).

1992 metais Rio de Ženeire, Jungtinių Tautų aplinkosaugos ir plėtros konferencijoje, rengiant ir priimant pagrindinius dokumentus dalyvavo ir Lietuvos delegacija. Lietuva, kaip ir kitos šalys, parengė ir pateikė konferencijai skirtą nacionalinę ataskaitą, apimančią ekonominę infrastruktūrą (prekyba, pramonė, žemės ūkis, energetika), aplinkos būklę (oras, vanduo, atliekos, kraštovaizdis ir žemės naudojimas, dirvožemis, gamtos ištekliai ir jų apsauga, aplinkos tarša ir žmonių sveikatos būklė), aplinkos politikos tikslus ir įgyvendinimą (Subalansuotosios plėtros įgyvendinimo ataskaita/red. R. Juknys, Vilnius, 2002, P.17). Šiame susitikime Lietuva pasirašė dvi naujas tarptautines konvencijas Bendrąją klimato kaitos ir Biologinės įvairovės bei užmezgė nuolatinius ryšius su JT Darnaus vystymosi komisija. Be to, konferencijos metu Lietuva priėmė Darbotvarkę 21 – Pasaulinę subalansuotos plėtros veiksmų programą, Rio Aplinkos ir plėtros deklaraciją bei subalansuoto miškų tvarkymo principus. Nors šioje JT konferencijoje buvo rekomenduota įkurti nacionalines komisijas (tarybas, komitetus), tačiau Lietuvoje nacionalinės darnaus vystymosi komisijos nuostatai ir narių sąrašas (34 nariai) buvo galutinai parengti ir Vyriausybės patvirtinti tik 2000 m.

Dėl pasikeitusios valstybinės ekonominės politikos, ūkio restruktūrizacijos 1992 m. priimta Lietuvos aplinkos apsaugos programa ėmė prarasti savo svarbą, todėl 1996 m. Lietuvos

Respublikos Seimas patvirtino Lietuvos aplinkos apsaugos strategiją ir veiksmų programą, kurioje buvo numatytos priemonės nukreipiant šalį darnaus vystymosi link (Vėbra A./sur. Lazdinis I., Vilnius, 2008, P.9). Aplinkos apsaugos strategija buvo grindžiama Rio de Žaneiro deklaracijoje nurodytais principais, kuriais remiantis vėliau buvo parengtos tam tikrų sričių strategijos (Nacionalinė Bendrosios klimato kaitos konvencijos įgyvendinimo strategija, Biologinės įvairovės išsaugojimo strategija, Visuomenės aplinkosauginio švietimo strategija, Energetikos strategija ir kt.). 1996 m. gegužės mėnesį Baltijos jūros regiono šalių ministrų pirmininkų susitikime buvo nuspręsta darnų vystymąsi regione įgyvendinti bendromis pastangomis. To pasėkoje pradėta kurti bendra regiono programa Baltija 21, kuri buvo patvirtinta 1998m. Programa buvo sudaryta septyniems Baltijos jūros regionui svarbiausiems sektoriams: energetikai, miškininkystei, pramonei, transportui, turizmui ir žemės ūkiui ir žuvininkystei bei teritoriniam planavimui. 2000 m. programa dar buvo papildyta švietimo sektoriumi. Atsakingomis už veiksmų koordinavimą ir įgyvendinimą paskirtos po dvi valstybes kiekvienam sektoriui. Lietuva kartu su Suomija yra atsakinga už miškininkystės, o su Švedija – už švietimo sektorių (Subalansuotosios plėtros įgyvendinimo ataskaita/red. R. Juknys, Vilnius, 2002, P.17).

2000 m. buvo sudaryta Nacionalinė subalansuotos plėtros komisija (2003 m. rugsėjo 26 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nacionalinės subalansuotos plėtros komisijos pavadinimas pakeistas į Nacionalinę darnaus vystymosi komisiją), kuri atsakinga už darnų vystymąsi valstybiniu lygiu. Šiai komisijai vadovauja Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas, o ją sudaro Lietuvos Respublikos prezidentūros, kitų institucijų bei visuomeninių organizacijų atstovai (Juknys R., Vėbra E./red. Lazdinis I., Vilnius, 2006). Ruošiantis 2002 metais įvyksiančiai Johanesburgo konferencijai buvo atlikta išsami pastarojo dešimtmečio darnaus vystymosi diegimo analizė. Konferencijos metu buvo pateikta ataskaita apie įvykusius pokyčius įvairiose srityse po Rio de Žaneiro konferencijos, išryškinant pagrindines problemas, su kuriomis buvo susidurta įgyvendinant darnaus vystymosi nuostatas bei priemones, kurių buvo imtasi sprendžiant kilusias problemas.

Atlikus praėjusio dešimtmečio Lietuvos vystymosi analizę, buvo nustatyta, kad prasidėjus ūkio depresijai, keliskart sumažėjo ne tik gamybos mastai, išteklių naudojimas, bet ir aplinkos teršimas. Praeito dešimtmečio viduryje Lietuvos bendras vidaus produktas sumažėjo 40 procentų, o energijos išteklių naudojimas ir oro tarša – beveik 60 procentų. Per 1995 – 1998 metų laikotarpį bendras Lietuvos vidaus produktas išaugo 18 procentų, o kas labai svarbu, galutinis energijos suvartojimas ir oro tarša ūktelejo tik nežymiais 1-2 procentais. 1999 m. dėl Rusijos ūkio krizės, Lietuvos ūkį ištiko dar viena depresija, tačiau jau 2000 m. Lietuvos ekonomika pradėjo sparčiai augti, o energijos suvartojimas ir aplinkos teršimas toliau mažėjo.

Pramonės sektorius pereinamuoju laikotarpiu patyrė giliausią depresiją, tačiau 2001 m. pramonės gamybos mastai išaugo beveik 20 proc. Pradėti taupiau naudoti energijos ištekliai ir diegti švaresnės gamybos metodai, ko pasėkoje energijos sąnaudos pramonės sektoriuje pagaminamam BVP vienetui sumažėjo 1,7 karto, o vandens suvartojimas – beveik du kartus, taip pat 2,2 karto sumažėjo ir emisija į orą BVP vienetui. Tai reiškia, kad Lietuvai perėjimas prie rinkos ekonomikos, restruktūrizavus ūkį bei išaugus energetinių išteklių kainoms nuo pat pereinamojo laikotarpio pradžios sąlygojo darnaus vystymosi požiūriu palankius Lietuvos plėtros pokyčius (Subalansuotosios plėtros įgyvendinimo ataskaita/red. R. Juknys, Vilnius, 2002, P.142).

Tuo tarpu priešingai nei pramonės, transporto sektorius patyrė mažiausią nuosmukį ir sparčiausiai atsigavo, todėl padidėjo ir transporto indėlis į oro taršą – 2000 m. transporto taršių medžiagų emisija sudarė beveik tris ketvirtadalius bendros emisijos. Matyti, kad transporto sektorius darnaus vystymosi požiūriu vienas iš problematiškiausių (Subalansuotosios plėtros įgyvendinimo ataskaita/red. R. Juknys, Vilnius, 2002, P.143).

Taip pat pastebėta, kad per analizuojamą laikotarpį labai sumažėjo žemės ūkio gamyboje naudojamų mineralinių trąšų ir pesticidų kiekis kas yra labai svarbu darnaus vystymosi požiūriu.

Socialinės būklės analizė atskleidė, kad pirmojoje pereinamojo laikotarpio pusėje visi socialiniai rodikliai prastėjo. Tik 1995 m. atsigauant ekonomikai, daugumoje socialinių sričių prasidėjo teigiami pokyčiai - pradėjo augti studentų ir moksleivių skaičius. Analogiški pokyčiai pastebėti ir žmonių sveikatos būklėje. Pereinamojo periodo pradžioje labai pablogėjo kūdikių mirtingumas. Vidutinė būsimojo gyvenimo trukmė, kaip svarbus visuomenės gerovės ir jos sveikatos būklės rodiklis, taip pat pablogėjo. Tai pasakytina apie vyrų gyvenimo trukmę, kuri per 1991-1994 metų laikotarpį sumažėjo ketveriais metais ir sudarė 62,7 metus, tuo tarpu moterų vidutinė būsimojo gyvenimo trukmės mažėjimas nebuvo ryškus. Nuo 1995 metų Lietuvoje pastebimas gyvenimo trukmės didėjimas, kuris 2000 metais buvo dvejomis metais ilgesnis nei dešimtmečio pradžioje. Tuo tarpu faktiškai vienintelė socialinio gyvenimo sfera, kurioje nebuvo užfiksuota jokios žymios pažangos, yra gyventojų užimtumas. Atlikus analizę paaiškėjo, kad gyventojų užimtumas per visą praėjusį dešimtmetį tolydžiai mažėjo (Subalansuotosios plėtros įgyvendinimo ataskaita/red. Juknys R., Vilnius, 2002, P.145-146).

Johanesburgo konferencijoje visoms šalims buvo rekomenduota neatidėliojant parengti ir pradėti įgyvendinti nacionalines darnaus vystymosi strategijas. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. parengė darnaus vystymosi prielaidų vertinimo ataskaitą, o 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimu Nr. 1160 patvirtino Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją, kuri pasak R. Čiegio „(...) gali būti suvokiama kaip integruotas daugialypių strateginių sprendimų

kompleksas, apimantis visas visuomenės raidos sritis bei apibrėžiantis daugelį politinės, socialinės, ekonominės ir ekologinės pažangos trajektorijų“ (Čiegis R., Kaunas, 2004, P. 359). Anot R. Čiegio „tokios ilgalaikės strategijos parengimas ir įgyvendinimas leidžia atskleisti ir panaudoti papildomas galimybes pagrįstai nustatyti ir įgyvendinti visuomenės darnaus vystymosi prioritetus, tinkamai apibrėžti siektinus tikslus ir idealus, įvertinti visų socialinių grupių interesus, apibrėžti problemas ir rasti efektyvius jų sprendimo būdus“ (Čiegis R., Kaunas, 2004, P. 359).

Rengiant Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją buvo išskirti pagrindiniai Lietuvos vystymosi prioritetai:

- Nuosaikus ir darnus ūkio šakų ir regionų ekonomikos vystymasis;
- Socialinių ir ekonominių skirtumų tarp regionų ir regionų viduje mažinimas, išsaugant jų savitumą;
- Pagrindinių ūkio šakų (transporto, pramonės, energetikos, žemės ūkio, būsto, turizmo) poveikio aplinkai mažinimas;
- Efektyvesnis gamtos išteklių naudojimas ir atliekų tvarkymas;
- Pavojaus žmogaus sveikatai mažinimas;
- Pasaulio klimato kaitos ir jos padarinių švelninimas;
- Geresnė biologinės įvairovės apsauga;
- Geresnė kraštovaizdžio apsauga ir racionalus tvarkymas;
- Užimtumo didinimas, nedarbo, skurdo ir socialinės atskirties mažinimas;
- Švietimo ir mokslo vaidmens didinimas;
- Lietuvos kultūros savitumo išsaugojimas (Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, Vilnius, 2003, P.15-16).

ES darnaus vystymosi strategijoje buvo išskirti šeši prioritetai, kadangi Lietuvos, kaip pereinamosios ekonomikos šalies vystymosi problemų, palyginus su ES šalimis, yra daugiau, tai Lietuvos darnaus vystymosi prioritetų sąrašas buvo išplėstas.

Atsižvelgiant į šiuos darnaus vystymosi prioritetus ir į tai, kad Lietuvos vystymąsi veiks integracijos į ES procesas, buvo suformuluoti Lietuvos darnaus vystymosi tikslai bei uždaviniai, o jų įgyvendinimas suskirstytas į tris etapus: trumpalaikiai (iki 2005 metų), vidutinės trukmės (iki 2010 metų) ir ilgalaikiai (iki 2020 metų). Parenkant priemones šių Strategijos tikslų įgyvendinimui, vadovautasi strateginės analizės rezultatais. Bendrasis Lietuvos darnaus vystymosi tikslas buvo apibrėžtas formuluojant Lietuvos darnaus vystymosi viziją bei valstybės misiją ir skamba taip - „suderinti aplinkosaugos, ekonominio ir socialinio vystymosi interesus, užtikrinti švarią ir sveiką aplinką, efektyvų gamtos išteklių naudojimą, visuotinę ekonominę

visuomenės gerovę, stiprias socialines garantijas ir per Strategijos įgyvendinimo laikotarpį (iki 2020 m.) pagal ekonominius, socialinius ir gamtos išteklių naudojimo veiksmingumo rodiklius pasiekti esamą ES valstybių vidurkį, o pagal aplinkos taršos rodiklius neviršyti ES leistinių normatyvų, įgyvendinti tarptautinių konvencijų, ribojančių aplinkos taršą ir poveikį pasaulio klimatui, reikalavimus“ (Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, Vilnius, 2003, P.44).

Formuluojant strategijos įgyvendinimo priemones buvo vadovautasi šiais pagrindiniais principais:

- dalyvavimo (partnerystės) principas;
- vadovavimo (lyderystės) principas;
- subsidiarumo principas;
- lygių galimybių principas;
- susietumo principas;
- lankstumo principas;
- atsakomybės (teršėjas moka) principas;
- atsipirkimo principas;
- prieinamumo principas;
- apdairumo principas;
- ekologinio efektyvumo (dematerializacijos) principas;
- pakeitimo (transmaterializacijos) principas;
- mokslo ir žinių bei technologinės pažangos principas

(Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, Vilnius, 2003, P. 16).

Šie principai suformuluoti atsižvelgiant į ES darnaus vystymosi nuostatų reikalavimus.

Probleminių darnaus vystymosi sričių išskyrimui Strategijoje panaudota stiprybių ir silpnybių, galimybių ir grėsmių (SSGG) analizė. Remiantis strateginėje analizėje apibendrintais pagrindinių sektorių vystymosi stiprumais, silpnumais, galimybėmis ir grėsmėmis suformuluoti sektoriniai tikslai ir uždaviniai, kuriais siekiama išryškinti stipriausias puses ir rasti būdus galimų grėsmių išvengimui. Vykdam strateginę analizę, formuluojant strateginius tikslus ir uždavinius, išskirti trys pagrindiniai darnaus vystymosi blokai - aplinkos kokybė ir gamtos išteklių, ekonomikos ir socialinis vystymasis, o regionų vystymosi problemos buvo išskirtos atskirai. Analizuojant aplinkos kokybės pokyčius, daugiausia dėmesio skirta pagrindiniams aplinkos komponentams - orui, vandeniui, dirvožemiui, taip pat analizuojamos kraštovaizdžio, biologinės įvairovės ir atliekų tvarkymo problemos. Atliekant ekonomikos vystymosi analizę, analizuota pagrindinių ūkio šakų (transporto, pramonės, energetikos, žemės ūkio ir turizmo) poveikio aplinkai požiūriu. Tuo tarpu socialinis vystymasis analizuojamas prioritetiniais socialinio vystymosi aspektais (nedarbu, skurdu ir socialine atskirtimi). Prie socialinio bloko taip pat priskirtos švietimo ir mokslo vaidmens didinimo, kultūros savitumo išsaugojimo problemos. Regionų vystymosi netolygumo problemos nagrinėjamos atskirai (Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, Vilnius, 2003, P. 18).

Rengiant Lietuvos nacionalinę darnaus vystymosi strategiją, buvo laikomasi nuostatos, kad nagrinėjamame laikotarpyje (iki 2020 metų) Lietuvos vystymąsi labiausiai veiks eurointegraciniai procesai, todėl numatomi pokyčiai bei jų realizavimo galimybės tiesiogiai siejami su Lietuvos naryste Europos Sąjungoje. Formuluojant Lietuvos darnaus vystymosi strategijos prioritetus ir tikslus, buvo vadovautasi nacionaliniais interesais ir jau parengtais strateginiais dokumentais (Valstybės ilgalaikės raidos strategija, Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas, Lietuvos ūkio plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija ir t.t) bei Europos Sąjungos darnaus vystymosi strateginėmis nuostatomis (Juknys R., Vėbra E./red. I. Lazdinis I., 2006, P.7).

Šioje strategijoje buvo atsižvelgta į Lietuvos, kaip pereinamosios ekonomikos šalies specifiką, visų pirma į tai, kad transformacinės ūkio depresijos metu gamtos išteklių naudojimas bei aplinkos tarša sumažėjo keleriopai, o spartėjantis ekonomikos augimas, kurio tikimasi, neišvengiamai lems gamtos išteklių naudojimo ir aplinkos teršimo augimą. Taigi, per numatytą Lietuvos vystymosi etapą, įvertinant išteklių naudojimo ir aplinkos teršimo pokyčius, pagrindinį dėmesį numatoma skirti ekologinio efektyvumo rodikliams - energijos ir kitų gamtos išteklių sąnaudoms BVP vienetui, teršiančių ir klimato kaitą skatinančių medžiagų emisijai BVP vienetui ir pan. (Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos projektas/<http://www.am.lt/VI/files/0.063911001049192382.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-15). Atsižvelgiant į tai, kad tarpsektoriniai barjerai yra viena iš pagrindinių darnaus vystymosi kliūčių, svarbu kuo glaudžiau susieti skirtingų sektorių tikslus ir uždavinius. Svarbus ir Darnaus vystymosi strategijos santykis su kitomis įvairių sričių strategijomis. Čia svarbu vadovautis susietumo (integralumo) principu, teigiančiu, kad darnaus vystymosi tikslai ir uždaviniai kiekvieno sektoriaus ar regiono plėtros strategijose, planuose kuo glaudžiau sietųsi su darnaus vystymosi strategija. Taigi, norint sėkmingai įgyvendinti Darnaus vystymosi strategiją, būtina peržiūrėti atskirų ūkio šakų ir regionų programas ir į jas įtraukti, konkretizuoti Strategijoje numatytus darnaus vystymosi tikslus, uždavinius ir be abejo priemones jiems pasiekti. Kaip vieną iš problemų dar galima paminėti Strategijos įgyvendinimo kontrolės sistemos nesukūrimą, kuri sudarytų galimybę reguliariai kontroliuoti strategijos įgyvendinimo eigą, vertinti pasiektą pažangą, išryškintų pagrindines problemas ir padėtų laiku priimti sprendimus, palengvinančius strategijos įgyvendinimą.

2006 m. birželio 26 d. atnaujinus ES darnaus vystymosi strategiją Lietuva, kaip ir kitos ES valstybės, ėmėsi tobulinti Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją.

2009 m. rugsėjo 16 d., Vyriausybė patvirtino gerokai atnaujintą Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją. Rengiant nacionalinės darnaus vystymosi strategijos pataisas buvo

apsiribota esminiu šios strategijos penktojo skyriaus – darnaus vystymosi tikslai, uždaviniai ir jų įgyvendinimo priemonės atnaujinimu. Naujasis dokumentas numato Lietuvos darnaus vystymosi prioritetus, principus, tikslus ir uždavinius, nustato šalies vystymosi stiprybes, silpnybes, galimybes ir grėsmes, nusako valstybės misiją, pateikia atnaujintą nacionalinių darnaus vystymosi rodiklių sąrašą su nurodytomis atsakingomis institucijomis. Pagrindinis Lietuvos darnaus vystymosi siekis, neatsižvelgiant į užsitęsusią pasaulinę ekonomikos krizę, išlieka tas pats. O tai pasiekti galima tik diegiant naujausias, aplinkai palankesnes technologijas. Strategijai įgyvendinti Vyriausybė patvirtino konkretų priemonių planą. Jame nurodyti vykdytojai ir kiekvienos priemonės įvykdymo terminas. Aplinkos ministras sudarė naują ekspertų grupę, kuriai pavesta vertinti šios strategijos įgyvendinimo eigą ir rengti rekomendacijas. (Atnaujinta Nacionalinė darnaus vystymosi strategija//<http://www.am.lt/VI/index.php#a/8084>; prisijungimo laikas: 2009-10-22).

Taigi, apibendrinus galima teigti, kad Nacionalinė darnaus vystymosi strategija numato pagrindinius Lietuvos aplinkosauginio, ekonominio ir socialinio vystymosi iki 2020 m. bruožus. Svarbu sukurti Strategijos įgyvendinimo ir kontrolės sistemą, kuri sudarytų galimybę reguliariai vertinti pasiektą pažangą, nustatyti realias kliūtis ir susidariusias problemas. Taip pat Strategijos įgyvendinimui būtina sąlyga – aktyvesnis visuomenės dalyvavimas priimant darnaus vystymosi požiūriu svarbius įvairaus lygio sprendimus (tiek Nacionalinės darnaus vystymosi komisijos, tiek vietos institucijų). Atsižvelgiant į atnaujintos Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo priemones, papildytu darnaus vystymosi rodiklių sąrašu ir nurodytomis atsakingomis institucijomis, galima teigti, kad tai sudarys galimybę reguliariai vertinti pasiektą pažangą, nustatyti realias kliūtis ir imtis priemonių joms išvengti. Jei nebus efektyvios ir realiai egzistuojančios nacionalinės kontrolės, minėta strategija gali virsti tik deklaratyviais teiginiais. Lieka tikėti, kad atnaujintą Strategiją seksis įgyvendinti sėkmingiau ir tai sudarys galimybę pasiekti ES šalių senbuvių žmonių gerbūvio lygį bei išsaugoti švarią ir sveiką aplinką.

1.3. Darnus vystymasis Lietuvoje vietos lygmeniu

Johanesburgo darnaus vystymosi deklaracijoje valstybės patvirtino įsipareigojimą skatinti ekonomikos bei socialinę plėtrą ir saugoti aplinką įvairiais lygmenimis – pasaulio, regiono, nacionaliniu ir vietiniu. Įgyvendinant Darbotvarkės 21 amžiui siekius, ypač didelis dėmesys skiriamas vietiniam lygmeniui, kurio institucijos sprendžia tiesiogiai gyventojus liečiančias problemas. Darbotvarkės 21, 28 skyriuje „Savivaldybių iniciatyva įgyvendinant

Darbotvarkę 21“ pabrėžiama, kad savivaldybių dalyvavimas yra lemiantis veiksnys, siekiant Darbotvarkę 21 numatytų tikslų, kadangi didžioji dalis problemų, apie kurias kalbama dokumente, atsiranda kaip vietinės veiklos pasekmė. Kiekviena savivaldybė raginama parengti savo bendruomenės Vietos darbotvarkę 21, t.y. veiklos planus, skirtus darniam vystymuisi užtikrinti. Darbotvarkės 21, 28.3 skyriuje teigiama – „Vietos darbotvarkę 21 yra veiksmų planas dėl stabilaus savivaldybės vystymosi, įdiegtas vietos valdžios ir vietos gyventojų“. Vietos darbotvarkėje nėra aiškaus veiklos modelio, todėl kiekviena savivaldybė formuluoja darnaus vystymosi darbus savo nuožiūra. Apibrėžiant vietos darbotvarkės tikslus ir darbo metodus, svarbiausias kriterijus – dalyvavimas ir plataus masto bendradarbiavimas tarp administracinių sektorių, pareigūnų ir vietos gyventojų.

Savivaldybių programos, politika, įstatymai ir taisyklės, skirtos Darbotvarkės 21 tikslams pasiekti, turėtų būti vertinamos ir derinamos su priimtomis vietos programomis. Stabilus vystymasis reikalauja išitraukimo visų rajono gyventojų, bei atsakomybės bendruomenėje: versle, administracijoje, politinėse įstaigose, visuomenėje ar privačiame namų ūkyje. Kartu reikia numatyti perspektyvas, kurios bus susijusios su elgesio struktūros pakeitimu. Darbotvarkę 21 teigia, kad tiesioginis dialogas dėl šių reikalų gali efektyviausiai būti pradėtas vietos valdžios: „Savivaldybės, kaip arčiausiai visuomenės esančios valdymo institucijos, atlieka pagrindinį vaidmenį lavindamos ir sutelkdamos visuomenę tuo prisidėdamos prie darnaus vystymosi skatinimo“ (Darbotvarkę 21, 28.1).

Lietuvos savivaldybėse VD 21 procesai pradėti įgyvendinti gana lėtai. Pirmieji VD 21 procesai 1997 metais buvo pradėti didžiuosiuose Lietuvos miestuose (Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje) po Birštone įvykusios pirmosios nacionalinės konferencijos vietos darbotvarkės klausimais. Joje buvo aptarti Lietuvos savivaldybių poreikiai ir darnaus vystymosi projektų perspektyvos. Iki 1999 metų darnų vystymasi skatinantys projektai buvo vykdomi daugiausia didžiuosiuose Lietuvos miestuose, o mažos savivaldybės, turinčios mažiau ryšių su užsieniu, nedaug strateginio planavimo ir darnaus vystymosi planų rengimo išteklių, tokios paramos neturėjo. 1999 metais Aplinkosaugos valdymo ir technologijų centras (ECAT-Lietuva) inicijavo ir ėmėsi koordinuoti projektą „Vietos darbotvarkę 21 mažoms ir vidutinėms Lietuvos savivaldybėms“. Pagrindinis projekto tikslas – skatinti mažas ir vidutines Lietuvos savivaldybes pradėti VD 21 procesą ir padėti joms rengti savivaldybės strategijas. Daugiausia dėmesio buvo skirta Lietuvos savivaldybių, įgyvendinančių VD 21 bei darnaus vystymosi įgyvendinimo principus, tinklo sukūrimui (Vietinių gebėjimų stiprinimas įdiegiant strateginės regionų plėtros subalansuotumo principus//http://www.ecat.lt/bin/Biuletinis%20Nr_1.doc; prisijungimo laikas: 2009-05-02).

Vietos darbotvarkės 21 kampanijos teigiamas rezultatas yra tas, kad jau daugiau kaip 15 savivaldybių pradėjo savo VD 21, ir šį procesą remia ne tik užsienio fondai, bet jis vyksta ir pačių savivaldybių iniciatyva, naudojant savus finansinius ir žmogiškuosius išteklius. Susidarė neformalus VD 21 vykdančių organizacijų tinklas, kuris ateityje galėtų suaktyvinti Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą.

Nacionalinės kampanijos metu visos Lietuvos savivaldybės buvo raginamos pasirašyti Aalborgo chartiją parodant, kad miestas arba rajonas siekia įgyvendinti darnaus vystymosi principus. Iki 2001 m. Aalborgo chartijos buvo nepasirašiusi ne viena Lietuvos savivaldybė, kadangi darnaus vystymosi idėja nebuvo patekusi nei į valstybinę, nei į savivaldybių politinę darbotvarkę (Alijošiūtė A., Čepinskis J., Liesionis V., Vilnius, 2001, P.49). 2001 m. šią chartiją pasirašė keturios Lietuvos savivaldybės: Alytaus miesto, Rokiškio rajono, Trakų rajono ir Visagino miesto.

2001-2003 metais Aplinkosaugos valdymo ir technologijų centras (ECAT-Lietuva) vykdė projektą „Subalansuotosios plėtros strategijų rengimas ir vertinimas Lenkijos ir Lietuvos savivaldybėse“. Šis projektas yra 1999-2001 m. vykdyto projekto „Vietos darbotvarkė 21 mažoms ir vidutinėms Lietuvos savivaldybėms“ tęsia. Savivaldybių strateginiai planai buvo rengiami pagal Lenkijos Jungtinių Tautų vystymo programos „Umbrella“ projekto sukurtą modelį, kuris sėkmingai naudojamas Lenkijoje. 2005 m. Aplinkosaugos valdymo ir technologijų centras (ECAT-Lietuva) inicijavo dar vieną projektą – „Vietinių gebėjimų stiprinimas įdiegiant strateginės regionų plėtros subalansuotumo principus“. Jo tikslas – stiprinti vietos savivaldos institucijų bei vietos bendruomenių pajėgumus įgyvendinant darnaus vystymosi principus. Projektų patirtis rodo, kad pagrindinės kliūtys, trukdžiusios savivaldybėms sparčiau įgyvendinti Vietos darbotvarkę 21 yra:

- žinių ir supratimo apie darnų vystymąsi ir Vietos darbotvarkę 21 trūkumas;
- strateginio planavimo patirties stoka;
- bendradarbiavimo su visuomene tradicijų nebuvimas ir visuomenės pasyvumas;
- finansinių ir žmogiškųjų išteklių trūkumas.

Siekiant, darnaus vystymosi principų įgyvendinimo vietos lygmeniu sėkmingos tautos, savivaldybėms būtinas nacionalinio lygmens pripažinimas ir palaikymas. Antai Alijošiūtė A., Čepinskis J., Liesionis V. teigia, kad „būtina stiprinti vietinę valdžią ir suteikti jai būtiną galią bei atsakomybę ir pakankamą pajamų šaltinį. O vietinė valdžia turi taikyti šiuolaikinius valdymo metodus (...) Stokojant finansinių išteklių, bet koks tobulas aplinkos ir plėtros pusiausvyros palaikymui skirtas projektas negalės būti iki galo realizuotas“ (Alijošiūtė A., Čepinskis J.,

Liesionis V., Vilnius, 2001, P.50). Taip pat daugiau dėmesio darnaus vystymosi principų įgyvendinimui turi būti skiriama visuomenės informavimo priemonėse.

Empiriniai 2002 metų duomenys rodo, kad apie 27 proc. Lietuvos savivaldybių pradėjo Vietos darbotvarkės 21 procesą bendradarbiaudamos su vietos bendruomene (Vietinių gebėjimų stiprinimas įdiegiant strateginės regionų plėtros subalansuotumo principus (LoCIS)// http://www.ecat.lt/bin/Biuletinis%20Nr_1.doc; prisijungimo laikas: 2009-05-27). Vėlesnių duomenų apie savivaldybes vykdančias Vietos darbotvarkės 21 procesą rasti nepavyko.

Apibendrinant galima teigti, kad savivaldybės arčiausiai visuomenės esančios valdymo institucijos, pirmosios susiduriančios su tiesiogiai gyventojus liečiančiomis ekonominio, socialinio vystymosi ir aplinkos apsaugos problemomis ir jas sprendžiančios. Daugiau dėmesio reikia skirti bendradarbiavimui su visuomene, jos informavimui. Šalies savivaldybėse Vietos darbotvarkės 21 procesas įgyvendinamas gana lėtai, o tam turi įtakos žinių ir supratimo apie darnų vystymąsi trūkumas, patirties stoka. Savivaldybės atlieka pagrindinį vaidmenį sutelkdamos, lavindamos visuomenę ir jei šis procesas vyktų sklandžiau būtų prisidedama prie darnaus vystymo skatinimo.

2. KUPIŠKIO RAJONO VYSTYMOŠI ANALIZĖ

Atliekant Kupiškio rajono socialinę, ekonominę, aplinkos analizę remtasi Lietuvos statistikos departamento duomenimis, pateikiamais tinklapyje <http://db1.stat.gov.lt>, Panevėžio regiono aplinkos apsaugos departamento Kupiškio rajono agentūros 2008 m. veiklos ataskaita, Kupiškio rajono kultūros ir švietimo skyriaus duomenimis, Kupiškio rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2008 m. veiklos ataskaita, 2009 m. Kupiškio rajono savivaldybės socialinių paslaugų planu, Kupiškio rajono darbo biržos duomenimis, Kupiškio rajono plėtros iki 2010 m. strateginiu planu.

Kupiškio rajonas yra įsikūręs Lietuvos šiaurės rytuose, Panevėžio apskrityje. Rajono Savivaldybės administracijos, kultūros ir vietos pramonės centras - Kupiškio miestas. Kupiškio rajonas gerokai išsiskiria iš kitų Lietuvos rajonų. Jis pasižymi jam vienam būdingu reljefu, gamtos ir istoriniais paminklais, savita tautosaka ir įdomiais papročiais. Vienas svarbiausių Kupiškio krašto savitumų yra kupiškėnų tarmė. Kraštas įdomus ne vien ja, bet ir didele pagarba istorinei patirčiai ir sodietiškoms kūrybos tradicijoms. Šiandieninis Kupiškio miestas tituluojamas muziejumi po atviru dangumi. Miesto jaukias gatves, skverus ir pagrindinę aikštę puošia daugybė skulptūrų ir originalių mažosios architektūros paminklų.

2.1. Gamtinė ir geografinė charakteristika

Kupiškio rajono plotas yra 1080 km², t.y. 1,65 proc. visos Lietuvos Respublikos teritorijos. Rajono žemės yra Aukštaičių aukštumos atšlaičių dirvožemio juostoje. Tik nedidelė teritorijos dalis priskiriama Vidurio Lietuvos zonos Mūšos lygumos dirvožemio rajonui.

Dirvožemiai nėra labai vertingi: 50 proc. – įmirkę, 46 proc. – rūgščios reakcijos, 4 proc. – veikiami erozijos. Žemės ūkio naudmenų našumo balas – 38,8, o bonitetas – 39,3. 13,8 proc. žemės ūkio naudmenų ploto įvertinta 32 ir mažesniais žemės našumo balais.

Kupiškio kraštas nėra turtingas dideliais vandens telkiniais. Rajone yra 19 didesnių ir mažesnių ežerų, 30 upių ir upelių, 32 dirbtiniai vandens telkiniai. Turistiniu ir rekreaciniu požiūriu vertingiausi - Kupiškio marios, Drulėnų, Puožo ežerai, Kupos ir Lėvens upės. Mažesnieji rajono ežerai pasižymi nedidele rekreacine trauka dėl pelkėtų ir lapuočių miškais ar krūmais apaugusių pakrančių, nesukurtos infrastruktūros. Didelis Kupiškio rajono ežerų turtas – žuvis. Rajone nėra verslinei žūklei išnuomotų ežerų. 7 ežerai išnuomoti mėgėjiškai žūklei, likę ežerai neišnuomoti ir priskirti rajono savivaldybės administracijai (Kupiškio rajono plėtros iki 2010 m. strateginis planas//

<http://www.kupiskis.lt/EasyAdmin/sys/files/strateginis%20planas.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-26).

Daugiausia Kupiškio krašte yra aukštapelkių. Didžiausios iš jų – Šepetos (16,5 km²) ir Notigalės (8 km²) pelkės. Kupiškio rajono teritorijoje yra 5 saugomi aukštapelkių kompleksai. Tai Alojos, Iženo, Kepurinės, Notigalės ir Sakonių balos telmologiniai draustiniai. Saugomų teritorijų sąrašė taip pat yra Lėvens kraštovaizdžio, Buožių geologinis, Prusagalės geomorfologinis ir Vainišio pedologinis draustiniai. Žemapelkių Kupiškio rajone nėra daug. Didžiausia iš jų - Didžprūdžių pelkė (174 ha), kuri yra nusausinta ir sukultūrinta (Kupiškio rajono plėtros iki 2010 m. strateginis planas//

<http://www.kupiskis.lt/EasyAdmin/sys/files/strateginis%20planas.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-26).

Miškai Kupiškio rajone užima 26,8 proc. visos teritorijos. Vyrauja mišrus medynai. Didžiausias Kupiškio krašto miškas – Šimonių giria (10780 ha). Kupiškio krašte yra gausu laukinių žvėrių. Į Europos saugomų teritorijų tinklą (Nature 2000) įtraukti 3 Kupiškio rajono gamtos objektai: Sakonių bala (vertinga pelkiniais miškais ir spanguolynais), Notigalės ir Kepurinės pelkės (vertingos natūraliais distrofiniais ežerais, pelkiniais miškais, vakarų taigomis).

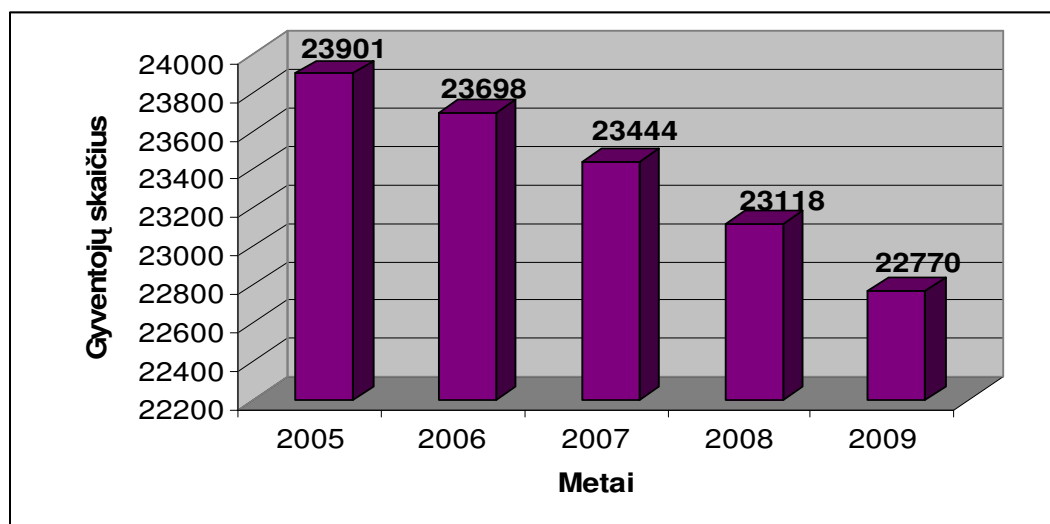
2.2. Kupiškio rajono socialinės plėtros tendencijos

2.2.1. Demografinė situacija

2009 metų pradžioje Kupiškio rajone gyveno 22770 gyventojai, iš kurių 39,2 proc. - miestuose (Kupiškio ir Subačiaus) ir 60,8 proc. - kaimuose. Vyrų - 10592, o moterų – 12178. Pagal tautybę 97,3 proc. Kupiškio rajono gyventojų lietuviai. Gyventojų tankumas (21,1 gyventojai 1 kvadratiniam kilometre) yra vienas iš mažiausių Panevėžio apskrityje ir beveik du kartus mažesnis už Lietuvos vidurkį (51,3 gyventojai 1 kvadratiniam kilometre).

1000-iui darbingo amžiaus gyventojų teko 465 pensinio amžiaus žmonių ir tai yra vienas didžiausių rodiklių Panevėžio apskrityje (382 pensinio amžiaus žmonių), ir žymiai viršija vidutinį Lietuvos rodiklį (336 pensinio amžiaus žmonių) (Statistikos departamentas// <http://db1.stat.gov.lt/>; prisijungimo laikas: 2009-09-26) .

Analizuojamu laikotarpiu gyventojų skaičius Kupiškio rajono savivaldybėje pastoviai ir ženkliai mažėjo (žr. 1 pav.).

1 pav. Gyventojų skaičiaus pokytis 2005-2009 m. (Šaltinis: Statistikos departamentas <http://db1.stat.gov.lt/>)

Ši sumažėjimą lėmė dvi panašaus stiprumo tendencijos: neigiamas migracijos saldo (žr.1 lentelė) ir neigiamas natūralus gyventojų prieaugis (žr. 2 lentelė).

1 lentelė. Tarptautinė ir vidinė gyventojų migracija

	Atvykusių skaičius	Išvykusių skaičius	Migracijos saldo	Atvykusių skaičius	Išvykusių skaičius	Migracijos saldo	Atvykusių skaičius	Išvykusių skaičius	Migracijos saldo	Atvykusių skaičius	Išvykusių skaičius	Migracijos saldo
	2005			2006			2007			2008		
Kupiškio r. sav.	468	546	-78	419	526	-107	462	580	-118	420	573	-153

(Šaltinis: Statistikos departamentas www.stat.gov.lt)

Atsižvelgiant į vyraujantį mažą gimstamumą ir pakankamai didelį mirtingumą, Kupiškio rajono savivaldybėje vyravo natūralaus gyventojų mažėjimo tendencija (žr. 2 lentelė).

2 lentelė. Natūrali gyventojų kaita

	Gimusiųjų skaičius	Mirusiųjų skaičius	Natūrali kaita prieaugis/ sumažėjimas	Gimusiųjų skaičius	Mirusiųjų skaičius	Natūrali kaita prieaugis/ sumažėjimas	Gimusiųjų skaičius	Mirusiųjų skaičius	Natūrali kaita prieaugis/ sumažėjimas	Gimusiųjų skaičius	Mirusiųjų skaičius	Natūrali kaita prieaugis/ sumažėjimas
	2005			2006			2007			2008		
Kupiškio r. sav.	206	331	-125	208	355	-147	180	388	-208	206	401	-195

(Šaltinis: Statistikos departamentas www.stat.gov.lt)

Nuo 2005 m. (daugiausia dėl padidėjusių galimybių išvykti į ES šalis), Kupiškio rajono savivaldybėje ypač išaugo gyventojų tarptautinės emigracijos problema. Atsižvelgiant į tai, kad emigrantų daugumą sudaro darbingo amžiaus gyventojai, galima daryti išvadą, jog pagrindinė šios migracijos į užsienio valstybes priežastis – gyventojų nepasitenkinimas socialine-ekonomine situacija gyvenamojoje vietoje bei geresnės uždarbio perspektyvos.

Vertinant žymų gimstamumo mažėjimą ir emigracijos mastą Kupiškio rajone, galima daryti išvadą, kad palaipsniui mažės darbingo amžiaus gyventojų skaičius, todėl bendrojoje gyventojų struktūroje išsivyras pensinio amžiaus gyventojų grupė. Šis procesas artimiausiu laiku taps viena aktualiausių savivaldybės problemų. Galima teigti, kad demografinę situaciją rajone stipriai veikia dvi tendencijos: emigracija ir visuomenės senėjimas.

2.2.2. Sveikatos apsauga

Pirminės asmens sveikatos priežiūros centras teikia pirminės asmens sveikatos priežiūros paslaugas. Kupiškio ligoninė vykdo antrinio lygio stacionarines ir ambulatorines sveikatos priežiūros bei I lygio palaikomojo gydymo ir slaugos paslaugas. Kupiškio ligoninėje 2005-2008 metais nesikeitė lovų struktūra: 34 lovos Palaikomojo gydymo ir slaugos skyriaus, 35 lovos Vidaus ligų skyriaus, 15 lovų Vaikų ligų skyriaus, 10 lovų Dienos chirurgijos skyriaus ir 6 lovos Reanimacijos-intensyvios terapijos skyriaus (Kupiškio rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2008 m. ataskaita/<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/63485/>; prisijungimo laikas: 2009-10-20).

2008 m. tęsiant Kupiškio ligoninės restruktūrizaciją, uždarytas ligoninės chirurgijos skyrius. Palyginus su akušerija, kurios paslaugos mažėjant gimstamumui Lietuvoje tampa ne tiek paklausios, chirurginių paslaugų reikšmė vietos gyventojams aktualumo nepraranda, todėl būtina šias paslaugas teikti. Chirurginės paslaugos reikalingos visiems. Aktuali gydytojų trūkumo problema, ypač: chirurgų, anesteziologų, traumatologų.

Chirurginio skyriaus problema sprendžiama, nukreipiant ligonių srautus į kaimynines ligonines, pasitenkinant tik teikiamomis dienos chirurgijos paslaugomis. Tokiais metodais problemos neišsprendžiamos, nes būtinos paslaugos privalo artėti prie pacientų. Dienos chirurgija šiandien netenkina nei paslaugų gavėjų, nei jų teikėjų. Medicininės paslaugos, tame tarpe ir stacionarinės, turi būti teikiamos kuo arčiau žmogaus. Gydantis stacionare, labai svarbus veiksnys yra artimųjų dėmesys. Susisiekti su rajono centru yra žymiai paprasčiau nei su apskrities centru (kur neretai ligonių iš periferijos visai ir nelaukia), todėl rajoninėje ligoninėje ligonis nepaliekamas vienas, o lankomas artimųjų.

Naujų chirurgų, ir ne tik jų, pritraukimu privalo pasirūpinti ligoninės vyr. gydytojas bei rajono valdžia. Kuo daugiau stacionariųjų bazinių paslaugų reikia teikti arčiau žmogaus, antro lygio stacionarinės paslaugos turi būti prieinamos ir rajoniniu lygiu.

Taigi, rajone ligų profilaktikai ir prevencijai, jų ankstyvajai diagnostikai skiriamas nepakankamas dėmesys, nėra užtikrinamas šiuolaikiškas gydymas. Išlaikyti sveiką darbo jėgą

galima tik užtikrinus visiems gyventojams kokybiškas ir vienodai prieinamas sveikatos priežiūros paslaugas. Vienas iš svarbiausių darnaus vystymosi prioritetų – pavojaus žmogaus sveikatai mažinimas. Teisę į sveikatos apsaugą garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija. Tačiau galimybė laiku ir vietoje gauti medicinos pagalbą Kupiškėje yra pakankamai ribota.

2.2.3. Skurdas ir socialinė atskirtis

Piniginės socialinės paramos gavėjų skaičius ir gaunančių socialinę pašalpą ir šildymo išlaidų kompensacijas nuo 2004 m. iki 2007 m. rajone mažėjo. Šį sumažėjimą sąlygojo gyventojų pajamų augimas, nedarbo mažėjimas, piniginė parama įvertinus ne tik šeimos pajamas, bet ir jos turtą. Nuo 2007 m., o ypač 2008 m. IV ketvirtyje, žymiai padaugėjo besikreipiančiųjų dėl socialinės pašalpos ir šildymo išlaidų kompensacijos skyrimo. Tai susiję su šalies ekonomikos nuosmikiu ir labai ryškiais pokyčiais darbo rinkoje (Kupiškio rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2008 m. veiklos ataskaita// <http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/63485/>; prisijungimo laikas: 2009-10-26). Pašalpoms skiriamų lėšų apimties ir pašalpų gavėjų skaičiaus augimas atspindi blogėjančią rajono socialinę ir ekonominę situaciją. Todėl būtina įvertinti, ar tikslinga ir toliau didinti pašalpų apimtį ir jų gavėjų skaičių. Gal racionaliau būtų, sprendžiant socialines problemas, dalį šių lėšų skirti socialinėms paslaugoms plėtoti bei aktyviau remti ir skatinti darbo rinkos politiką.

Rajone nepakankamai sprendžiamos suaugusių socialinės rizikos asmenų problemos. Viena iš didžiausių rūpestį keliančių socialinės rizikos asmenų grupių - asmenys be nuolatinės gyvenamosios vietos. Kupiškio rajono savivaldybėje nėra socialinių paslaugų įstaigos, galinčios teikti ne tik šiai tikslinei grupei būtinas laikino prieglobsčio suteikimo, maitinimo ar asmens higienos - buitines paslaugas, bet ir reintegracijai būtinas socialines paslaugas. Toks socialinių paslaugų vakuumas neleidžia rajone gyvenantiems benamiams pasirūpinti savimi, reabilituotis ir bandyti integruotis į visuomenę. Pastebima, kad tokių asmenų skaičius auga (2009 m. Kupiškio rajono savivaldybės socialinių paslaugų planas//<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/62565/>; prisijungimo laikas: 2009-09-15).

Kupiškio rajono savivaldybėje nėra teikiamos socialinės paslaugos asmenims, grįžusiems iš įkalinimo vietų. Nėra numatyta nakvynės ar laikino prieglobsčio, maitinimo, asmens higienos, jų reintegracijai būtinų informavimo ir konsultavimo, psichologinės pagalbos, socialinių įgūdžių ugdymo, socialinės rehabilitacijos, darbo terapijos, užimtumo ir kt. paslaugų. Identiška situacija būdinga ir kitoms socialinės rizikos suaugusių asmenų grupėms (prekybos

žmonėmis ir priverstinės prostitucijos aukų, alkoholikų, narkomanų, socialiai pažeistų asmenų ir kt.).

Krizių įveikimo paslaugos asmenims, atsidūrusiems kritinėje situacijoje, rajone nėra teikiamos. Suaugusių socialinės rizikos asmenų problemos sprendžiamos nepakankamai, rajone nėra trumpalaikės socialinės globos paslaugas teikiančių įstaigų (laikino apgyvendinimo įstaigų ar krizių centro) socialinės rizikos asmenims, dėl įvairių priežasčių atsidūrusiems kritinėse situacijose.

2008 metų pabaigoje Kupiškio rajono savivaldybėje gyveno 168 socialinės rizikos šeimos, kuriose augo 366 vaikai (2009 m. Kupiškio rajono savivaldybės socialinių paslaugų planas//<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/62565/>; prisijungimo laikas: 2009-09-15). Pagrindinės priežastys, dėl kurių socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičius rajone nemažėja, yra ilgalaikis nedarbas, šeiminių santykių nestabilumas, konfliktai šeimoje, girtavimas ir kitų svaiginamųjų medžiagų vartojimas, socialinių įgūdžių auklėjant vaikus stoka ir kt. Socialinių šeimų ir jose augančių vaikų skaičius rodo, kad Kupiškio rajone socialinio darbo ir socialinių paslaugų apimtis socialinės rizikos šeimų atžvilgiu yra nepakankamas.

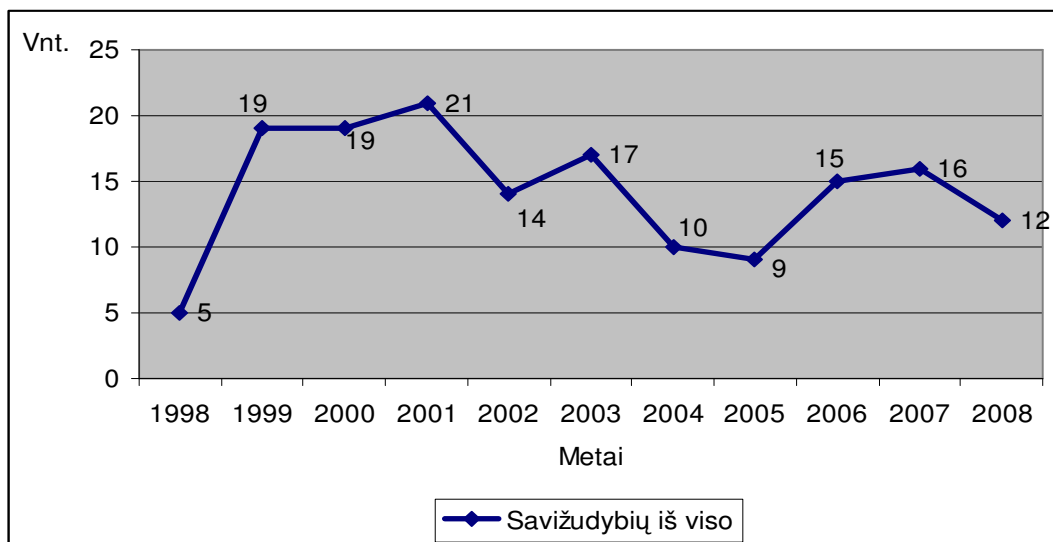
Vienintelė ir labiausiai išplėtotą socialinę paslauga yra stacionari našlaičių ir netekusių tėvų globos vaikų globa, kurią rajono vaikams teikia Šv. Kazimiero vaikų globos namai (2009 m. Kupiškio rajono savivaldybės socialinių paslaugų planas// <http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/62565/>; prisijungimo laikas: 2009-09-15). Stiprioji neįgaliųjų socialinės integracijos Kupiškio rajono savivaldybėje sritis - neįgalių ir specialių poreikių turinčių vaikų bei jaunuolių ugdymas Kupiškio vaikų ir jaunimo ugdymo centre „Varpelis“, kuriame ugdomi specialiųjų poreikių vaikai nuo 3 iki 21 metų.

Apibendrinant galima teigti, kad rajone pašalpoms skiriamų lėšų apimties ir pašalpų gavėjų skaičiaus augimas atspindi blogėjančią rajono socialinę ir ekonominę situaciją. Būtina ieškoti būdų šioms problemoms spręsti – plėtoti socialines paslaugas ir aktyviau remti darbo rinkos politiką. Rajone trūksta krizių įveikimo paslaugų asmenims, atsidūrusiems kritinėje situacijoje, kadangi nėra įsikūrusių trumpalaikės socialinės globos paslaugas teikiančių įstaigų (laikino apgyvendinimo įstaigų ar krizių centro) socialinės rizikos asmenims. Iki šiol nėra socialinių paslaugų įstaigos, galinčios suteikti profesionalią socialinę bei psichologinę pagalbą smurtą patyrusiems asmenims, nors ši problema aktuali socialinės rizikos šeimose, auginančiose nepilnamečius vaikus. Nemažas socialinės rizikos šeimų ir asmenų skaičius sąlygoja socialinių problemų gausėjimą, todėl ypatingas dėmesys Kupiškio rajone turi būti skiriamas darbui su socialinės rizikos šeimomis.

2.2.4. Savižudybių statistika

Kupiškio rajonas yra vienas iš mažiausiųjų Lietuvoje, tačiau pastarųjų dešimties metų statistika byloja, jog savižudybių skaičiumi šalyje esame tarp lyderių. Ši statistika panaši ir sunkmečiu, ir geresniais laikais. Savo noru iš gyvenimo neretai pasitraukia linkę į depresiją, nesikreipiantys pagalbos į medikus ar psichologus asmenys, taip pat psichiniai ligoniai ir, labai retais atvejais, sunkios ligos prispausti asmenys. Žmonės yra linkę kentėti, neišsakyti savo bėdų. Sunkiausia labai aktyviems žmonėms. Iš vėžių juos gali išmušti ne tik darbo praradimas, bet ir išėjimas į pensiją. Tarp nusižudžiusių didesnis procentas yra vyrų.

Palyginti su ankstesniais metais, kai iš gyvenimo savo noru pasitraukdavo iki 20 žmonių (1999 m.- 19, 2001 m.- 21, 2003 m.- 17), savižudžių skaičius rajone pamažu mažėja (žr. 2 pav.) (Kupiškio rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2008 m. veiklos ataskaita// <http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/63485/>, prisijungimo laikas: 2009-10-15).

2 pav. Savižudybių skaičius Kupiškio rajone (Šaltinis: Kupiškio rajono savivaldybė <http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/63485/>)

Taigi, savižudybes galima įvardinti kaip vieną iš svarbiausių socialinių problemų rajone. Kupiškio rajone, kaip pirmaujančiame savižudybių skaičiumi Respublikoje, būtina organizuoti krizių įveikimo paslaugas asmenims, atsidūrusiems kritinėje situacijoje, šiuo metu rajone jos nėra teikiamos.

2.2.5. Užimtumas

Užimtų gyventojų skaičius Kupiškio rajone 2004-2008 metais mažai kito, šiek tiek padidėjo 2007 metais. Lyginant Panevėžio apskrities rajonus matyti, kad per visą analizuojamą laikotarpį Kupiškio rajono gyventojų užimtumas mažiausias (žr. 3 lentelė).

3 lentelė. Užimtieji gyventojai Panevėžio apskrityje tūkst.

Metai	2004	2005	2006	2007	2008
Panevėžio apskritis	119,1	117,3	113,3	119,2	125,4
Biržų r. sav.	11,9	11,8	11,3	13,1	12,5
Kupiškio r. sav.	8,2	8,3	8,1	10,3	8,6
Panevėžio m. sav.	52,1	50,5	48,2	49,3	56,2
Panevėžio r. sav.	18,5	18,0	17,9	18,0	18,5
Pasvalio r. sav.	12,2	12,5	12,6	12,2	12,9
Rokiškio r. sav.	16,2	16,2	15,2	16,3	16,7

(Šaltinis: Statistikos departamentas www.stat.gov.lt)

2008 metais šalies ekonomika pasižymėjo staigiais ir ryškiais pokyčiais. Dėl finansinės krizės ekonomikos augimo perspektyvą keičia nuosmukis, gilėja recesijos procesas. Šie veiksniai neigiamai įtakoja gyventojų užimtumą. Situacija keičiasi ne ieškančių darbo asmenų naudai.

Bedarbių skaičius Kupiškio rajone 2004-2007 metais mažėjo, tačiau nuo 2008 metų pradėjo didėti (žr. 4 lentelė). Lyginant Panevėžio apskrities rajonus matome, kad šis rodiklis vienas iš mažiausių. Lyginant 3 ir 4 lentelėse pateiktus duomenis, galima daryti prielaidą, kad registruotų bedarbių skaičius Kupiškio rajone neparodo realaus neturinčių darbo asmenų skaičiaus.

4 lentelė. Bedarbiai Panevėžio apskrityje, tūkst.

Metai	2004	2005	2006	2007	2008
Panevėžio apskritis	15,4	11,0	8,4	7,4	7,2
Biržų r. sav.	1,6	1,1	0,7	0,6	0,7
Kupiškio r. sav.	0,7	0,6	0,5	0,5	0,7
Panevėžio m. sav.	4,9	3,3	3,2	2,7	2,7
Panevėžio r. sav.	2,8	1,9	1,3	1,2	1,1
Pasvalio r. sav.	2,6	1,9	1,3	1,0	0,9
Rokiškio r. sav.	2,8	2,2	1,5	1,4	1,2

(Šaltinis: Statistikos departamentas www.stat.gov.lt)

Bedarbių įdarbinimo skaičius Kupiškio rajone 2004-2008 metais mažėjo (žr. 5 lentelė). Lyginant Panevėžio apskrities rajonus matome, kad šis rodiklis vienas iš mažiausių

5 lentelė. Bedarbių įdarbinimas Panevėžio apskrityje tūkst.

Metai	2004	2005	2006	2007	2008
Panevėžio apskritis	12,3	11,5	10,5	11,6	10,4
Biržų r. sav.	1,1	1,0	0,8	0,9	0,8
Kupiškio r. sav.	1,1	0,8	0,8	0,9	0,7
Panevėžio m. sav.	4,6	4,4	4,2	5,2	4,3
Panevėžio r. sav.	1,9	1,8	1,6	1,7	1,6
Pasvalio r. sav.	1,9	1,9	1,6	1,5	1,4
Rokiškio r. sav.	1,8	1,6	1,6	1,5	1,6

(Šaltinis: Statistikos departamentas www.stat.gov.lt)

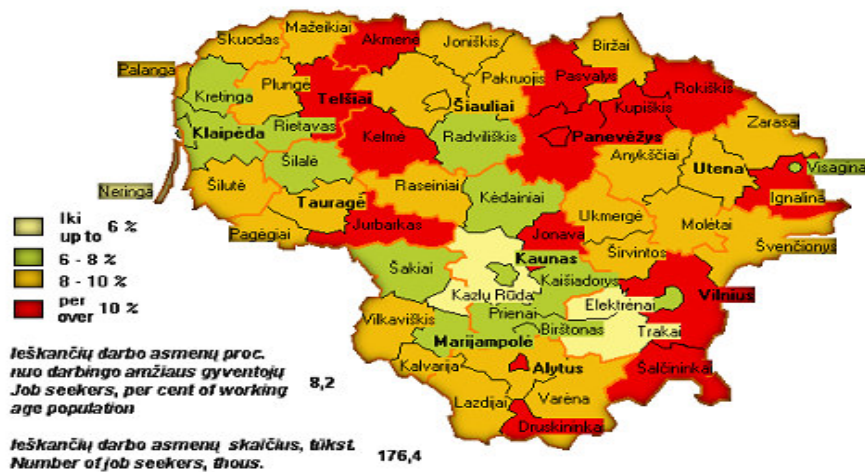
Registruotų bedarbių ir darbingo amžiaus gyventojų santykis procentais Kupiškio rajone 2004-2006 metais mažėjo, tačiau 2007-2008 metais pradėjo didėti (žr. 6 lentelė). Lyginant Panevėžio apskrities rajonus matome, kad šis rodiklis vienas iš didžiausių.

6 lentelė. Registruotų bedarbių ir darbingo amžiaus gyventojų santykis procentais

Metai	2004	2005	2006	2007	2008
Panevėžio apskritis	8,9	6,3	4,9	4,3	4,1
Biržų r. sav.	8,3	5,5	3,7	3,4	3,5
Kupiškio r. sav.	5,1	4,1	3,4	3,8	5,0
Panevėžio m. sav.	6,7	4,5	4,3	3,7	3,6
Panevėžio r. sav.	11,4	7,7	5,1	4,7	4,3
Pasvalio r. sav.	13,8	9,9	6,9	5,3	4,9
Rokiškio r. sav.	12,3	9,6	6,5	5,9	5,2

(Šaltinis: Statistikos departamentas www.stat.gov.lt)

Kupiškio rajono darbo biržos duomenimis rajone nedarbo lygis šių metų liepos mėnesį šoktelėjo nuo 11,7 iki 12,1 procento. Rugsėjo 1-ąją jis siekė irgi 12,1 procento (registruota 1 640 bedarbių, kurie sudarė 12,1 proc. darbingo amžiaus rajono gyventojų). Rajone nedarbo lygis pralenkė respublikos vidurkį (žr. 3 pav.) (Situacija Kupiškio rajono darbo rinkoje// <http://www.ldb.lt/TDB/Kupiskis/DarboRinka/Lists/Situacijos%20apvalga/LastSituacija.aspx>; prisijungimo laikas: 2009-10-05).

3 pav. Darbo rinkos tendencijos (Šaltinis: Lietuvos Darbo birža)

Šiuo metu darbo ieško daugiau vyrų negu moterų, jų bedarbių gretose yra 966. Didžiausią įtaką bedarbių vyrų skaičiaus augimui turėjo atleidimai statybos, medienos apdirbimo, transporto paslaugas teikiančiose įmonėse. Didžiausią dalį užsiregistravusių bedarbių tarpe sudarė kvalifikuoti darbininkai – 50,9 proc., neturintys profesijos – 35 proc., specialistai – 14,1proc. Liko neužpildytos laisvos darbo vietos gydytojams - įvairių specializacijų gydytojų trūkumas rajone jaučiamas keletą metų. Kol kas bedarbystė trauktis neketina, ir požymių, kad ji mažėtų, nėra. 2009 m. Kupiškio rajone numatomas nedarbo augimas, situacija darbo rinkoje prognozuojama įtempta (Situacija Kupiškio rajono darbo rinkoje//<http://www.ldb.lt/TDB/Kupiskis/DarboRinka/Lists/Situacijos%20apvalga/LastSituacija.aspx>; prisijungimo laikas: 2009-10-16).

Galima teigti, kad nedarbas yra tiek socialinė, tiek ekonominė problema. Antai B. Gruževskis knygoje „Žmogaus socialinė raida“ teigia, kad nedarbas ne tik mažina praradusio darbą asmens pajamas (nuskurdina), veikia žmogaus socialinę gerovę, bet ir didina psichologinę įtampą, kuri mažina žmogaus socialinį aktyvumą (Vilnius, 2002, P.59-80). Vosyliūtė A., Kasparavičienė V., Maniukaitė G. ir kt. taipogi neturinčius darbo žmones įvardija kaip socialiai pažeidžiamiausią gyventojų sluoksnį. Teigia, kad nutrūkus profesinei veiklai, kintant pragyvenimo lygiui žmonės išgyvena nepasitikėjimą savimi, psichologinę krizę, ko pasėkoje keičiasi asmeninis ir visuomeninis gyvenimas (Vosyliūtė A., Kasparavičienė V., Maniukaitė G., Kocai A., Vilnius, 2004, P.59). Analogiškai teigia Rudzkienė V. ir Burinskienė M. knygoje „Plėtros kryptčių vertinimo ir valdymo informaciniai modeliai“ (Vilnius, 2007, P.179).

Apibendrinant galima teigti, kad rajono gyventojų užimtumo problema viena iš pačių svarbiausių ir aktualiausių tiek socialinių, tiek ekonominių problemų. Pakeisti situaciją gali ekonomikos skatinimas, naujų darbo vietų kūrimas, socialinės paramos reforma. Tinkama darbo

rinkos politika ir ją įgyvendinančios institucijos padidintų praradusių darbą asmenų socialinį saugumą, jų užimtumą, derintų darbuotojų ir darbdavių bei valstybės interesus. Aktyvios darbo rinkos politikos priemonės prisidėtų prie praradusių darbą asmenų profesinių įgūdžių atgavimo ir jų tobulinimo, prie nedarbo prevencijos aktyvinimo.

2.2.6. Švietimas

2009 metų rugsėjo 1 dieną Kupiškio rajone buvo 4 ikimokyklinio ugdymo, 1 pradinė, 10 pagrindinių, 1 vidurinė, 2 gimnazijos, 2 papildomo ugdymo (muzikos ir sporto) ir 1 technologijos ir verslo mokyklos. Rajone yra 1 vaikų globos namai.

Per analizuojamą laikotarpį rajone vaikų gimstamumas kinta mažai. Analizuojant vaikų gimstamumo tendencijas, pastebėta, kad Kupiškio rajone paskutinius penkerius metus vaikų gimstamumas svyravo. Paskutiniais metais nusimatė gimstamumo didėjimo tendencijos, tačiau teigti, kad jos išsilaikys ir artimiausius metus negalime. Jei palyginame su 2004 m., tai 2008 m. gimė 10 vaikų daugiau (žr. 7 lentelė). Atrodytų, kad toks vaikų gimstamumo stabilumas leistų rajono švietimo įstaigoms jaustis „ramiai“ dėl savo ateities, tačiau mokinių kiekvienais metais mažėja. Galima daryti prielaidą, kad tai lemia gyventojų migracijos tempai.

7 lentelė. Gimusių skaičiaus kitimas Kupiškio rajone

Metai	2004	2005	2006	2007	2008
Gimusių skaičius	196	206	208	180	206
Skaičiaus kitimas	0	+10	+2	-28	+26

(Šaltinis: Statistikos departamentas <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1024>; sudarė: darbo autorius)

Rajone kasmet mažėjant mokyklinio amžiaus vaikų, keitėsi mokyklų skaičius ir dydis. Lyginant 2005-2006 m. m. ir 2009-2010 m. m. pradinių mokyklų sumažėjo nuo 6 iki 3 (iš jų 2 tapo skyriais) (žr. 8 lentelė).

8 lentelė. Mokyklų ir mokinių skaičiaus kitimas Kupiškio rajone

Mokslo metai	Mokyklų skaičius	Pradinio mokymo skyrių skaičius	Mokinių skaičius (09-01 duomenimis)	Mokinių sumažėjimas, lyginant su praeitais metais
2005-2006	15	5	3871	-210
2006-2007	14	5	3648	-223
2007-2008	14	4	3492	-156
2008-2009	14	3	3273	-219
2009-2010	14	2	3123	-150

(Šaltinis: Kupiškio kultūros ir švietimo skyrius)

Iš 8 lentelės matyti, kad 2005-2009 metais kasmet mažėja mokinių skaičius Kupiškio rajono mokyklose. Matant šią situaciją bei atsižvelgiant į gimstamumo tendencijas Kupiškio rajone, galima prognozuoti, kad mokinių skaičius artimuosius kelis metus nors ir nežymiai, tačiau tikrai mažės. Vertinant demografinių procesų poveikį rajono švietimo sistemai, galima numatyti, kad dabartinis gimstamumo mažėjimas ir neigiamas migracijos saldo turės poveikį ikimokyklinio ugdymo įstaigoms ir bendrojo lavinimo mokykloms. Atsižvelgiant į šias tendencijas, iš anksto reikėtų pagalvoti apie tai, kiek pradinių klasių pedagogų turės persikvalifikuoti. Demografinių tendencijų įtaka turi būti numatyta ir rajono mokyklų tinklo optimizavimo programoje. Tolimesnius rajono demografinius pokyčius prognozuoti sunku, neaišku, kaip kis gyventojų socialinė padėtis, kiek pavyks pritraukti investicijų į rajono ekonomikos ūkį ir kt.

Kupiškio rajone suaugusiųjų formalų švietimą vykdo Technologijų ir verslo mokykla. Rajone neišplėtotas suaugusiųjų bendrojo lavinimosi ir neformalaus švietimo programų tinklas. Nėra jaunimo mokyklos, nors dalis mokinių praradę mokymosi motyvaciją. Dviem pamainomis dirbančių mokyklų rajone nėra. Ikimokyklinio ir pradinio ugdymo poreikiai beveik tenkinami.

Siekiant gerinti specialiųjų poreikių vaikų ugdymo kokybę bei sutrikimų identifikavimą, 2004 m. rugsėjo mėn. rajone įkurta ir savo veiklą plėtoja Kupiškio rajono pedagoginė psichologinė tarnyba. Kupiškyje yra tik viena ugdymo įstaiga, kurioje raidos sutrikimų turintys vaikai ugdomi ne dalinės integracijos forma. Tai vaikų ir jaunimo ugdymo centras „Varpelis“. Šioje įstaigoje veikia viena specialioji grupė ikimokyklinio amžiaus vaikams (ją lanko 7 vaikai) ir dvi lavinamosios klasės vidutinio ir žybaus protinio atsilikimo mokiniams (jas lanko 18 mokinių) (Kupiškio rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos iki 2012 metų bendrasis planas//<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/49945/>; prisijungimo laikas: 2009-10-16).

Apibendrinant galima teigti, kad mažėjantis gimstamumas ir neigiamas migracijos saldo per analizuojamą laikotarpį lėmė švietimo įstaigų mažėjimą. Jei nepagerės demografinė situacija, įstaigų skaičius taip pat gali kisti ir ateityje. Atsižvelgiant į šias tendencijas, iš anksto reikia pagalvoti, apie pedagogų perkvalifikavimą, kad netektų papildyti rajono bedarbių gretų.

2.3. Kupiškio rajono ekonominės plėtros tendencijos

2.3.1. Verslo situacija

Kupiškio rajonas – Panevėžio apskrities teritorijoje mažiausią pramoninį potencialą turintis rajonas, orientuotas į žemės ūkio veiklą ir apdirbamosios pramonės vystymą. Statistikos departamento duomenimis Kupiškio rajone veikia 351 mažos ir vidutinės įmonės. Iš visų veikiančių ūkio subjektų - didžiausią dalį sudaro įmonės, kurių pagrindinė veikla – mažmeninė ir didmeninė prekyba. Kupiškio rajone tik keturios įmonės turi daugiau kaip 150 darbuotojų, net 183 įmonėse dirba iki 4 darbuotojų ir keturiose – per šimtą. Rajone vyrauja smulkios, iki 4 darbuotojų įmonės. Iki 2008 m pabaigos dominuojančios pramonės šakos rajone buvo: durpių gavyba (sąlyginio drėgnumo), medienos ir medinių gaminių, statybinių plytų gamyba ir drabužių siuvimas, tačiau jau 2009 m. pradžioje šalį apėmus ekonominei krizei dauguma įmonių sustabdė savo veiklą.

Veikiančių įmonių skaičius Kupiškio rajone yra mažiausias lyginant su kitais Panevėžio apskrities rajonais (žr. 9 lentelė).

9 lentelė. Veikiančių įmonių skaičius Panevėžio apskrityje

	2005	2006	2007	2008	2009
Biržų r. sav.	595	599	513	523	515
Kupiškio r. sav.	391	406	343	353	351
Panevėžio m. sav.	3271	3358	3307	3405	3536
Panevėžio r. sav.	699	707	750	780	780
Pasvalio r. sav.	492	478	445	463	459
Rokiškio r. sav.	551	579	563	581	586

(Šaltinis: Statistikos departamentas www.stat.gov.lt)

Įmonių veikla labai įvairi, tačiau dominuoja didmeninė ir mažmeninė prekyba (žr. 4 pav.). Nors kol kas didžioji dalis smulkių ir vidutinių įmonių verčiasi prekyba, tačiau šios įmonės susiduria su dideliais sunkumais. Vis didėjanti konkurencija su galingomis įmonėmis („Maxima“, „Norfa“) dažnai sužlugdo smulkiąsias įmones, jų skaičius nuolat mažėja, ypač tų, kurios verčiasi mažmenine prekyba.

4 pav. Įmonės pagal ekonominės veiklos rūšį (Šaltinis: Statistikos departamentas www.stat.gov.lt)

Verslo sektoriaus aktyvumą rodo besikuriančių bei likviduojamų įmonių skaičius, darbo vietų skaičiaus augimas įmonėse ir daugelis kitų rodiklių. 2005 – 2008 metais naujai įregistruotų ūkio subjektų skaičius mažėjo, tuo tarpu išregistruotų ūkio subjektų skaičius didėjo (žr. 10 lentelė). Didžiausia visų įregistruotų ūkio subjektų dalį (apie 60 proc.) sudarė individualios įmonės ir uždarnosios akcinės bendrovės (apie 12 proc.). Toks didelis išregistruotų įmonių skaičius, rodo, kad verslo situacija rajone įtempta.

10 lentelė. Įregistruotų ir išregistruotų mažų ir vidutinių įmonių skaičius Kupiškio rajone

	Įregistruotų įmonių	Išregistruotų įmonių
2005	22	51
2006	10	96
2007	14	48
2008	13	13
2009	22	21

(Šaltinis: Statistikos departamentas www.stat.gov.lt)

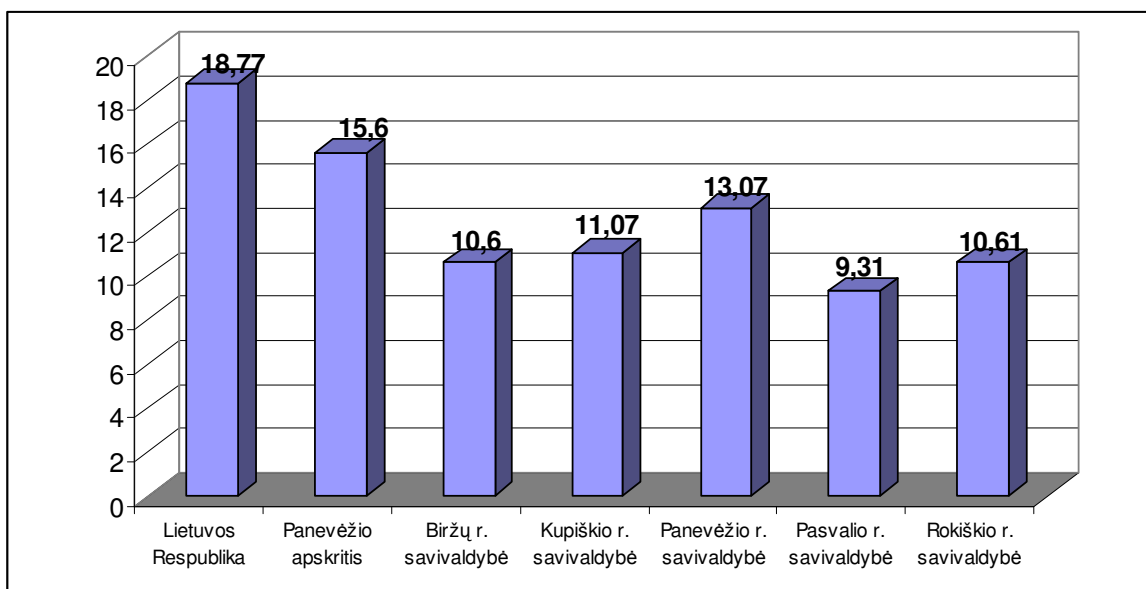
Įmonių skaičiaus kitimo pagal darbuotojų grupes analizė rodo, kad mažų įmonių (iki 4 darbuotojų) grupė didžiausia ir jų dalis 2005-2009 m. tarp bendro įmonių skaičiaus mažėjo. Šiek tiek didėjo mažų (iki 9 darbuotojų) įmonių skaičius (žr. 11 lentelė). Galima teigti, kad analizuojamu laikotarpiu Kupiškio rajone vyravo smulkios įmonės, kuriose dirbo iki 4 darbuotojų.

11 lentelė. Veikiančių ūkio subjektų skaičius Kupiškio rajono savivaldybėje pagal įmonių dydžio grupes – darbuotojų skaičių įmonėse 2005-2009 m.

Metai	Įmonių dydžio grupės – darbuotojų skaičius įmonėse										Įmonių skaičius
	0–4	5–9	10–19	20–49	50–99	100–149	150–249	250–499	500–999	dsk>1000	
2009	183	63	33	40	24	4	4	351
2008	189	59	31	44	22	3	4	1	353
2007	185	54	32	41	22	4	4	1	343
2006	255	51	31	43	18	5	3	406
2005	242	48	31	44	18	5	3	391

(Šaltinis: Statistikos departamentas www.stat.gov.lt)

Verslumo lygis (įmonių skaičius, tenkantis vienam tūkstančiui gyventojų) Kupiškio rajone ženkliai atsilieka nuo Lietuvos Respublikos vidurkio, kadangi dauguma įmonių koncentruota didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Tačiau palyginus Panevėžio apskrities rajonus matome, kad šis rodiklis yra panašus (žr. 5 pav.).

5 pav. Verslumo lygis (Šaltinis: Statistikos departamentas www.stat.gov.lt)

Apibendrinant galima teigti, kad verslumo lygis (įmonių skaičius, tenkantis vienam tūkstančiui gyventojų) Kupiškio rajone ženkliai atsilieka nuo Lietuvos Respublikos vidurkio. Dominuoja smulkios įmonės, kurių pagrindinė veikla – didmeninė ir mažmeninė prekyba. Smulkus ir vidutinis verslas yra vienas iš ekonomikos augimo veiksnių. Jis turi esminį poveikį, kuriant naujas darbo vietas, bendrai šalies ūkio plėtotei ir socialiniam stabilumui, todėl jo plėtra turėtų išlikti kaip viena svarbiausių Kupiškio rajono ekonominės politikos kryptių.

2.3.2. Tiesioginės užsienio investicijos

Tiesioginės užsienio investicijos – vienas svarbiausių tam tikro regiono tarptautinio konkurencingumo rodiklių. Gebėjimas pritraukti tiesiogines užsienio investicijas rodo vietovės patrauklumą tam tikrai ūkiniai veiklai bei gebėjimą dalyvauti globaliose gamybos ir kitos ūkinės veiklos tinkluose. Tiesioginės užsienio investicijos taip pat suprantamos kaip viena svarbiausių veiksnių pramonės plėtrai. Antai V. Rudzkienė ir M. Burinskienė teigia, kad iki šiol diskutuojama apie veiksnius, turinčius didžiausią reikšmę pritraukiant investuotojus, nurodo teisės normų, korupcijos lygio, mokesčių, rinkos dydžio, infrastruktūros ir stabilumo įtaką (Rudzkienė V., Burinskienė M., Vilnius, 2007, P.168).

Tiesioginės užsienio investicijos Kupiškio rajone 2008 metais sudarė 32,4 mln. Lt, t.y. 5,5 proc. Panevėžio apskrities tiesioginių užsienio investicijų. Analizuojamu laikotarpiu tiesioginės užsienio investicijos Kupiškio rajone kinta nežymiai, tačiau Panevėžio apskrities regionų tarpe užima pirmaujančias pozicijas (žr. 12 lentelė).

12 lentelė. Tiesioginės užsienio investicijos Kupiškio r. mln. Lt

	2005	2006	2007	2008	2009
Panevėžio apskritis	728,3	683,5	522,1	588,5	574,9
Biržų r. sav.	19,4	17,2	19,5	34,3	39,4
Kupiškio r. sav.	32,0	36,4	34,0	32,4	17,9
Panevėžio m. sav.	633,4	624,3	462,1	512,9	504,8
Panevėžio r. sav.	4,9	0,8	1,0	2,7	7,6
Pasvalio r. sav.	38,5	4,5	4,9	4,6	4,4
Rokiškio r. sav.	0,1	0,3	0,6	1,6	0,8

2009 m. išankstiniai duomenys

(Šaltinis: Statistikos departamentas www.stat.gov.lt)

Dabartinė situacija užsienio investicijoms pritraukti Kupiškio rajone nėra gera, kadangi rajone nėra didelių pramonės ar gamybos įmonių, neveikia šalies mastu didelių pramonės įmonių, dominuoja žemųjų technologijų pramonė. Tačiau atsižvelgiant į tai, jog didžiąją dalį visų Panevėžio apskrities tiesioginių užsienio investicijų pritraukia Panevėžio miestas, tiesioginių užsienio investicijų didėjimas jau nuo 2001 metų pradžios Kupiškio rajone rodo, kad jis yra vienas patraukliausių rajonų užsienio investuotojams Panevėžio apskrityje (Kupiškio rajono plėtros iki 2010 m. strateginis planas//

<http://www.kupiskis.lt/EasyAdmin/sys/files/strateginis%20planas.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-26).

Pagal tiesioginių užsienio investicijų dydį, tenkantį vienam gyventojui, ir jų augimo tempus Kupiškis ženkliai atsilieka nuo Lietuvos vidurkio, tačiau Panevėžio apskrities rajonų tarpe užima pirmaujančias pozicijas (žr. 13 lentelė).

13 lentelė. Tiesioginės užsienio investicijos tenkančios vienam gyventojui Lt

	2005	2006	2007	2008	2009
Lietuvos Respublika	4 727	7 022	8 545	10 547	9 431
Panevėžio apskritis	2 491	2 360	1 818	2 071	2 044
Biržų r. sav.	563	509	583	1 038	1 211
Kupiškio r. sav.	1 339	1 536	1 453	1 404	786
Panevėžio m. sav.	5 449	5 415	4 032	4 511	4 482
Panevėžio r. sav.	113	19	22	62	177
Pasvalio r. sav.	1 135	134	148	142	137
Rokiškio r. sav.	4	7	16	42	21

2009 m. išankstiniai duomenys.

(Šaltinis: Statistikos departamentas <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1024>)

Apibendrinant galima teigti, kad pagal tiesioginių užsienio investicijų dydį tenkantį vienam gyventojui Kupiškio rajonas yra vienas patraukliausių užsienio investuotojams Panevėžio apskrityje, o tai rodo, kad pagrindiniai ekonomikos plėtros procesai turėtų neaplenkti rajono.

2.3.3. Žemės ūkis

Didelė Kupiškio krašto teritorijos dalis naudojama žemės ūkio veiklai, nors rajonas priskirtas nenašių žemių rajonų grupei ir ūkininkavimo sąlygos nėra palankios. Kupiškio rajone žemės ūkiui alternatyvi veikla vangiai plėtojama. Tik keli ūkininkai augina vaistažoles, tačiau jų pardavimo apimtys nėra didelės.

Ekologinis ūkis yra dinamiškiausias žemės ūkio sektorius. Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika vis labiau orientuojama į ekologinį ūkininkavimą, kuris duoda tiek aplinkosauginę, tiek socialinę ir ekonominę naudą. Staigią jo plėtrą sąlygojo ne tik vartotojų domėjimasis maisto produktų saugumu, bet ir žmonių susirūpinimas aplinkos kokybe, darnia tolesne ūkio plėtra (Jasinskas E., Kazakevičius Z., Darnaus vystymosi skatinimas remiant ekologinius ūkius//<http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/15/66.pdf>; prisijungimo laikas 2009-10-26). Ekologiškai ūkininkaujančių ūkininkų skaičius sparčiai auga ir Kupiškio rajone. 2003 metais Kupiškio krašte buvo sertifikuoti šeši ekologine žemdirbyste besiverčiantys ūkiai. 2006 m. - 39 (1228,82 ha) ekologiniai ūkiai, o 2009 metais sertifikuoti jau 52 ekologiniai ūkiai, kurių plotas sudaro 2404,8 ha. Vidutinis sertifikuoto ekologinio ūkio plotas – 42,8 ha (Kupiškio rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2008 m. veiklos ataskaita//

<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/63485/>; prisijungimo laikas: 2009-10-15). Matyti ekologinių ūkių augimo tendencija. Ši žemdirbystės šaka yra perspektyvi, nes rajono aplinka nėra užteršta, žemės našumas nedidelis ir vyrauja nedideli ūkiai. Kupiškio krašto ekologiniuose ūkiuose dažniausiai yra auginami varpiniai ir ankštiniai javų pasėliai, daržovės, uogynai, sodai, žalienos, laikomi pūdymai. Šalies mastu nėra sukurtos ekologinių produktų realizavimo ir vertinimo sistemos, didžioji produkcijos dalis parduodama kaip įprastinė. Tad galima daryti prielaidą, kad ekologinių ūkių plotas didėja ne todėl, kad šiuose ūkiuose užaugintą produkciją galima parduoti brangiau, o tik dėl didėjančių išmokų.

Įgyvendinant priemones žemės ūkio ir maisto ūkio konkurentingumui ir kaimo plėtrai užtikrinti, gerėja bendrieji žemės ūkio sektoriaus rodikliai. Rajone yra šeši labai pažangūs pieno ūkiai, kuriems suteikti Europos Sąjungos sertifikatai. Penki rajono ūkiai yra gavę žaliuosius diplomus. Pagrindinę žemės ūkio produkcijos dalį rajone gamina smulkūs ir vidutiniai ūkiai. Rajone sėkmingai plėtojami pieno ūkiai (Kupiškio rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2008 m. veiklos ataskaita// <http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/63485/>; prisijungimo laikas: 2009-10-15).

Apibendrinant galima teigti, kad nors ir Kupiškio rajono aplinka žemės ūkiui nėra palanki, tačiau Savivaldybėje yra plėtojamas smulkiais ūkiais paremtas žemės ūkis. Sparčiai daugėja ekologinių ūkių, nes ši žemdirbystės šaka perspektyvi dėl neužterštos rajono aplinkos. Šalies mastu reikėtų greičiau sukurti ekologinės produkcijos sertifikavimo ir realizavimo sistemą. Įgyvendinant priemones žemės ūkio ir kaimo plėtrai užtikrinti, gerėja bendrieji žemės ūkio sektoriaus rodikliai. Rajone daugėja pažangių pieno ūkių.

2.3.4. Miškų ūkis

Kupiškio rajono teritorijoje esančių miškų bendras plotas – daugiau kaip 33 tūkst. ha. Iš jų valstybinės reikšmės miškai sudaro apie 13,4 tūkst. ha. Apie 0,3 tūkst. ha miškų sudaro durpynai, savivaldybės ir geležinkelio apsauginiai miškai. Likusieji – privatūs bei privatizuojami miškai. Kupiškio krašte auga pusamžiai ir brandūs eglėnai (33 proc.), beržynai (28 proc.) ir pušynai (19 proc.). 5 proc. viso rajono ploto užima uosynai (daugiausia iš kietųjų lapuočių). Ažuolų daugiausiai Mirabelio girioje. Šimonių giria – vienas iš stambesnių šiaurės rytų Lietuvos miškų masyvų, bendras girios plotas – 13,5 tūkst. ha (Kupiškio rajono plėtros iki 2010 m. strateginis planas// <http://www.kupiskis.lt/EasyAdmin/sys/files/strateginis%20planas.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-26).

25,6 proc. Kupiškio rajono ploto užima miškų ūkio paskirties žemė. Didelė nenašią žemių plotų (13,8 proc. žemės ūkio naudmenų ploto yra įvertintas 32 ir mažiau žemės našumo balais) panaudojimo alternatyva – miškininkystės plėtra. Lietuvos miškingumo didinimo programoje iki 2020 metų yra numatyta Kupiškio rajono teritorijos miškingumą padidinti 7,2 proc. (Kupiškio rajono plėtros iki 2010 m. strateginis planas// <http://www.kupiskis.lt/EasyAdmin/sys/files/strateginis%20planas.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-26). Ūkininkaujantys nepalankiose ūkininkauti vietovėse žemdirbiai, nesulaukę norimo derliaus, savo žemės ūkio paskirties žemę apželdina mišku, kartu gaunant ir Europos Sąjungos kompensacines išmokas. Ši Kaimo plėtros priemonė skirta įgyvendinti 2006 m. Europos Komisijos priimtą Europos Sąjungos miškams skirtą veiksmų planą (Forest Action Plan), kuriame numatyta skatinti miško želdinimą aplinkosaugos tikslais ir skatinti naudoti miškų biomasę energijos gamybai, siekiant sušvelninti klimato kaitą. Priemonė labai svarbi siekiant sumažinti klimato kaitos poveikį aplinkai - nauji įveisti miškai atliks teigiamą vaidmenį, absorbuojant anglies dvideginį ir išskiriant deguonį (Pirmas žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku//http://www.miskodarbai.lt/proj_ES_2-2.html; prisijungimo laikas 2009-10-05). Kupiškio rajono žemių savininkai pagal Kaimo plėtros priemonės 2004-2006 ir 2007-2013 metų planus pradėjo įveisti mišką nederlingose žemėse 2005 metais. Kupiškio rajone 2005 m. žemės ūkio paskirties žemėse miško įveista 48,47 ha; 2006 m. - 34,96 ha; 2007 m. - 51,04 ha; 2008 m. - 19,09 ha; 2009 m. - 11,12 ha. Iš pateiktų skaičių matyti, kad rajono miškingumas, nors ir nespārčiai, tačiau didėja, miškų ištekliai naudojami tausojančiai.

Apibendrinant galima teigti, kad rajone įveisiant miškus nederlingose žemėse didinamas miškingumas. Miškas naudojamas racionaliai, miškų ūkio veikla grindžiama darnaus vystymosi principais. Tai siekis turėti pakankamai miškų, būtinų aplinkos stabilumui išlaikyti, naudoti visas jų gamtines, socialines bei ekonomines gėrybes taip, kad tie ištekliai ir gėrybės nebūtų nualinti, o išliktų stabilūs ar net gausėtų.

2.3.5. Rekreacija ir turizmas

Kultūros paveldo objektų gausa, vaizdingas kraštovaizdis sudaro geras sąlygas kultūrinio, gamtinio turizmo plėtrai. Dėl geros geografinės padėties rajonas turi perspektyvą tapti Šiaurės Lietuvos rekreaciniu centru: čia dviejų krašto kelių sankirta (Daugpilis – Palanga ir Utena – Biržai – Ryga), geležinkelio linija Klaipėda – Daugpilis – Sankt Peterburgas, netoli magistralė „Via Baltika“, išsaugota santykinai mažai užteršta gamta, gausūs kultūriniai ir gamtiniai rekreaciniai resursai. 1984 m. užtvėnkus Lėvens upę buvo suformuotas didžiausias

pagal dydį Panevėžio apskrityje ir trečias Lietuvoje vandens telkinys – Kupiškio marios, išsitęsios net 24 km ir užimančios 828 ha plotą. Čia yra didelės galimybės plėtoti tiek atvykstantįjį, tiek vietinį turizmą, užsiimti kaimo turizmo veikla. Kupiškio krašte gamtinis ir kultūrinis potencialas yra palankus plėtoti dviračių ir pėsčiųjų turizmą, tačiau nėra paruoštų turistinių maršrutų, tam sukurtos infrastruktūros, informacinių stendų ir rodyklių, ne visi kultūros objektai yra reikiamai prižiūrimi (Kupiškio rajono plėtros iki 2010 m. strateginis planas// <http://www.kupiskis.lt/EasyAdmin/sys/files/strateginis%20planas.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-26). Dalis kultūros vertybių yra atokiose vietose, keliai, vedantys prie jų, nesutvarkyti, nepritaikyti dviračiams ir automobiliams.

Rekreacinių teritorijų sistemą Kupiškio rajono savivaldybėje sudaro paviršinio vandens telkiniai, miškai, bendro naudojimo želdiniai ir želdynai bei kitos visuomeninės bendrojo naudojimo teritorijos. Rajono savivaldybės teritorijoje gamtinių išteklių, tinkamų rekreacijai, nėra daug. Pagrindinius rekreacinės aplinkos išteklius sudaro gamtine bei kultūrine verte išsiskiriančios vietovės, rekreaciniai miškai, stambesni, poilsiavimui tinkantys paviršinio vandens telkiniai. Lėvens tvenkinys, didžiausias Lietuvos šiaurės rytų regione, savo gabaritais, gyliu patrauklus ir tinkamas vandens sportui, rekreacijai baidarėmis, jachtomis. Kupiškio rajono savivaldybėje yra buvusių dvarų sodybų, piliakalnių, vienuolynas. Rekreacijai pritaikytų objektų Lėvens slėnyje beveik nėra, išskyrus „Pakalnės“ sodybą.

Kupiškio miškų gamta neapdovanota gausybe poilsiui tinkamomis paežerėmis ar įspūdingomis upių pakrantėmis. Per miškus vinguriuoja Kupa, Lėvuo, Pyvesa ir Mituva. Šimonių giria – vienas iš stambesnių šiaurės rytų Lietuvos miškų masyvų, vienas iš turistų ir poilsiautojų lankomiausių objektų. Tarp kopagūbrių tyvuliuojantys ežerai – puiki galimybė rekreacijai plėtoti. Šimonių girioje yra miškininkų įrengtas pažintinis takas „Į girią“ pritaikytas ir neįgaliesiems. Keliaudami pažintiniu taku lankytojai gali ne tik gėrėtis natūraliais gamtos vaizdais, bet ir susipažinti su Šimonių girioje vyraujančiomis medžių rūšimis, stenduose perskaityti informacinius jų aprašymus. Take yra poilsiui skirtos salelės su suoliukais. Pažintinis takas ribojasi su Iženo telmologiniu draustiniu, kurio saugoma aukštapelke galima pasigrožėti iš miškininkų pastatytos apžvalgos aikštelės (Rekreacija//<http://www.kupmu.lt/lt/rekreacija>; prisijungimo laikas: 2009-10-15).

Kupiškio rajonui būdingas vienadienis ir savaitgalinis atvykstantasis turizmas, taip pat turistų srautai, susiję su kultūros ir sporto renginiais, šventėmis ir festivaliais. Rajono patrauklumas labai priklauso nuo klimato sąlygų. Turizmui tinkamas sezonas apima penkis mėnesius (gegužės – rugsėjo).

Viena iš perspektyviausių ir labiausiai paplitusių pramogų Kupiškio rajone yra vandens sportas ir turizmas, nors kraštas nėra turtingas vandens telkiniais. Populiariausios poilsio vietos – Kupiškio marios, Pyragių, Puožo ir Notigalės ežerai, Lėvens ir Kupos upės.

Kupiškio rajone yra per 146 kultūros vertybių (Kupiškio rajono plėtros iki 2010 m. strateginis planas// <http://www.kupiskis.lt/EasyAdmin/sys/files/strateginis%20planas.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-26).

Prieš keletą metų įrengta slidinėjimo trasa prie Byčių kaimo (2004 m. spalio 21 d. rajono Savivaldybės tarybos posėdyje buvo pritarta valstybės žinioje esančio 2,21 ha sklypo suformavimui bei jo pakeitimui į rekreacinės paskirties teritoriją, o 2006-03-23 Nr. TS-38 priimtas sprendimas dėl slidinėjimo trasos Kupiškio rajone įrengimo <http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/49963/>; prisijungimo laikas: 2009-10-25) nefunkcionuoja, nors jai įrengti buvo skirta nemažai lėšų - jau yra supiltas slidinėjimo trasos kalnas ir sutvarkyta aplinka trasos įrengimui. Tačiau aktyvaus turizmo (poilsio), sportinio turizmo infrastruktūra nėra sukurta. Turizmo plėtrai skatinti būtų tikslinga pabaigti įrengti slidinėjimo trasą, juolab kad turizmo infrastruktūros kūrimui galima gauti Europos struktūrinių fondų paramą. Įgyvendinus šį projektą buvo tikimasi sukurti iki vienuolikos darbo vietų, tai prisidėtų prie rajono gyventojų bedarbystės mažinimo. Tad galima teigti, kad žiemos turizmo paslaugos visiškai neišplėtos, nepasiruošta priimti žiemos sporto mėgėjų

Turistų apgyvendinimo paslaugas teikia viešbutis „Kupos viešbutis“, Kupiškio technologijos ir verslo mokykla, Puožo svečių namai, Daivos Jackūnienės ir Genovaitės Plukienės kaimo sodybos.

Informaciją apie Kupiškio rajone teikiamas turizmo paslaugas, turistinius maršrutus ir lankomus objektus bei vietoves renka, kaupia ir nemokamai skleidžia Kupiškio turizmo informacinis centras.

Apibendrinant galima teigti, kad turizmo veikla savivaldybėje yra ganėtinai perspektyvi. Viena iš perspektyvesnių turizmo veiklų Kupiškio rajono savivaldybėje yra kaimo turizmo plėtojimas. Rajono kultūros paveldo objektų gausa, geografinė padėtis, sudaro galimybes plėtoti ir vystyti turizmo paslaugas. Tačiau būtina geriau panaudoti informacijos sklaidos priemones reklamuojant rajoną. Aktuali Kupiškio rajono savivaldybės problema – prastai išvystyta turizmo infrastruktūra. Rajono savivaldybėje šiuo metu rekreacija ir turizmas labiau orientuoti į pavienius gyventojus ir atsitiktinius svečius. Vandens turizmas Kupiškio rajono savivaldybės upėmis nėra populiarus nei vietinių, nei atvykstančių poilsiautojų tarpe. Nepopuliarumą įtakoja ne tik gamtinės sąlygos, bet ir nepakankama infrastruktūra, trūksta poilsio namų, kaimo turizmo

sodybų, kempingų, kuriuose galėtų apsistoti turistai. Žiemos turizmo paslaugos visiškai neišplėtotos, slidinėjimo trasa, pradėta įrengti, bet vis dar nebaigta.

2.4. Aplinkos kokybės būklė

2005 – 2009 metais Kupiškio rajone daug dėmesio skirta aplinkos apsaugai – patvirtintos naujos komunalinių atliekų tvarkymo taisyklės, sėkmingai įdiegta antrinių žaliavų rūšiavimo sistema.

2.4.1. Vandens ir nuotekų tvarkymas

Gėlo požeminio vandens kokybė vandenvietėse dažniausiai tenkina geriamojo vandens kokybės reikalavimus, tik geležies jonų koncentracija vandenyje kai kur viršija leistiną. Kupiškio miestas geležies iš vandens pašalinimo įrenginius turi nuo 1990 m., priemiestinės gyvenvietės Aukštupėnų, Šepetos ir Byčių prijungtos prie miesto vandentiekio tinklų. Analizuojamu laikotarpiu vandens nugeležinimo įrenginiai pastatyti Alizavos, Rudilių, Adomynės, Palėvenėlės, Skapiškio gyvenvietėse.

Ūkio subjektų požeminio vandens monitoringo rezultatai liudija gruntinio vandens taršą organinėmis medžiagomis ir azoto junginiais.

Dėl tiesioginių taršos židinių išvengimo Kupiškio rajono savivaldybė iš aplinkos apsaugos rėmimo programos konservuoja neeksploatuojamus gręžtinius šulinius. 2006 metais užkonservuota 10 gręžtinių šulinių, 2007 m. - 9, 2008 m. – 0, 2009 metais planuojama užkonservuoti dar 6 gręžtinius šulinius.

Kupiškio rajone nuotekas surenka ir išvalo UAB „Kupiškio vandenys“. Kupiškio rajono nuotekų tvarkymo ir valymo (biologiniu būdu) sistema iki 2010 m. dar atitinka Europos Sąjungos Miesto nuotekų valymo direktyvoje 91/271/EEC išdėstytus reikalavimus. Iki nustatytų normatyvų išvaloma tik 25 proc. buitės ir gamybos nuotekų. Kita dalis nuotekų išleidžiama į aplinką nepakankamai išvalytos. Nepakankamai išvalytos nuotekos išleidžiamos iš Kupiškio miesto nuotekų valyklos, nes čia nevalomas azotas ir fosforas, todėl Kupiškio miesto nuotekų valyklos modernizavimas įdiegiant azoto ir fosforo šalinimą numatytas atlikti iki 2011-12-30 (Panevėžio RAAD Kupiškio r. agentūros 2008 m. veiklos ataskaita). Nuotekų valyklos rekonstrukcijai bus naudojamos ES Sanglaudos fondo ir Kupiškio rajono savivaldybės lėšos. Rajone 2008 metais naudojant Europos Sąjungos Sanglaudos fondo ir Kupiškio rajono savivaldybės lėšas buvo pastatyti ir IV – amė ketvirtyje pripažinti tinkamais naudoti Adomynės

ir Palėvenėlės gyvenviečių nuotekų valyklos (Kupiškio rajono administracijos direktoriaus 2008 m. veiklos ataskaita// <http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/63485/>; prisijungimo laikas: 2009-10-12).

Didžioji dauguma nuotekų valymo įrenginių (iš viso jų yra 11) veikia efektyviai ir užtikrina kokybišką nuotekų valymą. Rajone dar yra ir neišspręstų problemų – Kupiškio mieste bei kituose rajono miesteliuose ir gyvenvietėse atskirų individualių namų ūkio ir buitės nuotekos neprijungtos prie nuotekų tinklų. Ne visose kaimo gyvenvietėse įrengti nuotekų tinklai, valymo įrenginiai. Šepetos ir Alizavos gyvenviečių valymo įrenginiai techniškai pasenę, kol kas nuotekas išvalo iki nustatytų normatyvų, tačiau jau reikia planuoti jų modernizavimą.

Apibendrinant galima teigti, kad Kupiškio rajone gėlo požeminio vandens kokybė vandenvietėse dažniausiai tenkina geriamojo vandens kokybės reikalavimus. Tik nedaugelyje rajono gyvenviečių, kuriose vanduo tiekiamas centralizuotai, vis dar nėra nugeležinimo įrenginių. Neeksploatuojami gręžtiniai šuliniai konservuojami. Tik dalis buitės ir gamybos nuotekų išvaloma iki nustatytų normatyvų, kita dalis išleidžiama į aplinką nepakankamai išvalytos. Reikalinga kuo skubiau atlikti numatytą Kupiškio miesto nuotekų valyklos modernizavimą įdiegiant azoto ir fosforo šalinimą.

2.4.2. Aplinkos oro apsauga

Labiausiai oro užterštumą didina katilinių išmetamos medžiagos, žolės ir šiukšlių deginimas, mobilieji taršos šaltiniai ir teršalai, patenkantys iš kitų regionų. Stacionarių ir mobilių taršos šaltinių išmetami teršalai yra vienas iš svarbiausių veiksnių, lemiančių aplinkos oro kokybę.

Kupiškio rajone 2008 metais iš stacionarių taršos šaltinių į atmosferą išmesta 319,543 t visų rūšių teršalų, kartu su išmetimais energetikos ir pramonės srityje (2005 m. - 606,452 t; 2006 m. – 586,345 t; 2007 m. – 509,925 t) (Panevėžio RAAD Kupiškio r. agentūros 2008 m. veiklos ataskaita). Lyginant su 2007 metais teršalų išmetimas sumažėjo 37 proc. arba 190,5 t/m. Pastebėta, kad išmetamų į atmosferą teršalų kiekis iš stacionarių taršos šaltinių kasmet mažėja.

Kietųjų dalelių emisijos į atmosferą per paskutinius keturis metus beveik nekinta, svyruoja nuo 14,637 t/m iki 15,235 t/m, išskyrus 2007 metus, kada išmestų kietųjų dalelių kiekis buvo didžiausias (20,337 t/m). Padidėjimą lėmė AB „Simega“ padidėjęs sudegintas medienos drožlių kiekis šilumos gamybai. Bendros skystų ir dujinių teršalų emisijos į atmosferą mažėja. 2008 metais didžiausią kiekį šiose emisijose sudaro CO (anglies monoksidas) - 265,738 t/m arba

83,16 proc. Per metus teršalų išmetimas sumažėjo 69,90 t/m (Panevėžio RAAD Kupiškio r. agentūros 2008 m. veiklos ataskaita).

Lakiųjų organinių junginių (LOJ) emisijos į atmosferą susidaro VĮ „Lietuvos naftos produktų agentūra“ Subačiaus kuro bazėje, kur laikomas valstybės kuro rezervas. 2008 metais lyginant su 2005 -2007 metais, LOJ išmetimai gerokai sumažėjo (2005 m. - 308,391 t/m; 2006 m. - 262,859 t/m; 2007 m. - 94,467 t/m; 2008m. -13,141 t/m). Tam įtakos turėjo 2007 metais pasikeitusi LOJ emisijų skaičiavimo metodika (LAND 31-1999), bei bazėje įgyvendintų oro taršą mažinančių priemonių.

Azoto oksidų (NO_x) išmetimai ketverių metų laikotarpiu yra beveik vienodi ir svyruoja per 24 t per metus (Panevėžio RAAD Kupiškio r. agentūros 2008 m. veiklos ataskaita).

Sieros dioksido (SO₂) emisijos 2005 – 2008 m. svyruoja 0,9 – 1,5 t/m ribose, išskyrus 2007 metus, kada sieros anhidrido kiekis buvo padidėjęs dėl sudeginto (virš 200 t) mazuto ir skalūnų alyvos iki 27,123 t/m. 2008 metais šis rodiklis yra 1,372 t/m.

Analizuojant emisijas į atmosferą iš objektų pramonėje ir energetikoje, pastebėta, kad 2008 metais daugiausiai teršiama atmosfera iš emisijų energetikoje. Emisijos energetikoje sudaro 93,85 proc. (299,9 t/m) nuo visų išmetimų (319,543 t/m). Pramonei lieka 6,15 proc. 2007 metais emisijos energetikoje buvo analogiškos ir sudarė 81,34 proc. (414,791 t/m) nuo visų (509,925 t/m) išmetimų į atmosferą. Pramonės išmetimai sudarė 18,66 proc. 2008 metais teršalų išmetimas į atmosferą pramonėje, lyginant su 2007 metais, sumažėjo dėl gamybos apimčių sumažėjimo.

Kupiškio rajone diegiamos oro taršą mažinančios priemonės. Visose Kupiškio rajono katilinėse per keletą metų buvo atlikta rekonstrukcija ir pastatyti nauji katilai su biokuro pakuromis. Su mazuto ar skysto kuro pakuromis keliose katilinėse palikta po vieną rezervinį katilą, jei esant šaltoms žiemoms medienos pjuvenomis kūrenami katilai nepateiktų reikiamo šilumos kiekio (Panevėžio RAAD Kupiškio r. agentūros 2008 m. veiklos ataskaita).

Apibendrinant galima teigti, kad Kupiškio rajone išmetamų į atmosferą teršalų kiekis iš stacionarių taršos šaltinių kasmet mažėja. Rajone gana sėkmingai diegiamos oro taršą mažinančios priemonės, kurios ir įtakoja į atmosferą patenkančius teršalų kiekius. Kupiškio krašte didžiausią oro teršalų emisijos dalį sudaro anglies monoksidas (83,16 proc.), tačiau mažėja išmetamų lakiųjų organinių junginių (4,11 proc.). Kupiškio rajono savivaldybė pagal bendrą išmetamų medžiagų kiekį Panevėžio apskrityje užima trečiąją poziciją (po Panevėžio miesto ir Rokiškio rajono savivaldybių), jos dalis bendrame apskrities mastu į aplinką išmetamų medžiagų kiekyje sudaro 12 proc.

2.4.3. Atliekų tvarkymas

Kupiškio rajone yra įdiegta atliekų surinkimo sistema. Komunalinių atliekų surinkimą vykdo UAB „Kupiškio komunalininkas“. Nors Kupiškio rajono savivaldybės komunalinių atliekų tvarkymo taisyklėse (Kupiškio rajono savivaldybės komunalinių atliekų tvarkymo taisyklės//<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/38731/>; prisijungimo laikas: 2009-10-01), patvirtintose Tarybos 2009-05-28 NR. TS - 145, V dalies 43.3 punktas teigia, kad „Atliekų tvarkytojas (atliekų surinkimo paslaugas teikianti įmonė) privalo: pateikti atliekų turėtojams reikiamą konteinerių kiekį ir įvairovę“, tačiau rajono gyventojams suteikta galimybė tik savo lėšomis įsigyti konteinerius. Šiuo sunkiu periodu tai gana sunki finansinė našta rajono gyventojams.

2009 metais visose didesnėse gyvenvietėse pastatyti kolektyviniai konteineriai antrinems žaliavoms rinkti. Panevėžio regiono atliekų tvarkymo centras (PRATC) Kupiškio rajone įrengė stambiagabaričių ir biodegraduojančių atliekų surinkimo aikštelės.

Nuo 2009 metų liepos 16 dienos uždaryti visi sąvartynai (20), atliekos apvažiavimo būdu surenkamos ne tik iš miesto, bet iš viso rajono gyventojų pagal grafiką. Uždaryti sąvartynai bus rekultivuoti iš ES lėšų.

Apibendrinant galima teigti, kad rajone atliekų surinkimo sistema įdiegta sėkmingai. Atliekos rūšiuojamos antriniam žaliavų perdirbimui. Individualių namų savininkai konteineriais privalo apsirūpinti savo lėšomis, kas prasilenkia rajono Atliekų tvarkymo taisyklėms.

2.4.5. Kraštovaizdis ir biologinė įvairovė

Kraštovaizdžio estetinę vertę lemia gamtinių komponentų - miškų masyvų, ežerų, tvenkinių, upių ir jų slėnių, išlikusių natūralių pievų ir ganyklų, kitų natūralių biotopų, kurie užtikrina biologinę įvairovę ir jos išsaugojimą, gausa. Kupiškio rajono savivaldybė plyti estetiniais ištekliais neturtingame kraštovaizdyje. Kupiškio rajono kraštovaizdį praturtina Lėvens kraštovaizdžio draustinis. Lėvens tvenkinio pakrantėse kultūros paveldo objektų nėra. Kraštovaizdžio draustinio teritorijoje esantis buvęs Palėvenės vienuolynas - vertingas paveldo objektas, tačiau jo renovacijai ir pritaikymui reikalingos didelės investicijos. Buvusio Pauliankos dvaro objektams taip pat reikalinga rekonstrukcija, pritaikymas, investicijos.

Daugiausia Kupiškio krašte yra aukštapelkių. Didžiausios iš jų – Šepetos (16,5 km²) ir Notigalės (8 km²) pelkės (Kupiškio rajono plėtros iki 2010 m. strateginis planas// <http://www.kupiskis.lt/EasyAdmin/sys/files/strateginis%20planas.pdf>; prisijungimo laikas:

2009-09-26). Reliktinis mūsų krašto augalas – beržas keružis. Nors intensyvi durpyno eksploatacija keičia augavietę ir šis krūmas palaipsniui nyksta, bet jį dar galima pamatyti Šepetos pelkės pakraščiuose. Kupiškio rajono teritorijoje yra 5 saugomi aukštapelkių kompleksai. Tai Alojos (plotas 38 ha, siekiama išsaugoti natūralią Alojos pelkę), Iženo (289 ha, siekiama išsaugoti Vakarų aukštaičių prieškalvėms būdingą Iženo pelkinį kompleksą), Kepurinės (711 ha, siekiama išsaugoti Vakarų aukštaičių prieškalvėms būdingą aukštapelkės kompleksą, turintį didelę botaninę ir zoologinę vertę), Notigalės (1539 ha, siekiama išsaugoti stambų pelkėtų masyvų kompleksą Vidurio Lietuvos žemumoje) ir Sakonių (62 ha, siekiama išsaugoti Užuraisčio pelkę) balos telmologiniai draustiniai.

Saugomų teritorijų sąrašė taip pat yra Lėvens kraštovaizdžio (1426 ha, siekiama išsaugoti raiškų Lėvens kraštovaizdį su gamtos ir kultūros paminklais), Buožių geologinis (15 ha, siekiama išsaugoti ledyno paliktą riedulyną), Prusagalės geomorfologinis (208 ha, siekiama išsaugoti Pyvesos senslėnio fragmentą su raiškia fluvio-glacialinių protakų sistema) ir Vainišio pedologinis (98 ha, siekiama išsaugoti Nemunėlio – Nevėžio aukštupių lygumos velėninius jaurinius glėjinius priemolio dirvožemius) draustiniai. Žemapelkių Kupiškio rajone nėra daug. Didžiausia iš jų - Didžprūdžių pelkė (174 ha), kuri yra nusausta ir sukultūrinta (reng. Baškytė R., Bezaras V., Kavaliauskas P. ir kt., Vilnius, 2006, P. 290).

Kupiškio rajono savivaldybėje, kaip ir kitose šalies savivaldybėse, yra išskirtos ir apibūdintos Europos mastu svarbios buveinės, reikšmingos kuriant Natura 2000 teritorijų sistemą. Išskirtos paukščių ir buveinių apsaugai svarbios teritorijos rajone užima – 12,3 proc. nuo viso Natura 2000 tinklo Lietuvoje. Rajone kaip vietovės, atitinkančios gamtinių buveinių apsaugai svarbias teritorijas išskirtos: Kepurinės ir Notigalės pelkės, kurios vertingos dėl natūralių distrofinių ežerų, aktyvios aukštapelkės, vakarų taigos ir pelkinių miškų; Sakonių bala – dėl pelkinių miškų; Skapagirio miškas – dėl baltmargės šaškytės; Šimonių giria – dėl lūšių. Šimonių giria yra viena iš nedaugelio mūsų šalyje lūšies gyvenamoji vieta. Lūšys įrašytos į Raudonąją knygą ir, nepaisant, kad jau kuris laikas jos nemedžiojamos, lūšims tinkamų buveinių Lietuvos miškuose vis mažėja.

Kaip paukščių apsaugai svarbi teritorija išskirta Šimonių giria, kurioje aptinkami juodieji gandrai, mažieji ereliai rėksniai, lėliai, žalvarniai, juodosios meletos ir ligutės.

Kupiškio rajono savivaldybės administracija prižiūri ir saugo 417 kultūros paveldo objektų. Tai istorijos, dailės, architektūros, archeologijos paminklai. Rajone yra 12 kulto pastatų, juose 9 vargonai, 6 fisharmonijos. Norint išsaugoti kultūros paveldą, būtina jo apsauga. Tik visuomeniniais tikslais, kaip kultūros, religijos, švietimo, ekonominiais, ypatingai turizmo, kultūros paveldo naudojimas gali padėti išsaugoti kultūros vertybes, suteikiančias rajonui

savitumą. Savivaldybėje nesukurtas paveldosaugos padalinys. Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas reikalauja sukurti Paveldo vertinimo tarybas, kurių sudėtyje privalo būti istorijos, architektūros ir kitų sričių specialistai, turintys eksperto kvalifikaciją arba mokslinį laipsnį, tačiau Kupiškio rajone tokių specialistų nėra (Kupiškio rajono administracijos direktoriaus 2008 m. veiklos ataskaita//<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/63485/>; prisijungimo laikas: 2009-10-12).

Apibendrinant galima teigti, kad rajonas turtingas kultūros paveldo objektais, tačiau nesant tinkamos kvalifikacijos specialistų nesukurtas paveldosaugos padalinys. Veikla susijusi su kultūros paveldo apsauga turi būti itin tikslingai ir atsakingai planuojama, skiriamos lėšos kontrolei. Dalis rajono gamtos objektų įtraukta į Europos saugomų teritorijų tinklą. Biologinės įvairovės išsaugojimas lieka vienu svarbiausių uždavinių, siekiant darnaus visuomenės vystymosi.

2.5. Kupiškio rajono savivaldybės strateginis valdymas

Kupiškio rajono plėtros iki 2010 metų strateginis planas – tai rajono plėtros strategija, kurioje atsispindi Kupiškio krašto vizija, prioritetai, tikslai ir preliminarūs projektai, užsibrėžtiems siekiams įgyvendinti. Strateginis planas buvo rengiamas vadovaujantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtinta Strateginio plano metodika, LR Vidaus reikalų ministro patvirtinta Regionų plėtros planų parengimo ir atnaujinimo metodika, Bendrojo programavimo dokumentu (BPD) 2004 – 2006 metams, Nacionaline darnaus vystymosi strategija ir kitais Lietuvos Respublikos teisės aktais, įstatymais, nutarimais, Europos Sąjungos direktyvomis, reglamentuojančiais atskirų socialinio – ekonominio sričių klausimus, kurie buvo nagrinėjami ir sprendžiami Kupiškio rajono plėtros iki 2010 metų strateginiame plane (Kupiškio rajono plėtros iki 2010 m. strateginis planas//<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/36052/>; prisijungimo laikas: 2009-09-30).

Kupiškio rajono plėtros iki 2010 metų strateginį planą rengė Lietuvos regioninių tyrimų instituto specialistai. Buvo glaudžiai bendradarbiaujama su 5 tikslinių grupių, atstovaujančių skirtingus interesus, nariais.

Strategijoje numatyti atskirų sektorių plėtros tikslai:

- Žmogiškųjų išteklių ir socialinės gerovės plėtra;
- Gamybos ir paslaugų sektoriaus plėtra;
- Gyvenamosios aplinkos darni plėtra;
- Žemės ūkio kaimo plėtra.

Kupiškio miesto bendrasis planas patvirtintas Kupiškio rajono savivaldybės tarybos 2008-02-14 sprendimu Nr. TS-19. Kupiškio miesto bendrojo teritorijos plano tikslas – nustatyti miesto vystymo erdvinę koncepciją ir teritorijos naudojimo bei apsaugos principus, įvardinti miesto privalumus ir trūkumus, įvertinti jo svarbą ir išskirtinumą bei nustatyti darnaus vystymosi kryptis ir perspektyvas. Savivaldybės turimi finansiniai, materialiniai ir žmogiškieji ištekliai yra riboti, todėl priimant atskirus sprendimus reikia apgalvotai rinktis ir kaskart įvertinti naujai atsirandančias galimybes. Kupiškio miesto plėtros strategijos identifikavimas leis racionaliai ir subalansuotai paskirstyti viešąsias ir privačias investicijas tarp atskirų veiklos sričių, efektyviai panaudoti turimus ir planuojamus gauti išteklius numatytiems tikslams pasiekti.

Kupiškio rajono bendrojo plano nėra. Aplinkos ministerijos internetiniame puslapyje pateiktoje informacijoje apie savivaldybių teritorijų ir jų dalių (miestų ir miestelių) bendruosius planus (2009 m. vasario 18 d.) teigiama, kad Kupiškio rajono savivaldybės teritorijos bendrasis planas nėra pradėtas rengti. Nurodoma, kad tai bene vienintelė Lietuvoje likusi savivaldybė, kuri dar nepradėjusi rengti rajono teritorijos bendrojo plano (Informacija apie apskričių ir savivaldybių teritorijų bendrųjų planų rengimą// http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=7557 prisijungimo laikas: 2009-10-16). Tuo tarpu Panevėžio regiono projektų, finansuojamų pagal 2007-2013 metų žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 4 prioriteto „administracinių gebėjimų stiprinimas ir viešojo administravimo efektyvumo didinimas priemonės VP1-4.2-vrm-04-r „Teritorijų planavimas“, sąraše Nr.51“ patvirtintame Panevėžio regiono plėtros tarybos 2009 m. balandžio 10 d. sprendimu Nr. R 2-18 (Panevėžio regiono plėtros tarybos 2009 m. rugpjūčio 7 d. sprendimo Nr. R 2-54 redakcija) teigiama, kad Kupiškio rajono savivaldybės teritorijos bendrasis planas rengiamas. Šio projekto tikslas – užtikrinti Kupiškio rajono darnų vystymąsi, racionalų rajono teritorijų, lėšų ir kitų išteklių panaudojimą, atsižvelgiant į ilgalaikius poreikius, nacionalinės ir Europos Sąjungos regioninės plėtros prioritetus ir tikslus. Parengtas Kupiškio rajono Projektinis pasiūlymas iš esmės pateiktas tinkamai. Projektiniame pasiūlyme pateiktas projektas iš esmės yra tinkamas finansuoti. Atliktų darbų dar nėra (Teritorijų planavimas, sąrašas Nr. 51// http://www.pava.lt/stotisFiles/uploadedAttachments/regiono_pletros_taryba/090807/R254_prd.pdf prisijungimo laikas: 2009-10-16). Vertinant pateiktas informacijas, atsižvelgiant į informacijos pateikimo datas, galima daryti prielaidą, kad rajono bendrojo plano projektas parengtas.

Darnaus vystymosi principų įgyvendinimas svarbus vietos lygmeniu. Darbotvarkės 21 28 skyriuje „Savivaldybių iniciatyva įgyvendinant Darbotvarkę 21“ pabrėžiama, kad savivaldybių dalyvavimas yra lemiantis veiksnys, siekiant Darbotvarkėje 21 numatytų tikslų,

kadangi didžioji dalis problemų, atsiranda kaip vietinės veiklos pasekmė. Kiekviena savivaldybė raginama parengti savo bendruomenės Vietos darbotvarę 21. Kupiškio rajono savivaldybė iki šiol nėra parengusi Vietos darbotvarkės 21.

Analizuojant Kupiškio rajono savivaldybės dokumentus, nepastebėta darnaus vystymosi politikos valdymo sistemos kūrimo proceso bei veiklos vertinimo rodiklių sistemos, jos vertinimo įrankių atskiriems savivaldybės struktūriniais padaliniais bei įstaigoms. Taip pat nepastebėta, kad savivaldybėje veiktų darnaus vystymosi stebėsenos taryba, kuri rinkdama duomenis ir juos vertindama, galėtų nustatyti pokyčius aplinkosaugos, ekonomikos ir socialinėje srityse, galėtų palyginti esamą būklę apie darnaus vystymosi politikos įgyvendinimą bei numatyti reikalingus pakeitimus.

Apibendrinant galima teigti, kad Kupiškio rajono savivaldybėje darnaus vystymosi principai įgyvendinami tik vadovaujantis Kupiškio rajono plėtros iki 2010 metų strateginiu planu ir Kupiškio miesto bendruoju planu. Rajono savivaldybės bendrasis planas rengiamas. Nepastebėta ir darnaus vystymosi politikos valdymo sistemos kūrimo proceso bei veiklos vertinimo rodiklių sistemos.

2.6. Įgyvendinti ir įgyvendinami projektai

Kupiškio rajono savivaldybė 2006 metais įgyvendino projektą „Gamtotvarkos priemonių įgyvendinimas Kupos upės slėnio teritorijoje“ (Gamtotvarkos priemonių įgyvendinimas Kupos upės slėnio teritorijoje//<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/49341/>; prisijungimo laikas: 2009-10-26). Kupos slėnis išlaikęs natūralumo fragmentus, bet per pastaruosius 50 metų buvo transformuotas, ganėtinai užterštas ir paveiktas erozijos procesų, apaugęs menkaverčiais medžiais ir krūmais, dėl to praradęs tiek gamtosauginę vertę, tiek rekreacinę patrauklumą. Projektas tiesiogiai sietinas su ES Bendrosios vandens politikos direktyvos (2000/60/EB) tikslų įgyvendinimu. Projekto metu įgyvendintas vienas iš esminių šios direktyvos principų - visuomenės dalyvavimas vandens valdyme. Projekto tikslai tiesiogiai sutampa ir su LR Vandens įstatymo (Žin., 1997, Nr. 104-2615), Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos (Žin., 2003, Nr. 89-4029) tikslais.

Įgyvendinus projektą, sutvarkyta Kupos slėnio ir jo prieigų 3,2 km ilgio 16 ha plotas. Projektu buvo išspręsta didžioji dalis gamtotvarkos problemų, pasirengta rekreacinės infrastruktūros įrengimui ir trasos, įgalinančios sujungti labiausiai lankomas poilsio vietas bei sudaryti sąlygas gyventojų poilsiui ir sveikatos išsaugojimui. Projektas yra aktualus sprendžiant tiek aplinkos apsaugos problemas, tiek vietos bendruomenės bendravimo, švietimo, ugdymo

problemas, įvairių formų juridinių asmenų bendradarbiavimo problemas. Projektas prisidėjo prie Kupos slėnio parko kūrimo. Projekto rezultatai yra labai gerai matomi tiek vietos gyventojų, tiek ir svečių kadangi jo įgyvendinimo vieta - Kupiškio miesto centras. Šis Kupos slėnio parkas 2007 m. išrinktas geriausiu kraštovaizdžio formavimo pavyzdžiu iš 19 kitų kraštovaizdžio objektų, pristatytų Aplinkos ministerijoje. 2008 m. Kupos slėnio parkas pristatytas ir Paryžiuje vykusioje kokybės konferencijoje (Sud. Grikevičius R., Žulkienė K., Vilnius, 2008, P. 144).

2008 metais įgyvendinti investiciniai projektai, iš dalies finansuoti ES lėšomis: vandentvarkos sistemų įrengimas Adomynės ir Palėvenėlės gyvenvietėse. Įgyvendinus šiuos projektus, buvo pasiektas pagrindinis šių projektų tikslas – užtikrinti tinkamos kokybės (atitinkančios nacionalinius ir ES reikalavimus) geriamojo vandens tiekimą Palėvenėlės ir Adomynės gyvenviečių gyventojams bei užtikrinti tinkamą gyvenviečių nuotekų tvarkymą. Projektai taip pat prisideda prie Europos Sąjungos reglamentų, direktyvų reikalavimų, konvencijų aplinkosaugos srityje bei Lietuvos Valstybinės aplinkos apsaugos strategijos tikslų įgyvendinimo (ES parama (įgyvendinti projektai))/<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/49336/>; prisijungimo laikas: 2009-09-26).

Šiuo metu įgyvendinamas projektas LLI-010 „Subalansuota turizmo plėtra prie Kupiškio marių (Lietuva) ir Lubano ežero (Latvija)/STELLA“ (Subalansuoto turizmo plėtra prie Kupiškio marių ir Lubano ežero/<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/63142/>; prisijungimo laikas: 2009-09-06). 2009 m. balandžio 7 d. buvo pasirašyta projekto LLI – 010 „Subalansuota turizmo plėtra prie Kupiškio marių (Lietuva) ir Lubano ežero (Latvija)/STELLA“ finansavimo sutartis. Projektas dalinai bus finansuojamas Latvijos – Lietuvos bendradarbiavimo per sieną 2007 – 2013 metų programos lėšomis bei Kupiškio rajono savivaldybės administracijos ir Rėzeknės savivaldybės lėšomis. Projekto tikslas – padidinti Kupiškio ir Rezeknės rajonų patrauklumą gyvenimui ir lankymuisi. Projektu taip pat bus siekiama suaktyvinti Kupiškio ir Rezeknės rajonų turizmo populiarinimą bei užtikrinti kuo didesnę projekto rezultatų sklaidą.

Taigi, įgyvendinus projektą „Gamtotvarkos priemonių įgyvendinimas Kupos upės slėnio teritorijoje“ iš esmės pakeistas rajono centras, projektas prisidėjo prie Kupos slėnio parko kūrimo, išsprendė dalį gamtotvarkos problemų, prisidėjo prie rekreacinės infrastruktūros kūrimo. Šiuo metu įgyvendinamas projektas „Subalansuota turizmo plėtra prie Kupiškio marių (Lietuva) ir Lubano ežero (Latvija)/STELLA“ turėtų prisidėti prie rekreacinių teritorijų tvarkymo, vandens sporto šakų centro įkūrimo, pėsčiųjų, dviračių takų įrengimo ir kt., tačiau šio projekto įgyvendinimas kol kas vyksta lėtai.

3. REZULTATŲ ANALIZĖ

Siekiant išanalizuoti Kupiškio rajono darnaus vystymosi ypatumus, buvo atlikta ekspertinė apklausa. Ekspertais pasirinkti skirtingų sričių specialistai, esamą rajono situaciją turintys žinoti geriausiai. Į anketą (žr. 1 priedas) buvo įtraukti 12 klausimų: 6 atviri ir 6 uždari. Apklausoje dalyvavo atrinkti 7 Kupiškio rajono ekspertai:

Ekspertas Nr. 1 – Savivaldybės administracijos direktoriaus pavaduotojas Vaitiekus Gaidukevičius.

Ekspertas Nr. 2 – stambiausias rajono verslininkas UAB „Narjanta“ direktorius Bronislovas Domža.

Ekspertas Nr. 3 – Socialinės paramos skyriaus vedėja Laima Bartulienė.

Ekspertas Nr. 4 – Panevėžio RAAD Kupiškio rajono agentūros vedėja Vita Stančikienė.

Ekspertas Nr. 5 – VĮ Kupiškio miškų urėdijos inžinierius Virginijus Stapulionis.

Ekspertas Nr. 6 – Kultūros ir švietimo skyriaus vedėjas Rimantas Jocius.

Ekspertas Nr. 7 – Kultūros paveldo teritorinio padalinio vyr. inspektorius Kazys Stančikas.

Ekspertų buvo paprašyta balais nuo 1 iki 10 įvertinti eilę aktualiausių ekonominių Kupiškio rajono problemų.

14 lentelė. Aktualiausių ekonominių Kupiškio rajono problemų įvertinimas balais

Ekonominė problema	Suminis įvertinimas balais	Įvertinimų balais vidurkis	Įvertinimų balais mediana
Nedarbo lygis	60	8,57	10
Tiesioginės užsienio investicijos	40	5,74	5
BVP vienam gyventojui	47	6,71	7
Materialinės investicijos vienam gyventojui	50	7,14	8
Ekologinių ūkių plėtra	31	4,43	4
Švaresnės gamybos metodus įdiegusių įmonių skaičius	23	3,29	3
Kelių tinklas	46	6,57	7
Pramonės plėtra	53	7,57	9
Socialiai atsakingas verslas	36	5,14	6

Aktualiausia ekonomine rajono problema ekspertai išskyrė nedarbo lygį, šiai problemai skirti 60 iš galimų 70 balų. Kitos nurodytos svarbios ekonominės problemos – pramonės plėtra (53 balai) ir materialinės investicijos vienam gyventojui (50 balų). Mažiausiai aktualios ekonominės problemos – švaresnės gamybos metodus įdiegusių įmonių skaičius (23 balai), ekologinių ūkių plėtra (31 balas), socialiai atsakingas verslas (36 balai).

Paprašyti įvardinti darbus, kurie jau padaryti sprendžiant ekonomines problemas, ekspertai įvardino panašius darbus, nesusijusius su pačių ekspertų darbo specifika. Tarp atliktų darbų paminėtos savivaldybės taikomos lengvatos, rajono infrastruktūros vystymas.

Ekspertai taip pat buvo paprašyti įvardinti savo siūlymus Kupiškio rajono ekonominėms problemoms spręsti. Didžioji pasiūlymų dalis buvo susijusi su geresniu ES lėšų įsisavinimu įvairiose srityse: ūkio plėtroje, pramonėje, plėtojant kaimo turizmą.

Ekspertų ekonominių problemų įvertinimo suderinamumui patikrinti buvo naudojamas **Kendall konkordancijos koeficientas**. Tikrintos hipotezės:

H_0 : ekspertų ekonominių problemų vertinimai balais prieštaringi;

H_A : ekspertų ekonominių problemų vertinimai balais panašūs.

Prieš skaičiuojant konkordacijos koeficientą būtina suranguoti ekspertų įvertinimus (žr. 2 priedas). Rangavimas yra procedūra, kai kiekybiniais įvertinimams suteikiamas rangas: pačiam svarbiausiam įvertinimui suteikiamas rangas, lygus vienetui, mažiausiai svarbiam – rangas m . Čia m – lyginamų problemų skaičius (Podvezko V., Ekspertinių įverčių suderinamumas//http://www.tede.vgtu.lt/upload/ukis_zurn/podvezko.pdf prisijungimo laikas: 2009-10-24). Ekspertinių įvertinimų rangavimui buvo naudotas trupmeninis rangavimas (Fractional ranking) (Rangavimas//<http://en.wikipedia.org/wiki/Ranking> prisijungimo laikas: 2009-10-24), tai metodas, kai ekvivalentiniams rodikliams suteikiama vienoda reikšmė – kelių rangų aritmetinis vidurkis.

Kendall konkordancijos koeficiento reikšmė visuomet kinta nuo 0 iki 1. Kai **Kendall konkordancijos koeficientas** artimas 1, daroma prielaida, kad ekspertų vertinimai suderinti tarpusavyje, kai jis artimas 0, vertinimai laikomi nesuderintais. Kai koeficiento reikšmė mažesnė už 1, bet didesnė už 0, sprendimą pagal koeficiento reikšmę daryti sudėtinga, todėl sprendimo priėmimui būtina taikyti statistinius kriterijus. Hipotezės tikrintos SPSS paketu. Sprendimo priėmimo taisyklė: jei apskaičiuota p - reikšmė yra mažesnė už pasirinktą reikšmingumo lygmenį $\alpha=0,05$, tai ekspertų vertinimus laikome suderintais, t.y. hipotezę H_0 atmetame ir priimame hipotezę H_A . Jei p – reikšmė didesnė už α – hipotezę H_0 priimame su pasiklivimo lygmeniu $\alpha=0,05$, t.y. darome prielaidą, kad 5 kartus iš 100 mes sutinkame suklysti.

15 lentelė. Hipotezės dėl ekspertų vertinimų suderinamumo tikrinimo rezultatai apskaičiuoti SPSS paketu

Test Statistics

N	7
Kendall's W(a)	.621
Chi-Square	34.773
df	8
p-value	.000

a Kendall's Coefficient of Concordance

Apskaičiuotas **Kendall konkordancijos koeficientas** lygus 0,621, t.y. mažesnis už 1, tačiau gerokai didesnis už 0. Gauta p – reikšmė labai maža ($\approx 0 < 0,05$), taigi hipotezę H_0 atmetame ir priimame hipotezę H_A : ekspertų ekonominių problemų vertinimai balais panašūs.

Ekspertai taip pat turėjo įvertinti aktualiausias socialines Kupiškio rajono problemas.

16 lentelė. Aktualiausių socialinių Kupiškio rajono problemų įvertinimas balais

Socialinė problema	Suminis įvertinimas balais	Įvertinimų balais vidurkis	Įvertinimų balais mediana
Užimtumas	59	8,43	8
Skurdas	40	5,71	6
Socialinė atskirtis	40	5,71	5
Sveikatos priežiūros neprieinamumas	54	7,71	7
Benamystė	24	3,43	3
Savižudybių didėjimas	48	6,86	7
Alkoholizmas ir narkomanija	54	7,71	9
Gyventojų mirtingumas	41	5,86	6
Naujagimių iki vienerių metų mirtingumas	14	2,00	1

Aktualiausia socialine problema ekspertai išskyrė užimtumą, šiai problemai skirti 59 iš galimų 70 balų. Kitos svarbios socialinės problemos – sveikatos priežiūros neprieinamumas (54 balai), alkoholizmas ir narkomanija (54 balai) jiems skirta po vienodą balų skaičių. Mažiausiai aktualios socialinės problemos – naujagimių iki vienerių metų mirtingumas (14 balai), benamystė (24 balai).

Paprašyti įvardinti darbus, kurie jau padaryti sprendžiant socialines problemas, ekspertai įvardino skirtingus darbus, susijusius su pačių ekspertų darbo specifika. Tarp atliktų darbų paminėtos naujos socialinės įmonės įkūrimas, kuri išlaikė darbo vietas socialinės paramos skyriaus darbuotojams, bedarbių įdarbinimą sezoniniuose darbuose. Net du ekspertai kaip

labiausiai nevykusius darbus nurodė ligoninės skyrių uždarymą, tuo rajono gyventojams suteikiant dar didesnę problemą – sveikatos priežiūros neprieinamumą.

Ekspertai taip pat buvo paprašyti įvardinti savo siūlymus Kupiškio rajono socialinėms problemoms spręsti. Didžioji pasiūlymų dalis buvo susijusi su naujų darbo vietų kūrimu, nestacionarių paslaugų infrastruktūros kūrimu, socialinių paslaugų teikimu socialiai atskirtiesiems ir savižudybių prevencijai bei sveikatos priežiūros problemų sprendimu.

Socialinių problemų įvertinimo suderinamumui patikrintos hipotezės:

H_0 : ekspertų socialinių problemų vertinimai balais prieštaringi;

H_A : ekspertų socialinių problemų vertinimai balais panašūs.

Hipotezėms patikrinti taip pat buvo skaičiuotas *Kendall konkordancijos koeficientas*.

Hipotezės tikrintos SPSS paketu.

17 lentelė. Hipotezės dėl ekspertų vertinimų suderinamumo tikrinimo rezultatai apskaičiuoti SPSS paketu

Test Statistics

N	7
Kendall's W(a)	.643
Chi-Square	36.000
df	8
p-value	.000

a Kendall's Coefficient of Concordance

Kendall konkordancijos koeficientas (0,643), kaip ir praeitu atveju lygus mažesnis už 1, tačiau gerokai didesnis už 0. p -value $\approx 0 < 0,05$, t.y. šiuo atveju taip pat priimame hipotezę H_A : ekspertų socialinių problemų vertinimai balais panašūs.

18 lentelė. Aktualiausių aplinkos apsaugos Kupiškio rajono problemų įvertinimas balais

Aplinkos problema	Suminis įvertinimas balais	Įvertinimų balais vidurkis	Įvertinimų balais mediana
Kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimas	51	7,29	8
Atliekų tvarkymas	64	9,14	10
Gamtos išteklių racionalus naudojimas	54	7,71	8
Kultūrinio paveldo, gamtinių objektų išsaugojimas	49	7,00	7
Paviršinių vandenų kokybė	43	6,14	7
Požeminio vandens kokybė	45	6,43	7
Teršalų ribinės reikšmės viršijimas ore	39	5,57	6

Aktualiausia aplinkos apsaugos problema ekspertai išskyrė atliekų tvarkymą, šiai problemai skirti 64 iš galimų 70 balų. Kitos svarbios aplinkos apsaugos problemos – gamtos išteklių racionalus naudojimas (54 balai), kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimas (51 balas). Mažiausiai aktualios įvardytos aplinkos apsaugos problemos – teršalų ribinės reikšmės viršijimas ore (39 balai), paviršinių vandenų kokybė (43 balai), požeminio vandens kokybė (45 balai).

Paprašyti įvardinti darbus, kurie jau padaryti sprendžiant aplinkos apsaugos problemas, ekspertai įvardino labai panašius darbus, nors ir nesusijusius su pačių ekspertų darbo specifiška. Tarp atliktų darbų paminėtos: stambesnėse rajono gyvenvietėse nuotekų sistemų ir valymo įrenginių įrengimas, miesto katilinės kūrenimas biokuru.

Ekspertai taip pat buvo paprašyti įvardinti savo siūlymus Kupiškio rajono aplinkos apsaugos problemoms spręsti. Didžioji pasiūlymų dalis buvo susijusi su vandentvarkos ir nuotekų sistemų įrengimu kaimo vietovėse, mokesčio už buitinių atliekų išvežimą mažinimu.

Aplinkos problemų įvertinimo suderinamumui patikrintos hipotezės:

H_0 : ekspertų aplinkos problemų vertinimai balais prieštaringi;

H_A : ekspertų aplinkos problemų vertinimai balais panašūs.

Hipotezėms patikrinti skaičiuotas **Kendall konkordancijos koeficientas**. Hipotezės tikrintos SPSS paketu.

19 lentelė. Hipotezės dėl ekspertų vertinimų suderinamumo tikrinimo rezultatai apskaičiuoti SPSS paketu

Test Statistics

N	7
Kendall's W(a)	.189
Chi-Square	7.950
df	6
p-value	.242

a Kendall's Coefficient of Concordance

Kendall konkordancijos koeficientas šiuo atveju lygus 0,189, t.y. pakankamai artimas 0, jog galėtume daryti prielaidą, kad ekspertų aplinkos problemų vertinimai nėra suderinti. Apskaičiuota p -reikšmė lygi 0,242 > 0,05, taigi hipotezės H_0 atmesti negalime ir teigiame, kad aplinkos problemas ekspertai įvertino skirtingai.

20 lentelė. Sėkmingam darniam vystymuisi trukdančių veiksnių įvertinimas balais

Trukdantis veiksnys	Suminis įvertinimas balais	Įvertinimų balais vidurkis	Įvertinimų balais mediana
Naujo požiūrio nepriėmimas	54	7,71	8
Motyvacijos stoka	55	7,86	8
Žinių, supratimo, informacijos trūkumas	50	7,14	7
Gebėjimų bei kompetencijų stoka	50	7,14	7
Savivaldybės darbuotojų su bendruomenėmis bendravimo stoka	34	4,86	5
Savivaldybės darbuotojų su kitomis institucijomis bendradarbiavimo stoka	37	5,29	5

Kaip aktualiausiu veiksniu, trukdančiu sėkmingai įgyvendinti darnaus vystymosi principus rajone, ekspertai išskyrė motyvacijos stoką, šiam veiksniai skirti 55 iš galimų 70 balų. Kiti, ekspertų nuomone, svarbūs DV trukdantys veiksniai – naujo požiūrio nepriėmimas (54 balai), žinių, supratimo, informacijos trūkumas (50 balų) ir gebėjimų bei kompetencijų stoka (50 balų). Mažiausiai trukdantys veiksniai – savivaldybės darbuotojų su bendruomenėmis bendravimo stoka (34 balai) ir savivaldybės darbuotojų su kitomis institucijomis bendravimo stoka (37 balai).

Sėkmingam darniam vystymuisi trukdančių veiksnių įvertinimo suderinamumui patikrintos hipotezės:

H_0 : ekspertų sėkmingam darniam vystymuisi trukdančių veiksnių vertinimai balais prieštaringi;

H_A : ekspertų sėkmingam darniam vystymuisi trukdančių veiksnių vertinimai balais panašūs.

Hipotezėms patikrinti skaičiuotas **Kendall konkordancijos koeficientas**. Hipotezės tikrintos SPSS paketu.

21 lentelė. Hipotezės dėl ekspertų vertinimų suderinamumo tikrinimo rezultatai apskaičiuoti SPSS paketu

Test Statistics

N	7
Kendall's W(a)	.279
Chi-Square	9.781
df	5
p-value	.082

a Kendall's Coefficient of Concordance

Apskaičiuotas **Kendall konkordancijos koeficientas** lygus 0,279, t.y. nedidelis. Gauta p -reikšmė lygi 0,082 > 0,05, taigi šiuo atveju taip pat hipotezės H_0 atmeti negalime ir teigiame, kad sėkmingam darniam vystymuisi trukdančius veiksniai ekspertai įvertino skirtingai.

22 lentelė. Skirtingoms sritims skiriamo ir siūlomo skirti dėmesio įvertinimas balais

	Skiriama	Siūloma skirti	Skirtumas	Skiriama	Siūloma skirti	Skiriama	Siūloma skirti
Sritis	Suminis įvertinimas balais			Įvertinimų balais vidurkis		Įvertinimų balais mediana	
Aplinkosaugos klausimai	43	50	7	6,14	7,14	6	7
Socialiniai klausimai	53	48	-5	7,57	6,86	8	7
Ekonominiai klausimai	41	61	20	5,86	8,71	5	9
Kultūriniai klausimai	51	53	-2	7,26	7,57	8	8
Švietimo klausimai	57	51	-6	8,14	7,29	8	8
Sveikatos apsaugos klausimai	41	62	21	5,86	8,86	7	9

Ekspertų vertinimu daugiausia dėmesio šiuo metu skiriama švietimo klausimams (57 balai), socialiniams (53 balai) bei kultūros klausimams (51 balas), mažiausiai – sveikatos apsaugos (41 balas), ekonominiams (41 balas) bei aplinkosaugos klausimams (43 balai).

Daugiausiai dėmesio siūloma skirti ekonominiams bei sveikatos apsaugos klausimams. Skirtumai tarp šioms sritims ekspertų skiriamo ir siūlomo skirti dėmesio buvo didžiausi. Analizuojant pastebėta, kad dauguma ekspertų siūlo skirti daugiau dėmesio tai sričiai, kuri susijusi su pačių ekspertų darbo specifika.

Taip pat patikrinome hipotezes dėl ekspertų atsakymų į klausimus dėl skiriamo ir siūlomo skirti dėmesio skirtingoms sritims suderinamumo:

H_{01} : ekspertų skiriamo dėmesio skirtingoms problemoms vertinimai balais prieštaringi;

H_{A1} : ekspertų skiriamo dėmesio skirtingoms problemoms vertinimai balais panašūs.

Bei

H_{02} : ekspertų siūlomo skirti dėmesio skirtingoms problemoms vertinimai balais prieštaringi;

H_{A2} : ekspertų siūlomo skirti dėmesio skirtingoms problemoms vertinimai balais panašūs.

Hipotezėms patikrinti skaičiuotas *Kendall konkordancijos koeficientas*. Hipotezės tikrintos SPSS paketu.

23 lentelė. Hipotezės dėl ekspertų skiriamo dėmesio vertinimų suderinamumo tikrinimo rezultatai apskaičiuoti SPSS paketu

Test Statistics

N	7
Kendall's W(a)	.158
Chi-Square	5.534
df	5
p-value	.354

a Kendall's Coefficient of Concordance

Apskaičiuotas **Kendall konkordancijos koeficientas** lygus 0,158, *p*-reikšmė lygi 0,354 > 0,05, taigi šiuo atveju H_{01} atmesti negalime ir teigiame, kad ekspertų vertinimai dėl skirtingoms sritims skiriamo dėmesio yra prieštaringi.

24 lentelė. Hipotezės dėl ekspertų siūlomo skirti dėmesio vertinimų suderinamumo tikrinimo rezultatai apskaičiuoti SPSS paketu

Test Statistics

N	7
Kendall's W(a)	.270
Chi-Square	9.437
df	5
p-value	.093

a Kendall's Coefficient of Concordance

Kendall konkordancijos koeficientas lygus 0,270, *p*-reikšmė lygi 0,093 > 0,05, neatmetame ir H_{02} hipotezės bei teigiame, kad ekspertų vertinimai dėl skirtingoms sritims siūlomo skirti dėmesio taip pat yra prieštaringi.

Apibendrinant galima teigti, kad statistinių duomenų analizės metu nustatytos rajono problemos dalinai sutampa su ekspertų įvardintomis svarbiausiomis problemomis.

Ekspertai kaip svarbiausias ekonomines problemas įvardino: nedarbo lygį, pramonės plėtrą. Didžioji pasiūlymų dalis ekonominių problemų sprendimui susijusi su geresniu ES lėšų įsisavinimu įvairiose srityse: ūkio plėtroje, pramonėje, plėtojant kaimo turizmą.

Kaip svarbiausios socialinės problemos ekspertų įvardintos: užimtumas ir sveikatos priežiūros neprieinamumas, analogiškai kaip statistinėje duomenų analizėje. Didžioji pasiūlymų dalis socialinių problemų sprendimui susijusi su naujų darbo vietų kūrimu, socialinių paslaugų teikimu socialiai atskirtiesiems, savižudybių prevencijai ir sveikatos priežiūrai.

Kaip svarbiausia aplinkos apsaugos problema ekspertai įvardino atliekų tvarkymą. Didžioji pasiūlymų dalis aplinkosaugos problemų sprendimui susijusi su vandentvarkos ir nuotekų sistemų įrengimu kaimo vietovėse, mokesčio už buitinių atliekų išvežimą mažinimu. Statistinėje analizėje minimos tos pačios problemos – nevisose kaimo vietovėse yra vandentiekio, nuotekų bei valymo sistemos. Mokestis už atliekų išvežimą ir sutvarkymą yra nustatytas Tarybos, tačiau konteinerių kaina finansiškai apsunkina rajono gyventojus.

Kaip aktualiausiu veiksmu, trukdančiu sėkmingai įgyvendinti darnaus vystymosi principus rajone, ekspertai išskyrė motyvacijos stoką ir naujo požiūrio nepriėmimą.

Ekspertų vertinimu, daugiausia dėmesio šiuo metu skiriama švietimo klausimams, socialiniams bei kultūros klausimams, mažiausiai – sveikatos apsaugos, ekonominiams. Daugiausiai dėmesio siūloma skirti ekonominiams bei sveikatos apsaugos klausimams. Skirtumai tarp šioms sritims ekspertų skiriamo ir siūlomo skirti dėmesio buvo didžiausi.

Analizuojant pastebėta, kad dauguma ekspertų siūlo skirti daugiau dėmesio tai sričiai, kuri susijusi su pačių ekspertų darbo specifika. Analizuojant ir vertinant SPSS paketu ekspertų vertinimu svarbiausias ekonomines ir socialines problemas – ekspertų vertinimai sutampa. Aplinkosaugos problemų vertinimas, veiksmų trukdančių sėkmingą DV įgyvendinimą, veiklos sritims skiriamą dėmesį ir reikalingumą jį skirti ekspertų vertinimo suderinamumą, apskaičiuojant SPSS paketu – ekspertų įvertinimai skirtingi. Pastebėta, kad nors ir problemų svarbumą ekspertai įvertino skirtingai, tačiau problemų sprendimus siūlo labai panašius.

IŠVADOS

1. Jau prieš keletą šimtmečių mokslininkai skirtingai interpretavo ekonominę augimą, diskutavo apie ekonominio, socialinio vystymosi bei aplinkosaugos suderinimo problemas, iš kurių susiformavo darnaus vystymosi koncepcija. Nors ilgą laiką darnaus vystymosi idėja teikė daugiau vilčių nei realių rezultatų, tačiau dabar darnaus vystymosi koncepcija yra tapusi strateginio planavimo ir sprendimų priėmimo pagrindu vietiniame, regioniniame bei pasauliniame lygmenyse.

2. Darnus vystymasis turi būti įgyvendinamas visais lygmenimis: pasauliniu, nacionaliniu, regioniniu ir vietos. Vietos lygmens vaidmuo įgyvendinant darnaus vystymosi politiką yra labai svarbus, nes būtent vietos institucijos pirmosios susiduria su tiesiogiai gyventojus įtakančiomis ekonominėmis, socialinėmis ir aplinkos apsaugos problemomis, ir jas sprendžia. Šalies savivaldybėse Vietos darbotvarkės 21 procesas įgyvendinamas gana lėtai, tam įtakos turi žinių ir supratimo apie darnų vystymąsi trūkumas.

3. Kupiškio rajono esamos būklės analizė atskleidė ir patvirtino rajone vyraujančias problemas: užimtumas, sveikatos priežiūros neprieinamumas, savižudybių skaičius ir kt. Jas siūloma spręsti naujų darbo vietų kūrimu, socialinių paslaugų teikimu socialiai atskirtiesiems, savižudybių prevencijai ir sveikatos priežiūrai skiriant daugiau dėmesio, taip pat geriau įsisavinant ES lėšas įvairiose srityse: ūkio plėtroje, pramonėje, plėtojant kaimo turizmą.

4. Kupiškio rajono savivaldybėje darnaus vystymosi principai įgyvendinami vadovaujantis Strateginiu planu ir Kupiškio miesto bendruoju planu. Savivaldybė iki šiol nėra parengusi Vietos darbotvarkės 21, nepastebėta ir darnaus vystymosi politikos valdymo sistemos kūrimo bei veiklos vertinimo rodiklių sistemos.

5. Kupiškio rajono strateginės plėtros, išdėstytos Kupiškio rajono plėtros iki 2010 metų strateginiame plane, prioritetai yra adekvatūs Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos prioritetams: nuosaikus ir darnus ūkio šakų ekonomikos vystymasis, socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimas, pavojaus žmonių sveikatai mažinimas, užimtumo didinimas, nedarbo, skurdo ir socialinės atskirties mažinimas, švietimo ir mokslo vaidmens didinimas, tačiau sritys, išskyrus švietimą, kurios įvardytos kaip prioritetinės, šią dieną yra pačios problematiškiausios.

6. Kupiškio rajono savivaldybės strateginiame plane trūksta integralumo: prioritetinių sričių tarpusavio sąveikos, platesnio požiūrio darnaus vystymosi kontekste. Trūksta visuomenės įtraukimo rengiant programas bei projektus.

7. Analizuojant dokumentus nepastebėta, kad Kupiškio savivaldybėje veiktų darnaus vystymosi stebėsenos taryba, kuri rinkdama duomenis nustatytų pokyčius aplinkosaugos,

ekonomikos ir socialinėje srityse, galėtų palyginti esamą minėtų sferų būklę ir imtųsi priemonių joms išvengti.

8. Magistriniame tiriamajame darbe iškelta hipotezė: Kupiškio rajono savivaldybėje darnaus vystymosi politika įgyvendinama iš dalies – pasitvirtino.

REKOMENDACIJOS IR PASIŪLYMAI

Kadangi atlikti tyrimai parodė, kad Kupiškio rajonas labiausiai kenčia nuo socialinių ir ekonominių problemų, Kupiškio rajono savivaldybei siūloma:

1. Taikyti aktyvios darbo rinkos politikos priemones, siekiant didinti gyventojų užimtumą rajone;
2. Ekonomines problemas siūloma spręsti siejant su geresniu ES lėšų įsisavinimu įvairiose srityse: ūkio plėtroje, pramonėje, plėtojant kaimo turizmą;
3. Savivaldybei siūloma ieškoti vidinių rezervų kurti turizmo plėtrai reikalingą infrastruktūrą, geriau panaudoti informacijos sklaidos priemones rajono reklamavimui;
4. Siekiant rajone įgyvendinti darnaus vystymosi politiką, reikėtų parengti ilgalaikę strategiją ir su ja supažindinti visuomenę, naudojant visas įmanomas informacijos priemones;
5. Skatinti vietos bendruomenių piliečius, nevyriausybinės organizacijas, verslo įmones, dalyvauti rengiant ir įgyvendinant darnaus vystymosi projektus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius, 2002.
2. Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių apsaugos įstatymas//Valstybės žinios, 1995 Nr. 3-37.
3. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas//1994 m. liepos 7 d. Nr. I-533//http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=240620; prisijungimo laikas: 2009-10-29.
4. Alijošiūtė A., Čepinskis J., Liesionis V. Subalansuotosios plėtros lokalizavimo aspektai. Aplinkos tyrimai, inžinerija ir vadyba. Nr.1 (15). 2001
5. Bukantis A., Gedžiūnas P., Giedraitienė J., Ignatavičius G., Jonynas J., ir kt. Lietuvos gamtinė aplinka, būklė, procesai ir raida. Vilnius: Petro ofsetas, 2008.
6. Čepinskis J., Smilga E., Žirgūtis V. Strateginis subalansuotos plėtros valdymas//Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. Vilnius, 2002, Nr. 22.
7. Čiegis R. Tolydi ekonomikos plėtra. Kaunas: Lietuvos energetikos institutas, 1997.
8. Čiegis R. Socialiai ir ekologiškai orientuotos subalansuotos ekonominės plėtros valdymo principai// Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, 2002. Nr. 21.
9. Čiegis R. Tolydžios plėtros ekonominės tendencijos. Kaunas, 2002.
10. Čiegis R. Ekonomika ir aplinka: subalansuotos plėtros valdymas. Kaunas: VDU I-kla, 2004.
11. Čiegis R. Darnus ekonomikos vystymasis. Šiauliai: ŠU leidykla, 2008.
12. Gruževskis B. Žmogaus socialinė raida. Vilnius, 2002.
13. Hart M. H. 100 įtakingiausių asmenybių pasaulio istorijoje. Kaunas: Jotema, 2003.
14. Šileika A., Žičkienė S. Aplinką tausojanti plėtra: samprata ir diskutuotinos problemos // Aplinkos tyrimai, inžinerija ir vadyba, 2001. Nr. 3 (17).
15. Rudzkienė V. Socialinė statistika. Vilnius: MRU, 2005.
16. Rudzkienė V., Burinskienė M. Plėtros krypčių vertinimo ir valdymo informaciniai modeliai. Vilnius: VGTU leidykla „Technika“, 2007.
17. Lietuvos saugomos teritorijos. Rengėjai: Baškytė R., Bezaras V., Kavaliauskas P., Klimavičius A., Raščius G. Vilnius: Lututė, 2006.
18. Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Vadovėlis. Šiauliai: Lucilijus, 2007
19. Mokslo darbai. Redaktorius Lazdinis I. Vilnius, 2006.
20. Venskus Z. Aplinkos apsaugos politika ir teisė. Vilnius: VGTU leidykla „Technika“, 2007.
21. Vėbra E., Vaišnoras A., Naruševičius V., ir kt. Aplinkos politika ir valdymas. Sudarė Lazdinis I., Vilnius: MRU, 2008.

22. Vosyliūtė A., Kasparavičienė V., Maniukaitė G., Kocai E. Varguomenė: gyveniena ir vertybės. Vilnius, 2004.
23. Europos Sąjungos tvaraus vystymosi strategijos//Atnaujinta Europos Sąjungos Darnaus vystymosi strategija <http://www.am.lt/VI/files/0.207844001174307767.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-04.
24. Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos projektas/
<http://www.am.lt/VI/files/0.063911001049192382.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-15
25. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija. Vilnius: Lututė, 2003.
26. Atnaujinta Nacionalinė darnaus vystymosi strategija//
<http://www.am.lt/VI/index.php#a/8084>; prisijungimo laikas: 2009-10-05.
27. Subalansuotos plėtros įgyvendinimo nacionalinė ataskaita: nuo Rio de Žaneiro link Johanburgo: nuo pereinamojo laikotarpio link subalansuotos plėtros. Redaktorius Juknys R. Vilnius: Lututė, 2002.
28. Želdinių apsauga ir tvarkymas urbanizuotose teritorijose. Sudarė: Grikevičius R., Žulkiene K., Vilnius: Lututė, 2008.
29. Johanburgo darnaus vystymosi deklaracija, įgyvendinimo planas. Vilnius: Lututė, 2004.
30. Europos Komisijos pranešimas Jungtinių Tautų konferencijoje „Aplinka ir vystymasis“. Parengė Seimo Gamtos apsaugos komitetas. Vilnius: Seimo leidykla, 1998.
31. Vietinė darbotvarkė 21. Aplinkosaugos valdymo ir technologijų centras ECAT – Lietuva. Kaunas, 1999.
32. Darbotvarkė 21. Jungtinių Tautų Rio veiksmų programa. REC biuras Lietuvoje, 2001.
33. Vietinių gebėjimų stiprinimas įdiegiant strategines regionų plėtros subalansuotumo principus (LOCIS) // http://www.ecat.lt/bin/Biuletenis%20Nr_1.doc; prisijungimo laikas: 2009-05-02.
34. Lietuvos aplinkos apsaugos strategija: veiksmų programa // <http://www.am.lt/LSP/files/AA-strategija.doc>; prisijungimo laikas 2009-09-17.
35. Labanauskas S. Ekologinių ūkių daugėja, o sąlygos jiems griežtėja// http://eko.laei.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=303&Itemid=36; prisijungimo laikas: 2009-10-06.
36. Panevėžio regiono projektų, finansuojamų pagal 2007-2013 metų žmoniškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 4 prioriteto „administracinių gebėjimų stiprinimas ir viešojo administravimo efektyvumo didinimas“ priemonės VP1-4.2-vrm-04-r „Teritorijų planavimas“, sąrašas Nr.51// http://www.pava.lt/stotisFiles/uploadedAttachments/regiono_pletros_taryba/090807/R2-54_prd.pdf; prisijungimo laikas: 2009-10-16.

37. Informacija apie apskričių ir savivaldybių teritorijų bendrųjų planų rengimą//
http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=7557; prisijungimo laikas: 2009-10-16.
38. Vietos savivalda// http://lt.wikipedia.org/wiki/Vietos_savivalda; prisijungimo laikas: 2009-10-16.
39. Statistikos departamento rodiklių duomenų bazės//
<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1024>; prisijungimo laikas: 2009-10-10.
40. Gyventojai ir socialinė statistika//
<http://panevezystsv.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2208&PHPSESSID=cspbkogbnt>; prisijungimo laikas: 2009-10-15.
41. Kupiškio rajono verslo informacijos centras //
<http://www.verslas.kupiskis.lt/index.php?nr=10>; prisijungimo laikas: 2009-01-10.
42. Kupiškio rajono savivaldybės komunalinių atliekų tvarkymo taisyklės, patvirtintos Tarybos 2009-05-28 NR. TS – 145// <http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/63061/>; prisijungimo laikas: 2009-10-01.
43. Kupiškio rajono plėtros iki 2010 m. strateginis planas//
<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/36052>; prisijungimo laikas: 2009-09-30.
44. Kupiškio miesto bendrasis planas// <http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/53424>; prisijungimo laikas: 2009-09-15.
45. Kupiškio rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos iki 2012 metų bendrasis planas//<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/49945/>; prisijungimo laikas: 2009-10-06.
46. Kupiškio rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2008 m. veiklos ataskaita//
<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/63485/>; prisijungimo laikas: 2009-09-20.
47. 2009 m. Kupiškio rajono savivaldybės socialinių paslaugų planas//
<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/62565/>; prisijungimo laikas: 2009-09-15.
48. Kupiškio rajono savivaldybės mero 2008 metų veiklos ataskaita//
<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/63482/>; prisijungimo laikas: 2009-09-29.
49. Europos teritorinio bendradarbiavimo tikslo Latvijos – Lietuvos bendradarbiavimo per sieną 2007 – 2013 metų programos lėšomis dalinai finansuojamas projektas LLI-010 „Subalansuota turizmo plėtra prie Kupiškio marių (Lietuva) ir Lubano ežero (Latvija)/STELLA“
<http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/63142/>; prisijungimo laikas: 2009-09-06.
50. Brukas A., Protėvių ir senolių pamokos//
<http://www.pmsa.lt/dokumentai/Proteviu%20ir%20senoliu%20pamokos1.doc>, prisijungimo laikas: 2009-10-22.

51. Ką ošia kupiškėnų miškai //http://www.kontrastai.lt/?p=3059; prisijungimo laikas: 2009-10-22.
52. Gamtotvarkos priemonių įgyvendinimas Kupos upės slėnio teritorijoje// http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/49341/; prisijungimo laikas: 2009-10-26.
53. Sprendimas dėl slidinėjimo trasos Kupiškio rajone įrengimo 2006 m. kovo 23 d. Nr. TS-38// http://www.kupiskis.lt/index.php/lt/49963/, prisijungimo laikas: 2009-10-25.
54. Rekreacija//http://www.kupmu.lt/lt/rekreacija; prisijungimo laikas: 2009-10-15.
55. Podvezko V. Ekspertinių įverčių suderinamumas// http://www.tede.vgtu.lt/upload/ukis_zurn/podvezko.pdf; prisijungimo laikas: 2009-10-24.
56. Rangavimas// http://en.wikipedia.org/wiki/Ranking; prisijungimo laikas: 2009-10-24.
57. Jasinskas E., Kazakevičius Z., Darnaus vystymosi skatinimas remiant ekologinius ūkius// http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/15/66.pdf; prisijungimo laikas: 2009-10-26.
58. Pirmas žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku// http://www.miskodarbai.lt/proj_ES_2-2.html; prisijungimo laikas 2009-10-05.

SANTRAUKA

Kupiškio rajono darnaus vystymosi ypatumai

Reikšminiai žodžiai: darnus vystymasis, Darbotvarkė 21, Vietos darbotvarkė 21.

Pirmojoje darbo dalyje atskleidžiama darnaus vystymosi koncepcijos raida, darnaus vystymosi įgyvendinimo situacija Lietuvoje bei „Vietos darbotvarkės 21“ procesas Lietuvos savivaldybėse.

Antrojoje darbo dalyje atliekama Kupiškio rajono ekonominės, socialinės, aplinkos esamos būklės analizė, siekiant nustatyti esamą situaciją ir identifikuoti svarbiausias problemas. Atlikta analizė atskleidė, kad Kupiškio rajonas labiausiai kenčia nuo socialinių ir ekonominių problemų.

Trečiojoje darbo dalyje atliekama ekspertinės apklausos rezultatų analizė. Apibendrinama, kaip esamą situaciją vertina ekspertai, kas jų nuomone jau padaryta sprendžiant aktualiausias problemas ir kaip jas siūloma spręsti. Statistinių duomenų analizės metu nustatytos rajono problemos sutampa su ekspertų įvardintomis svarbiausiomis problemomis.

SUMMARY

Peculiarities of Sustainable Development in Kupiškis Area

Keywords: sustainable development, Agenda 21, Local agenda 21.

The first part of the work reveals process of the concept of sustainable development its implementation situation in Lithuania and „Local Agenda21“ process in Lithuanian municipalities.

In the second part of the work is done analysis of the economical, social and environmental status in the Kupiskis area in order to determine the current situation and identify key issues. The present analysis revealed that Kupiskis area is mostly affected by social and economic problems.

The third part of the work carried out analysis of the expert survey results. Summarizes how the current situation is assessed by the experts, what has been done in solving the most pressing problems by the experts opinion and how they offer to deal with it. Statistical data analysis determined that the problems of the region coincides with the experts named the most important problems.

PRIEDAI

Gerbiamas respondente,

Esu Mykolo Romerio universiteto Strateginio valdymo ir politikos fakulteto Darnaus vystymosi vadybos ir administravimo magistrantūros studijų studentė Neringa Urbonienė. Atlieku tyrimą, kurio tikslas – išanalizuoti Kupiškio rajono darnaus vystymosi ypatumus. Tyrimo duomenys bus naudojami tik statistiškai apdoroti.

Iš anksto dėkoju už Jūsų nuoširdžius atsakymus.

1. Įvertinkite, Jūsų manymu, aktualiausias ekonomines problemas Kupiškio rajono savivaldybėje? Užpildykite lentelę suranguodami atsakymus svarbos tvarka. Vertinama taip: iš pradžių pasirenkamas teiginys, kuris svarbiausias ir prilyginamas 10 balų. Visi kiti lyginami su svarbiausiuoju. Siūloma vertinimo skalė nuo 1 (nereikšminga) iki 10 (labai reikšminga).

	Jūsų įvertinimas (nuo 1 iki 10)
Nedarbo lygis	
Tiesioginės užsienio investicijos	
BVP vienam gyventojui	
Materialinės investicijos vienam gyventojui	
Ekologinių ūkių plėtra	
Švaresnės gamybos metodus įdiegusių įmonių skaičius	
Kelių tinklas	
Pramonės plėtra	
Socialiai atsakingas verslas	

2. Kas, Jūsų nuomone, jau padaryta sprendžiant rajono ekonomines problemas? (įrašykite)

.....

3. Kaip siūlote spręsti Kupiškio rajono ekonomines problemas? (įrašykite)

.....

4. Įvertinkite, kokios, Jūsų nuomone, aktualiausios socialinės problemos rajone?

Užpildykite lentelę suranguodami atsakymus svarbos tvarka. Vertinama taip: iš pradžių pasirenkamas teiginys, kuris aktualiausias ir prilyginamas 10 balų (gali kartotis). Visi kiti lyginami su svarbiausiuoju. Siūloma vertinimo skalė nuo 1 (nereikšminga) iki 10 (labai reikšminga).

	Jūsų įvertinimas (nuo 1 iki 10)
Užimtumas	
Skurdas	
Socialinė atskirtis	
Sveikatos priežiūros neprieinamumas	
Benamystė	
Alkoholizmas ir narkomanija	
Savižudybių didėjimas	
Gyventojų mirtingumas	
Naujagimių iki vienerių metų mirtingumas	

5. Kas, Jūsų nuomone, jau padaryta sprendžiant rajono gyventojų socialines problemas? (įrašykite)

.....

6. Kaip siūlote spręsti Kupiškio rajono socialines problemas? (įrašykite)

.....

7. Kokios, Jūsų nuomone, aktualiausios aplinkos problemos rajone? Užpildykite lentelę suranguodami atsakymus svarbos tvarka. Vertinama taip: iš pradžių pasirenkamas teiginys, kuris aktualiausias ir prilyginamas 10 balų. Visi kiti lyginami su svarbiausiuoju. Siūloma vertinimo skalė nuo 1 (nereikšminga) iki 10 (labai reikšminga).

	Jūsų įvertinimas (nuo 1 iki 10)
Kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimas	
Atliekų tvarkymas	
Gamtos išteklių racionalus naudojimas	
Kultūrinio paveldo, gamtinių objektų išsaugojimas	
Paviršinių vandenų kokybė	
Požeminio vandens kokybė	
Teršalų ribinės reikšmės viršijimas ore	

8. Kas, Jūsų nuomone, jau padaryta sprendžiant aplinkos problemas? (įrašykite)

.....

9. Kaip siūlote spręsti Kupiškio rajono aplinkosaugos problemas? (įrašykite)

.....

10. Kurie iš nurodytų veiksnių, Jūsų nuomone, trukdantys sėkmingą darnaus vystymosi įgyvendinimą Kupiškio rajono teritorijoje ? Užpildykite lentelę suranguodami atsakymus svarbos tvarka. Vertinama taip: iš pradžių pasirenkamas teiginys, kuris geriausiai apibudina darbo trūkumus ir prilyginamas 10 balų. Visi kiti lyginami su svarbiausiuoju. Siūloma vertinimo skalė nuo 1 (nereikšminga) iki 10 (labai reikšminga).

	Jūsų įvertinimas (nuo 1 iki 10)
Naujo požiūrio nepriėmimas	
Motyvacijos stoka	
Žinių, supratimo, informacijos trūkumas	
Gebėjimų bei kompetencijų stoka	
Savivaldybės darbuotojų su bendruomenėmis bendravimo stoka	
Savivaldybės darbuotojų su kitomis institucijomis bendradarbiavimo stoka	

11. Įvertinkite, kuriai sričiai, Jūsų nuomone, skiriama daugiausia dėmesio Kupiškio rajone? Užpildykite lentelę suranguodami atsakymus svarbos tvarka. Vertinama taip: iš pradžių pasirenkamas teiginys, kuriam skiriama daugiausiai dėmesio ir prilyginamas 10 balų. Visi kiti lyginami su svarbiausiuoju. Siūloma vertinimo skalė nuo 1 (nereikšminga) iki 10 (labai reikšminga).

	Jūsų įvertinimas (nuo 1 iki 10)
Aplinkosaugos klausimai	
Socialiniai klausimai	
Ekonominiai klausimai	
Kultūriniai klausimai	
Švietimo klausimai	
Sveikatos apsaugos klausimai	

12. Jūsų nuomone, kuriai sričiai reikėtų skirti daugiau dėmesio Kupiškio rajone? Užpildykite lentelę suranguodami atsakymus svarbos tvarka. Vertinama taip: iš pradžių pasirenkamas teiginys, kuriam skiriama daugiausiai dėmesio ir prilyginamas 10 balų. Visi kiti lyginami su svarbiausiuoju. Siūloma vertinimo skalė nuo 1 (nereikšminga) iki 10 (labai reikšminga).

	Jūsų įvertinimas (nuo 1 iki 10)
Aplinkosaugos klausimai	
Socialiniai klausimai	
Ekonominiai klausimai	
Kultūriniai klausimai	
Švietimo klausimai	
Sveikatos apsaugos klausimai	

.....
(respondento vardas, pavardė, institucija, pareigos)

Ačiū už bendradarbiavimą!

1 klausimas. Įvertinkite, Jūsų manymu, aktualiausias ekonomines problemas Kupiškio rajono savivaldybėje?

Atsakymai

Problema k=9

Ekspertas m=7

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	10	6	8	8	6	5	8	9	7
2	7	8	10	5	3	2	4	9	6
3	10	9	9	9	5	5	9	9	6
4	5	2	3	3	1	2	8	3	2
5	10	5	6	8	4	2	3	9	7
6	10	5	4	9	8	3	7	6	2
7	8	5	7	8	4	4	7	8	6

Suranguoti įvertinimai

Ekspertas m=7

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	1,00	7,50	4,00	4,00	7,50	9,00	4,00	2,00	6,00
2	4,00	3,00	1,00	6,00	8,00	9,00	7,00	2,00	5,00
3	1,00	5,00	5,00	5,00	9,00	7,50	5,00	5,00	7,50
4	2,00	7,00	4,00	4,00	9,00	7,00	1,00	4,00	7,00
5	1,00	6,00	5,00	3,00	7,00	9,00	8,00	2,00	4,00
6	1,00	6,00	7,00	2,00	3,00	8,00	4,00	5,00	9,00
7	2,00	7,00	4,50	2,00	8,50	8,50	4,50	2,00	6,00

4 klausimas. Įvertinkite, kokios, Jūsų nuomone, aktualiausios socialinės problemos rajone?

Atsakymai

Problema k=9

Ekspertas m=7

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	10	5	3	7	5	5	9	8	6
2	8	6	3	10	2	7	9	5	1
3	10	9	9	9	8	9	9	7	2
4	5	3	5	9	1	4	4	4	1
5	10	4	5	7	3	9	6	8	2
6	8	7	10	5	2	6	9	3	1
7	8	6	5	7	3	8	8	6	1

Suranguoti įvertinimai

Ekspertas m=7

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	1,00	7,00	9,00	4,00	7,00	7,00	2,00	3,00	5,00
2	3,00	5,00	7,00	1,00	8,00	4,00	2,00	6,00	9,00
3	1,00	4,00	4,00	4,00	7,00	4,00	4,00	8,00	9,00
4	2,50	7,00	2,50	1,00	8,50	5,00	5,00	5,00	8,50
5	1,00	7,00	6,00	4,00	8,00	2,00	5,00	3,00	9,00
6	3,00	4,00	1,00	6,00	8,00	5,00	2,00	7,00	9,00
7	2,00	5,50	7,00	4,00	8,00	2,00	2,00	5,50	9,00

7. Kokios, Jūsų nuomone, aktualiausios aplinkos problemos rajone?

		Atsakymai						
		Problema k=7						
Ekspertas m=7		1	2	3	4	5	6	7
1		8	8	10	7	9	9	8
2		7	10	8	9	2	1	3
3		8	10	5	4	7	9	6
4		9	7	9	9	9	10	9
5		4	10	5	9	8	7	6
6		8	10	9	4	3	2	1
7		7	9	8	7	5	7	6

		Suranguoti įvertinimai						
Ekspertas m=7		1	2	3	4	5	6	7
1		5,00	5,00	1,00	7,00	2,50	2,50	5,00
2		4,00	1,00	3,00	2,00	6,00	7,00	5,00
3		3,00	1,00	6,00	7,00	4,00	2,00	5,00
4		4,00	7,00	4,00	4,00	4,00	1,00	4,00
5		7,00	1,00	6,00	2,00	3,00	4,00	5,00
6		3,00	1,00	2,00	4,00	5,00	6,00	7,00
7		4,00	1,00	2,00	4,00	7,00	4,00	6,00

10. Kokios, Jūsų nuomone, aktualiausios aplinkos problemos rajone?

Atsakymai

Problema k=6

Ekspertas m=7

	1	2	3	4	5	6
1	10	8	8	7	4	4
2	10	8	5	9	6	7
3	3	8	10	9	5	5
4	5	5	5	5	8	8
5	8	9	7	10	5	6
6	10	9	8	3	1	2
7	8	8	7	7	5	5

Suranguoti įvertinimai

Ekspertas m=7

	1	2	3	4	5	6
1	1,00	2,50	2,50	4,00	5,50	5,50
2	1,00	3,00	6,00	2,00	5,00	4,00
3	6,00	3,00	1,00	2,00	4,50	4,50
4	4,50	4,50	4,50	4,50	1,50	1,50
5	3,00	2,00	4,00	1,00	6,00	5,00
6	1,00	2,00	3,00	4,00	6,00	5,00
7	1,50	1,50	3,50	3,50	5,50	5,50

11. Įvertinkite, kuriai sričiai, Jūsų nuomone, skiriama daugiausia dėmesio Kupiškio rajone?

Atsakymai

Problema k=9

Ekspertas m=7

	1	2	3	4	5	6
1	6	8	10	7	9	8
2	5	6	3	2	10	1
3	7	9	9	8	10	6
4	5	5	5	10	8	2
5	5	7	8	9	6	10
6	9	10	1	9	8	7
7	6	8	5	6	6	7

Suranguoti įvertinimai

Ekspertas m=7

	1	2	3	4	5	6
1	6,00	4,00	1,00	5,00	2,00	3,00
2	3,00	2,00	4,00	5,00	1,00	6,00
3	6,00	2,50	2,50	4,00	1,00	6,00
4	4,00	4,00	4,00	1,00	2,00	6,00
5	6,00	4,00	3,00	2,00	5,00	1,00
6	2,50	1,00	6,00	2,50	4,00	5,00
7	4,00	1,00	6,00	4,00	4,00	2,00

12. Jūsų nuomone, kuriai sričiai reikėtų skirti daugiau dėmesio Kupiškio rajone?

Atsakymai

Problema k=9

Ekspertas m=7

	1	2	3	4	5	6
1	9	9	10	9	9	9
2	8	7	10	5	6	9
3	8	9	10	8	8	9
4	5	9	9	5	2	10
5	7	6	5	8	10	9
6	6	1	8	10	9	7
7	7	7	9	8	7	9

Suranguoti įvertinimai

Ekspertas m=7

	1	2	3	4	5	6
1	4,00	4,00	1,00	4,00	4,00	4,00
2	3,00	4,00	1,00	6,00	5,00	2,00
3	5,00	2,50	1,00	5,00	5,00	2,50
4	4,50	2,50	2,50	4,50	6,00	1,00
5	4,00	5,00	6,00	3,00	1,00	2,00
6	5,00	6,00	3,00	1,00	2,00	4,00
7	5,00	5,00	1,50	3,00	5,00	1,50

